

Божидар Соколовић

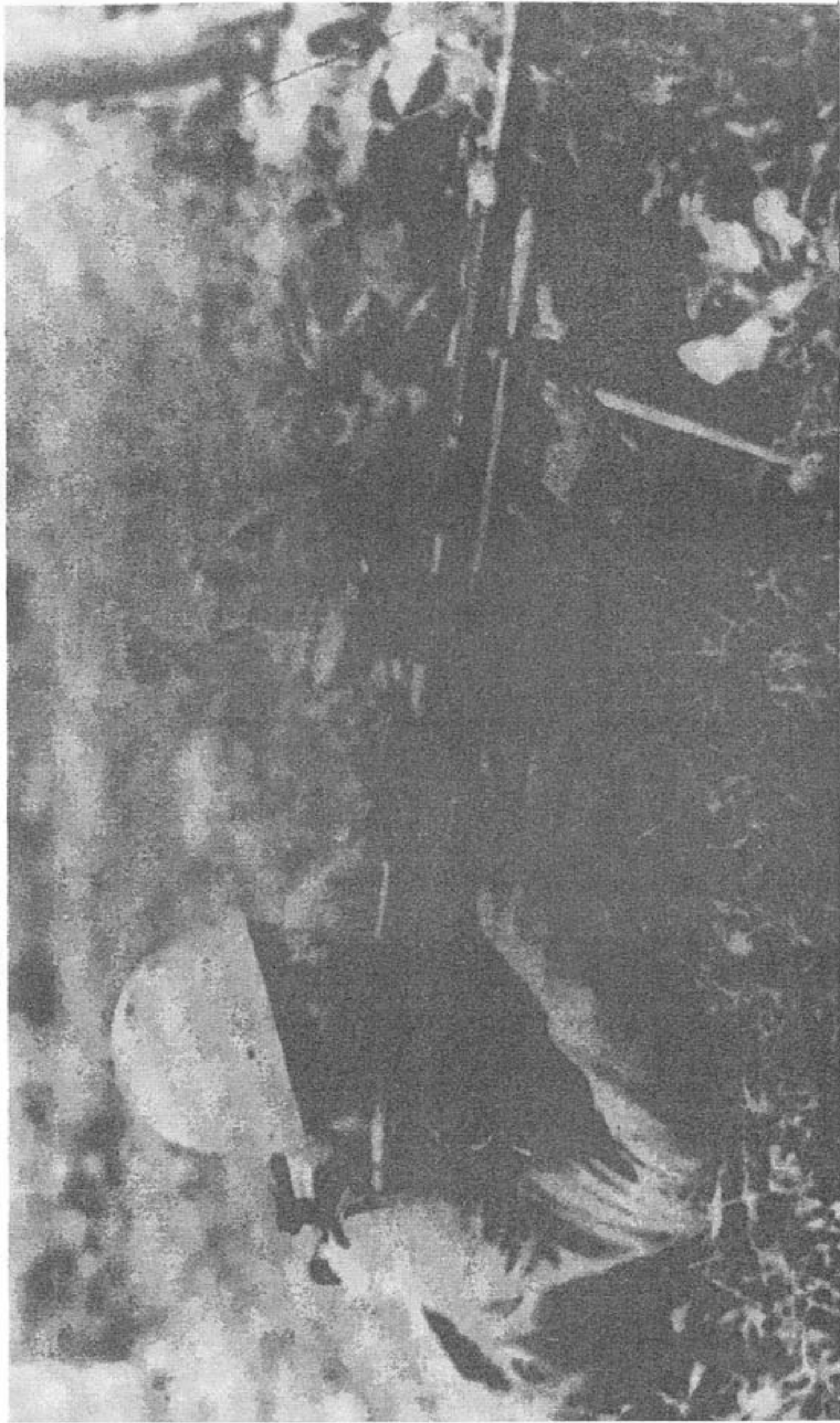
ИЛИЈА ДЕСНИЦА
ЈУНАК СА ОШТРЕЉА

УНАЧКА ДОЛИНА У БОРБИ ЗА ОПСТАНАК

1 9 4 1

NEVEN PUBLISHING
1575 South 79 Street
Milwaukee, WI 53214

1 9 8 8

ИЛИЈА ДЕСНИЦА - ЈУНАК СА ОШТРЕЉА

ПРЕДГОВОР

Посље недавно објављене збирке пјесама "Вапаји и Врисци", коју су познаваоци поезије оцјенили врло повољно, господин Божо Соколовић се јавља Српској јавности и са својом прозом. То је ова књига. Њоме писац приказује догађаје током рата у свом завичају. Пише о првим усташким жртвама, писац им чује последње вапаје и гледа их при одвођењу на стратишта. Он уочава тајна окупљања и припрему за устанак, види устанак у његовом побједоносном триумфу, а и крају. И, коначно писац пише и о највећој народној несрећи, братоубилачком рату.

У овим језивим збивањима, где је било и много јунака, писац посебице издваја Илију Десницу и ставља га на онај пијадестал, који је овај јунак заслужио а то народна пјесма већ опјевала. Писац је изблиза познавао овог јунака, био свједок његових дјела и расвјетлио је, дуго нерасвјетљену, јунакову трагичну погибију. Да се све ово не би заборавило и да би се на овог јунака освјежило памћење, писац му посвећује ову књигу и насловивши је јунаковим именом.

Већ се у почетку књиге уочава да је и овај горштакчи народ: Дрвара, Петровца, Оштреља и Грахова, дао много крви, пре него је сватио да је усташки покољ свеопшти а не пробран. Овај усуд, као нека трагична константа, јављао се и у свим осталим Српским крајевима. Чак и у оним селима која су била далеко од "царског друма" и при кораку великих брда и густих шума. Зашто је тако било? И гдје је то затајила горштакча луцидност, да су морали дати много откоса својих живота, пре него су схватили реалност? Да ли је аскет очекивао да ће Праведник стати између њега и злочинца или је ратнику и романтику требало много времена да се разбуди. На ова питања један одговор не би био довољан и препуштам их читаоцима на размишљање.

Стравична ратна збивања затекла су писца врло млада, али су га, ипак, ухватила у свој жрвањ. Проживљавао је он агонију безнађа тог времена и био сужањ злогласне Црне Куће у Бања Луци. Иако је проживљавао Голготу тог времена, писац не губи своју присебност и праведност. Сјећа се он и помиње двојицу људи који су давали зрачак наде, без обзира што је из њихове нације пламтио огањ и сјевао усташки нож. Ово пишчево раздвајање злочинца од незлочинца убјеђује да је писцу истинољубље и правдољубље духовни и мисаони аксион. Писцу ово даје преимућство над свим оним јавним радницима, који заборављају ову основну Хришћанску етику. Мислим да би се у овоме мање грешило кад би се схватило да добротинства долазе из људске душе а не мотива и спекулација. Кад то тако не би било, онда би и добротинство изгубило свој мисаони појам.

Писац објашњава расцјеп јединственог народног устанка и правилно уочава његов разлог. Била су то два различита и ничим помирљива вредновања. Партизанско вредновање је била револуција. И то под сваку цјену, необазујући се на услове, могућности и жртве. А заговарали су је зајапурено и толиким жаром да су и усташке покоље сматрале помоћном полугом њеног остварења. Четничко вредновање сматрало је револуцију паљењем нове ватре на већ погорјелом огњишту и првенствено су придавали важност усташком геноциду и очувању живота свог народа.

Према разлици ових вредновања, различито се и доживљавао братоубилачки рат. Четници су осјећали да је то највећа трагедија и били склони оплакивати жртве обих страна. А партизани су то сматрали нормалним и неузбудљивим процесом револуције. Лењинова девиза "Све за револуцију и против свих који су на њеном путу" изражавало се у свим сегментима партизанске активности. За то писац и наводи да је партизанска мобилизација била без праведног и људског вредновања. Примали су у своје редове, па и злочинце, само ако су се хтјели борити

под њиховом заставом. Ова вредновања најбоље ће се илустровати, ако поменем разговор са Симом Баленом, половином љета 42, у Збјегу, крај Слуња.

Тад се пронесла вјест да је војвода Ђујић заробљен и Бален ће рећи; "Познајем ја тог попину". А гдје си срео? припитам Балена. "На конференцији у Дрвару, кад се одлучивало да ли ће се отворити фронт и против Италијана". А како се то одлучивало?, понова припитах. "Вође устанка су се изјашњавали и ми смо добивали. А кад се устао Ђујић, све нам поквари". А чиме то учини? "Својим говором који је био толико ватрен и убедљив да нам је поколебао и оне, који су се претходно изјаснили за нашу ствар". Завршавајући. Бален је рекао и ово: "Ах да је тај поп са нама, вредео би више од најбоље дивизије". Тако је говорио високи функционер, члан ЦК Хрватске, комесар Лике и предратни новинар Хрватског Дневника. Разговарајући војводом о овој причи, војвода је ничим није измјенио. Једино је додао да му је дошапнуто да ће бити убијен. Он је напустио Дрвар исте ноћи и преко Грахова се домакао Далмације. Тиме је избјегао своју погибију.

Из ове приче се види и то да су партизани били спремни уздизати своје сљедбенике до небеских висина. А оне који то нису, онда сљеди запјенушена баража свих клевета, измишљених и конструисаних до те мјере да помрачују људски разум. "Уби непријатеља епитетима" некад је говорио Маркс, својим сљедбеницима.

У књизи се помињу многи партизански функционере и њихове улоге у почетку грађанског рата. Писац ме је изненадио својом непогрешивости. У то ме је увјерило моје присјећање боравка у штабу Босанске Крајине, првом половином фебруара 1942 године. Било је то у Подгрмечу, једној од оаза на мом путу из Санџака за Лику. Боравком од 3 до 8 фебруара, срео сам многе функционере, који су долазили на конферисања и тако сам им дознао и оне функције, које су идентичне пишевим наводима.

У Подгрмечу сам срео и Младена Стојановића, разговарао са Костом Нађом, Вељком Стојнићем а два дана раније и Османом Караџеговићем; у једном селу крај Санице. Највише сам разговарао са Бранком Ђопићем, мојим блиским другом из предратне ђачке чете. Тешка времена дјеловала су и на овог великог Српског писца. Нестало је са његовог лица вјечито-присутног смјеха, узбуђено се у говору, и без његова шеретлука. Рече ми тад Бранко "Ово су времена игре вука и јагњета", а мисао је завршио "Јах, шта ћеш. Мора се шутјети јер оде главурда",

Читалац књиге ће наићи на географске приказе који рељефно обликују све борбе са непријатељем. Плотирани су и сви правци напада и одбране, што је изискивало велики труд. Учесници борбе ће препознати многе стазе и бити поносни што су њима крочили у доба надљудских напора и борбе за очување живота свог рода. Географски прикази ће користити и војнику од заната, јер ће из њих видјети разлику између класичног рата и свеопштег-народног. А видјет ће када и како се може побједити и десетороструко надмоћнији противник.

Писац пише језиком свог завичаја, читко и једно. Он не кити своје штиво сувишним рјечима нити претендује да је једини свједок збивања. Ипак, писац је поуздан свједок историји јер јој нуди оно што је човјек чинио а не говорио. А то је и једино што историја усваја.

На крају, осјећам се почашћеним што ми је писац омогућио да напишем и својих неколико ријечи. Исто тако, дјелим задовољство са оним читаоцима који су учествовали у борбама и којим ће књига освјежити памћење на њиховог саборца и јунака Илију Десницу. У књизи ће наићи задовољство и они који давно осјећају да историји треба дати свједока и са тог дјела наше отаџбине. Ради свега овог, препоручујем књигу читаоцу и са надом да ће доносити свој суд по њеној цјелокупности а не појединачним дјеловима.

Стево Косановић
Ливонија, Мичиган С.А.Д.

У В О Д

У историји народа и држава, племена и покрајина, у историји ратова и револуција бивало је и увек ће бити јунака. Јунака спремних да се боре и залажу за друге, да крв своју лију и главу дају за народ свој, за породицу своју. Хероји који својим животима штите слабе и нејаке. Гину да би други живети могли на свом дому и у свом поносу.

Таквих је било и таквих ће увек бити. Такви су у народу песмом опевани и такви су славом овенчани. То није ништа ново. То је природни процес. То је у крви оних које је провиђење тим путем повело.

У недавној прошлости, у Другом светском рату, било је јунака у свим војскама, у свим нацијама и народима, у свим покретима па и међу нама Србима.

Писати о свима, наводити њихова имена и подвиге немогуће је у једном осврту. Али писати о једном јединственом случају, о јунаку свог краја и о жртви тог истог јунака у своме крају и од свог краја, наводи нас случај трагичне и неправедне смрти (ван борбе) једног од најбољих јунака оружаног устанка против усташа у Дрвару, у Западној Босни у 1941 години - о јунаку и жртви Илији Десници.

"Данас нам је браћо најжалије,
Што Десница међу нама није.

Он је браћо, јунак са Оштреља,
Њега жали Србадија цела!"

Болна песма искрене жалости, страхан приговор онима који су га уништили превласти ради и морални поклич васколиким српским четничким борцима широм Лике, Босне и Далмације од првог дана борбе противу комуниста, те и дан данас после непуних педесет година може се чути на националним скуповима и у Отаџбини и ван Отаџбине.

Још и дан-данас препричава се његов живот, његова борба, његово јунаштво и понајвише подмукла и неправедна смрт његова од руку оних са којима се у своје време, раме уз раме борио, које је штитио и са којима је последње парче хлеба и "тајну" вечеру појео.

ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ВОЈНЕ ОБЛАСТИ
ДОМОБРАНСТВА И УСТАША НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ

"НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА"
1941 - 1945

ИЛИЈА ДЕСНИЦА

Илија Десница родио се у једном мањем личком селу поред места Срба. Још у нарамку остао је без оца и мајка му се после неколико година преудала за Ђуку Вјештицу, државног цестара на путу Дрвар - Босанско Грахово. Ту под селом Каменицом у самом камену имао му је очух нешто кућице и десетак грмова дрењина, две три кокошке и понекад и кравицу - музару која хранећи се бујади и лишњаком није вероватно могла ни литру млека дневно да да. Живели су од цестарске плате која није била баш велика. У основну школу пешачио је сваког дана по три и по километра до школе и по три и по од школе. Пут га је водио поред моје куће која је свега педесет метара од школе. Био је неку годину старији од мене али га се сећам добро још из дих дана, а нарочито кад је једнога дана навратио са очухом да од мога оца добије на поклон питомог ангорског зеца и зечицу да и они заметну зечињак, те кад они крену да се коте и одрастају биће печеног зеца недељом за ручак јер се то тако и код моје куће одигравало из недеље у недељу. У зечињаку мога оца било је у свако доба године макар десетак одгојених зечева што су чекали на нож и добар ручак нама укућанима.

Кад је Илија завршио основну школу, отпослали су га преко "Привредника" да изучава занат. Завршио је негде у Банату трговачки занат и постао "калфа" те се вратио кући и запослио се као магационер при државном предузећу "ШИПАД" - највећа творница прераде дрвета у целој Југославији која је била скопчана са шумском пругом уског колосека од Приједора у центру Босне и Книна у центру Северне Далмације. Ова шумска пруга довлачила је стогодишње јелике у 72 парна "гатера" који су даноноћно пилали

балване и претварали у дрвену грађу, која је развођена широм државе, па и у иностранство - понајвише у Италију.

Илијин посао био је добар и сталан и напoкoн постао је свој човек и могао је и родитељску кућу помоћи где је и он живео и као и раније, сваки дан је морао пешице и на посао и са посла. Нормално је да је своје слободно време проводио у граду у коме је радио веома конструктивно.

У то време, а то је негде од 1936 па до 1941, град је напредовао и живело се добро. Разоноде за младе људе било је доста. Два ногометна тима: "Унац" и "Борац", Чиновнички Дом, Раднички Дом, Соколски Дом, Читаоница, Грађанска школа, Шегртски Дом, Биоскоп, "теферичи" на Басташици и Ридловој Пећини, црквени годишњи сајмови на Спасовини, Бастасима и "Шпицкеру".

Васпитање омладине и телесно и духовно, поред школе и куће, највише је сповођено у Соколани. Неверујем да је у граду, па и у неким селима било ни једног дечака и девојчице, момка и девојке да нису били чланови "Сокола". А Соколско Друштво било је напредно. Соколски слетови приређивани су редовно. На "Бановинска" такмичења ишло се увек и чини ми се да су "Дрварчани" 1939 покупили све постојеће награде на слету у Бања Луки. Ту су на том слету: Слободан Чешљевић, Милан Ђукелић и Илија Десница побрали ловорике у бацању кугле.

Регрутован 1940 године Десница је ослужио своју војну обавезу у Планинском пуку (девет месеци - јединац у оца) и већ у пролеће 1941 био је поново на свом послу у творници. Кад су Немци напали Југославију и бомбардовали Београд, сећам се да смо у Соколском дому слушали вести и да је Десница као и остали исчекивао да чују да ли ће општа мобилизација и преко радиа бити најављена. Бунило га је зашто то није учињено. У општој збуњености и Владе и војске, Десница је крај рата дочекао у свом родном месту, на свом послу.

Рат је трајао кратко. Југославија је капитулирала. Још у потпуном војничком реду Коњички пук и јединице Јадранске Дивизије сручили су се у Дрвар. Ту је била војна сухопутна станица и ту су примили последње војно следовање. На сам дан Ускрса, три Немца на моторциклу са приколицом дошли су из Босанског Петровца и у војној команди предали наређење да се војска укрца сутра дан у воз и да крене према Завидовићу. Преко ноћи нестало је све оружје, комора, коњи и седла и војска је отишла у заробљеништво. Народ је развукао и преосталу храну из магацина и град је остао сам себи. Тачно на Ђурђевдан Италијанска војска ушла је у град. Рат био и прошао и сад смо под окупацијом. Град мора да живи и свако је наставио свој посао. Радници у фабрикама, трговци за тезгама, кафеџије и бирташи раде свој посао.

Текло је то тако до половине јуна 1941 године. Општинске и друге управе остале су на свом месту - углавном Срби. Других је и мало било у граду. Ни један домородац. И град и цела општина са своја двадесет и три села, сва је српска, па чак и за време турско, ту није било ни једног муслимана да су имали своје стање. О католицима или неком хрватском корену и стаблу да и не говоримо. Оно мало католика (најмање Хрвата) углавном су "куфераши" Цара Фрање. Махом су се осећали Немцима и Аустријанцима.

Одједанпут појавила се нека нова војска. Униформе маслинове боје и на шајкачи шаховско поље. Како смо касније дознали то су хрватски домобрани - на брзину организована регуларна војска (једна чета) и за њима десетак "усташа", начичкани камама, пиштољима и униформама што су са југословенских војника

поскидали у капитулацији. Језик им је био чудан - никако наших крајева. То је мешавина приморског и језика Источне Босне.

Италијани су се задржали још неколико дана и онда се повукли у Далмацију. Власт је прешла у хрватске руке. Први потез усташке власти био је да пронађу десетак младића - католика, да им ставе усташке капе на главу, да им увале пушчерину у руке и да их поставе да патролирају улицама, добацују погрдне речи пролазницима, позивају своје дојучерашње другове да се пријављују и одрађују "кулук" - да праве тратоар секући "Венцилово" брдо преко пута католичке цркве која је подигнута пре рата неколико година ради чиновника и радника у двама фабрикама који су католичке вере. Црква им је подигнута парама и грађом фабрика, док је православце узело пуних двадесет и две године (од 1918 до 1940) да својим знојем и жтрвом угледнијих трговаца набаве материјал и озидију цркву. Хиљаду девесто четрдесет и прве још није била ни освећења, нити се у њој служба служила. (У три српска села биле су православне цркве: једна на Спасовини, друга у Бастасима и трећа у Шиповљанима). Поред тога задатак тих младих и преко ноћи створених "усташа" водио је на саслушања угледне људе и трговце код њиховог "стожерника" те су уцењивани новчано и тражено је од њих да предају оружје које уствари никад нису имали. Била је нека ловачка пука и људи су их предавали.

Хапшења још нису била почела, па се мислило и ово ће проћи. Имућнији су сматрали исчупаће се новцем, а сиромашнији су мислили да их неће нико дирати пошто немају шта од њих тражити, а сви скупа наставили су да живе како су и пре живеле. Железнички саобраћај одвијао се као и раније, фабрике су и даље радиле, чиновници и службеници обављали су своје послове и љето је било у току.

На "усташе" се није обраћало много пажње. Ови месни млади новостворене "усташе" просто су се стидили својих другова православаца кад би морали да им саопште да сутра дан морају да дођу да раде "кулук". Казивали су да им је то наредио "стожерник".

Један инцидент је узнемирио град и то површно. Син угледног српског трговца Скакића - Жарко је имао мали мотор-цикл. Пошто су ратом биле прекинуте све школе, то је он из Сарајева дошао кући и немајући шта да ради кренуо је у Сплит на море. Као да га и данас гледам како на мотор-циклу замаче у Стевукића Гај па ће онда уз Каменицу према Босанском Грахову. До Сплита никад стигао није а пут га водио преко Дрниша. Причало се касније да је могао бити прва жртва усташког ножа нашег краја.

После овог инцидента људи су почели да се ограниченије крећу и у граду се постепено виђало мање и мање људи по улицама и свако се држао посла и куће.

Сваке године ја сам проводио љето у Босанском Петровцу код мојих рођака Басара који су били имућни и имали су свој хотел, месницу, па чак и комерционалну банку. Како сам то радио сваке године, одлучим се да то учиним и ове 1941., пошто сам прво одрадио три дана кулука да ме не би теретили да сам изврдао. Једно јутро, после три сата преког пута стигох где сам наумио. Ту у граду где углавном живе измешано само Срби православци и муслимани, приметих већи број "усташа" опет страних мени и страног ми језичног дијалекта. Њих око шездесет запосели су хотел и ту се хране и ноћивају и до касно у ноћ пирују. Из дана у дан одлазе у села и колима и товарима довлаче у град све што им руке дође. И овде у овом граду само једна чета "домобрана" који су смештени у Соколском Дому и хране се са казана као и свака друга војска што то чини.

У хотелу непрекидно се ради, кува и пере посуђе, натаче вино у плетенке и уноси под "шанак" и коноба

се полако празни. Срећа је да сваког уторка, уочи пазарног дана теретни камион Браће Ћорића из Промине код Книна довлачи нову робу (вино) за овако вруће муштерије. Поред тога пет-шест теретњака из Сплита и Шибеника са блажним трговцима одсједа те ноћи у истом хотелу и сутра товари целепе младих јагањаца на пијаци и пред ноћ пут под ноге у дубоку Далмацију. То је тако било и пре рата, па и сад у овом ћоравом времену. Сељак мора да живи и мора на пијаци да прода оно што има и да купи оно без чега не може. А соли и петреуља требало је увек и увек ће требати,

Јеног уторка, око подне, стигао је један теретни аутомобил крцат везаних Дрварчана жицом и ланцима у пратњи добронаоружаних десетак хрватских усташа. И то оних што су су у Дрвар стигли са хрватским домобранима. Ове повезане угледне грађане и трговце на челу са српским православним свештеником Миланом Бањцом стрпали су у Срески затвор који је непосредно уз сам Срески Суд, преко пута лепог градског парка и летње баште где се и пре и после подне окупљају докони људи и уз хладну лимунаду или црну кафу претресају политику и измењују мисли. Пронеле су се вести да ће их одатле спровести на оток Паг - у интернацију.

Те вечери наредио ми је мој рођак Свето Басара, син хотелијера Које Басаре, да са још два момка однесем храну тим Дрварчанима - затвореницима. Ту сам препознао свештеника Милана Бањца, Директора пруге "Шипад"- г. Богдана Калабу, Адамовића Обрада, службеника фабрике папира "Целулоза", Билбију Јову, трговацког помоћника, Будимира Божу, обућара, Боснића Јандрију, општинског бележника, Голубовића Милана, директора "Шегртског" Дома, Ћукелића Стеву, железничара и сина му Милана, Зорића Војина, Јовичића Николу, Јовића Марка, Бобу (Добрила) Крецу, центар - алфа ногометног клуба "Унац", Марића Глишу, берберина, Миљевића Милана, Николића Стеву, Пећанца Јову и Роквића Илију, шефа ложионице

"Шипадове" железничке мреже Книн - Дрвар - Завидовић и Приједор, Вулету Драгу, општинског чиновника, Стевана Шкорића, чиновника "Целулозе", Драгију Ђумића, Душана Курбалију, Бранка Богића и Стеву Трикића. Штрбац Мићу и Трикића Дану и Јову Крецу бившег претседника општине.

Сутра дан, 15 јуна пуштени су из затвора иницијативом угледних петровачких муслимана Јандрија Боснић, Бранко Богић, Стево Трикић, Јово Крецо, Драгија Ђумић и Драго Вулета.

Исти дан, далматински трговци са теретњацима и целепима јагањаца покупованих на пазару напустили су град. Остао је само теретњак Браће Ђорић док се не преточи вино у конобе месних бирташа. Шофер тог теретњака био је Драго по имену. То је све што сам о њему знао иако сам често пута с њим, протеклих година, путовао од Дрвара до Петровца и од Петровца до Дрвара.

Пред вече смо поново однели храну затвореницима али пет obroka мање него прошлог дана. У току дана неки угледнији Муслимани интервенисали су код "усташа" и из затвора су били пуштени колико се сећам, прво Драго Вулета и Јандрија Боснић.

Православни Срби Босанског Петровца, захваљујући добрим односима са мештанима Мислиманима који су у граду измешани деценијама и деценијама, уживали су прилично респекта и и живот се одвијао прилично редовно, ако се у овом ратном добу и хаосу може употребити такав израз.

Шеснестог јуна 1941 године, негде око девет сати изутра, Ђорића шофер Драго сашао је са спрата из своје хотелске собе на доручак. Донео сам му белу кафу и две "кифле" на сто и пошто нисам имао другог посла моментално, сео сам за његов сто. Пијући полако кафу и мажући путар на кифлу рече ми полу-гласно: "Божо, добро би било да се ти спремиш и да те повезем кући код родитеља. Ноћас су сви твоји Дрварчани побијени у Рисовцу и бачени у јаму. Са мојим камионом морао сам њих да возим претњом и моје

смрти од стране "усташа". Гледао сам или боље речено нисам могао да гледам како их "усташе" убијају и бацају у јаме. Бобо Крецо са узвиком - Живео Краљ! - скочио је жив у јаму. "Усташе" су побацали бомбе за њим, набациле гране над јаму и ја сам их после тога вратио. Ено их још у нашем (ћорића) подруму и опили су се.

По завршеном доручку, Драго је са теретњаком натоваривши празне бачве пред Среским затвором и кренуо у Промину преко Оштреља и Дрвара. Камо пусте среће да сам га послушао и вратио се кући.

О овоме случају није се много знало и просто није у то нико ни веровао. Сад је и у овом граду почело да се људи воде на саслушања, да се од њих тражи новац и двојици тројици трговаца дали су до знања да се спреме и да ће бити пребачени на оток Паг у интернацију. Први који су допали затвора били су трговци Ђуро Смиљанић и Раде Дејановић, па онда и други, њих десетак.

Већ 27. јуна Јандрија Боснић ће бити поново спроведен од стране усташа у Кулен Вакуф и тамо на Брешићима ће га убити.

За пуне две недеље усташе ће по Босанском Петровцу и оближњим селима вршити рације, спроводити људе у затвор, да би из Дрвара сад поново похапсили више људи до којих су могли доћи те ће и њих спровести у Петровац и притворити у Среском затвору. Међу тим новим затвореницима из Дрвара били су Срдић Раде, Тања Бошко, Томић Перо, Пећанац Стево, Николић Стево, Мишковић Милан, Миљевић Лука, Морача Никола, Ђатић Бранко и Билбија Драго. Ови људи задржани су око пуне две недеље у затвору док су усташке власти пронеле вест по граду да ће и они и други грађани Петровца бити упућени на оток Паг у интернацију. Ово је донекле смирило становништво града те је живот текао и даље, а усташе су сваког дана позивали по неколико људи и саоптавали им да су одређени за интернацију. Грађани Петровца помирили су се са том судбином и остали су код својих кућа. Кад су

прикупили довољан број људи, они су половином јула све те људе из затвора и Дрварчане и Петровчане спровели у Кулен Вакуф да би их, по ономе што се верује тачно на дан 23. јула одвели у Боричевац у Лику и пострељали до последњег. Нико од њих није избегао да би то посведочио. Тек у устанку пронађено је место где су стрељани и утврђено да су то то људи који су доведени из Босанског Петровца.

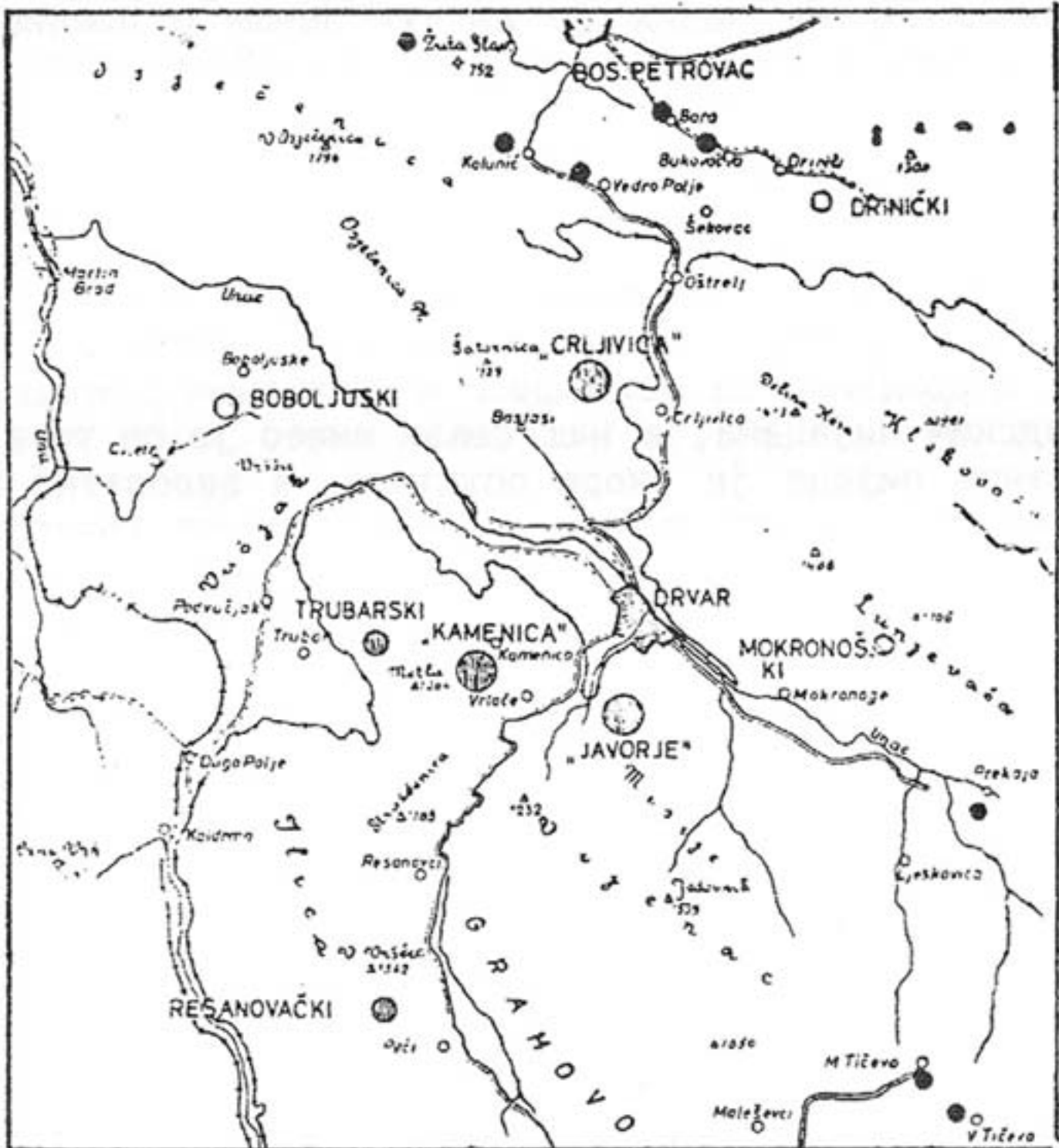
Истом сад кад је несрећа узела маха, почело се отвореније причати и шапутати истина. Идућег пазарног дана осетило се много мање света из села да догоне стоку на пазар. Пола теретњака вратило се у Далмацију празно. Из Дрвара нико тих дана није долазио и изненадио сам се кад сам у хотелском ходнику видео мог другара Свету Поповића, сина подворника Дрварске општинске клаонице. Навратио је да нешто поједе и да се распита да ли има ико ко данас или ноћас иде за село Вођеницу или Крњеушу. Рекао сам му да ја сутра рано идем са коњем и колима у Вођеницу да дотерам једног вола који је пребио ногу и власник његов по своме синчићу поручио је мом поњаку Који Басари да дође да га узме и раскрчми у својој месари, па шта је право да му исплати.

Изутра рано кренули смо и возећи се у колима, Свето ми исприча да су скоро сви старији побегли из града Дрвара и да се углавном налазе у даљим селима око планина и то у Оташевцу, Бастасима, Мисијама и Каменици. Код кућа су још они који живе ван чаршије и даље од усташког погледа и у стању су свакога момента да се склоне и побегну. Исто тако рече ми да је прошле ноћи код његовог оца свратио Илија Десница, разговарао са његовим оцем и после тога зовнули су ме у собу и дали ми ово писмо попа Илије Родића да га однесем Миљкану Керкезу на сваки начин.

Кад смо стигли у Вођеницу и кад ми је помогао са укућанима да натоваримо вола у кола, Свето је отишао својим путем, а ја сам кренуо у град и право на општинску клаоницу где је месар већ чекао да скрати муке несретној животињи. - Тек много казније, после

свих перипетија кроз које сам лично прошао и други пролазили, Илија Десница ће ми испричати каква је улога била тог дечака и шта је било у писму. Наводно, у писму је био позив Миљкану Керкезу и другим угледним људима по Петровачким селима да неизоставно дођу у Осјеченицу на одређено место у идућу недељу на договор како и на који начин подигнути устанак о Илиндану и тако га и прогласити.

Да ли и јесу ли се ти људи састали и направили договор, није ми познато. Али једно је чега се добро сећам да у вече 26 јула 1941 године видео сам у Осеченици кад сам из Басариног вођњака спраћао јагањце и јариће на починак, велику запаљену ватру на врх Осеченице. Неко је неком давао неке знаке нечега ради. Тог дана на Криводолу у попасно доба Никица Кецман, Симо - Мимо Бурсаћ, Коста Дамјановић, Бранко Богић и Милан Миљевић дочекали су луксузни аутомобил "Бојника" Конрада и отворили ватру на њега и његову пратњу. Ту је Конрад смртно рањен и преминуо је у Оштрељу у жандармериској станици. - Ту је почео устанак. Ту почиње прича о јунаку и жртви - о Илији Десници. Ту почиње прича о човеку који је свој народ волио, за кога се борио и чија је жртва био.

ПРЕГЛЕД УСТАНИЧКИХ ГРУПА

Дрвар - Бос. Петровац - Бос. Грахово

Легенда:

- 1) Групе и групице устаника за самоодбрану.
- ⊗ 2) Већи и мањи организовани Одреди спремни за планирани устанак.

О Петровдану у нашим крајевима жетва је увелико. По стрњиштима са којих је дигнут јечам и пшеница сењаци напасају стада. Јагањци су у најбољем стању. Нови хлеб испод пеке мирише на километар и то је време кад нормално сељак ужива и бере плодове свог труда и зноја од раног пролећа до ових благословених дана.

Ове 1941 године, од страха од "усташа" и њиховог терора све је мање косаца на ливадама, жеталица на њивама и домаћина са јагањцима и утовљеним јуницама на градским пијацама, а наш сељак живео је од тога. Петровачка пијаца је скоро опустила, а вероватно и Гламочка па и нешто сиромашнија мог родног Дрвара. Оно мало жита и осталог што људи вршу по ноћи и при шуми "усташе" својим свакодневним рацијама по селима пљачкају и довлаче у град. Петровац је пун "усташа" и пирују по целе ноћи.

Пред крај јула из Бихаћа је дошла још једна чета хрватских домобрана у Петровац и још једна је преко Петровца отишла за Дрвар. Домобрани не иду по селима и непљачкају. Никог не дирају, само ми је једно запало за очи, а то је да кад наврате у хотел или другу кафану и поруче пиће, траже од оног ко им је пиће донео да из флаше наточи себи у чашу и да пред њима исту искапи. Ово су ваљда неки прописи да би били сигурни да их неко не отрује.

Двадесет и шестог јула негде око десет сати изутра наиђе из Бихаћа луксузни аутомобил и у њему неки виши официри. Извршише смотру и домобрана и "усташа" и продужише за Дрвар. И овај дан као и сви пре њега пошао је у ноћ. Почело се смркавати и међу домобранима и "ушашама" неко комешање. Пронео се глас да је у Криводолу код Оштреља дочекан из заседе овај аутомобил који се враћао из Дрвара и да је у њему све изгинуло. Моји рођаци и Којо и Свето Басара довикнуше ми само да пазим хотел а они се изгубише преко улице према језеру и "Шеледима" па одатле у Осеченицу.

Око девет сати увече "усташе" почеше купити по граду све Србе и почеше их притварати и то мушкарце у Основну а жене и децу у Грађанску школу. Мене набише са осталима мушкарцима - нас око двеста и педесет. Пуна учионица у којој редовно учи око педесет ђака, сад је начичкана ко дрвца у кутији шибица. Гушимо се и једни друге гурамо и притискујемо. У тој гужви и гурњави после једног сата ја се нађох скроз код учитељске катедре и никуд даље и да сам хтео не би могао ни један центиметар. Сви смо у чуду и незнамо о чему се ради. Ту и тамо чује се псовка, по који пушчани метак у даљини и ноћ се увхати подобро.

Око десет сати "усташе" почеше одвајати пет по пет људи и њих нестаје из школе. Скоро сваких десет минута чијемо митраљески рафал и после тога одмах нових пет људи нестаје из школе. То је трајало целу ноћ. Сутра изутра кад је свануло приметих да нас је пола мање него што нас је било пре ове пуцњаве. Цео дан нико нас не дира нити нам долази. Нико не тражи ни воде, ни хране нити ко излази спрам себе по нужди. Страх је утерао све људске органе у ненормално стање и живи смо и нисмо живи. Макар мени тако логично испада.

Чим се спустила ноћ, "хајде Јово наново". Опет одвајање по пет људи и извођење из школе, опет рафали митраљеза и тако целу ноћ. Ове ноћи ипак чује се и друга пуцњава, и појединачна и више пушака и више митраљеза. Негде као да се борба води. Касније ћемо видети да је то била заиста борба. Устаници су заузимајући Дрвар 27 јула, истог дана изабрали две чете и отпремили их у Оштрељ да осноју фронт према Петровцу и спрече хрватско надирање према Дрвару.

Двадесет и осмога јула, још увек у затвору сад нас пет пута мање, дочекали смо зору и јутро. Борба се утишавала и ту и тамо чуо би се по који пуцањ. Устаничке извиднице и патроле повлачиле су се према свом положају Оштрељу и штитили су се својом ватром да се дочепају својих испретураних јела и заклона. Домобранска артиљерија пратила их је у стопу и око десет сати јутра све се утишало.

Ни прошлог, па ни овог јутра и дана "усташе" нису навраћале у затвор и били смо мирнији. Важно је макар још један дан преживети. Шта ће донети ноћ, предвиђали смо најгоре јер нас је сад остало најмање - отприлике нас тридесет и пет на броју. Одједанпут отворише се врата "затвора" и један "усташки часник" са два пратиоца уђе у учионицу и нареди да се поделимо у две групе и то сви преко 16 година старости на једну страну и сви испод 16 година старости на другу страну. Кад смо то учинили отприће и затражи од сваког појединца да каже дан месец и годину рођења и место рођења. Нас осамнаест младића задржаше ту, а остале истераше напоље према згради Среског Начелства и ту их сачека постављен тешки митраљез и покоси као једнога. Нас младиће одмах после тога преведоше у Грађанску Школу и помешаше са женама и децом. Несећам се да ли нам дадоше шта да једемо, али се сећам да једна од жена из Буковачиних (куће беговске преко пута хотела Басара) донесе ораха и љешњика и подели свој дјечи у затвору. Ту смо остали још сат-два и онда нам саопштише да идемо кућама и да се не појављујемо на улицама и по чаршији. Сви они који су из града одоше својим кућама а мене поведе нека ми даљња рођака Иконија која је ту код Басара љетовала и нас двоје придружишмо се удови Раде Дејановића (њега су "усташе" са још десетак Петровачких трговаца пре покоља у граду одвели према Боричевцу и ту му се сваки траг изгубио) те се сместишмо у њеној кући где су са њом живеле и њене две кћерке. Једна од њих моја парњакиња, а друга коју годину старија. Кућа није била опљачкана и све је било на свом месту како су је истовили на дан халшења. Прво што је домаћица учинила, било је наточи канту воде и одјури у шталу да напоји краву коју су увек држали на јаслима, да јој у јасле убаци сена и да је помузе јер ово су три ноћи и три дана да се о њој није нико бринуо.

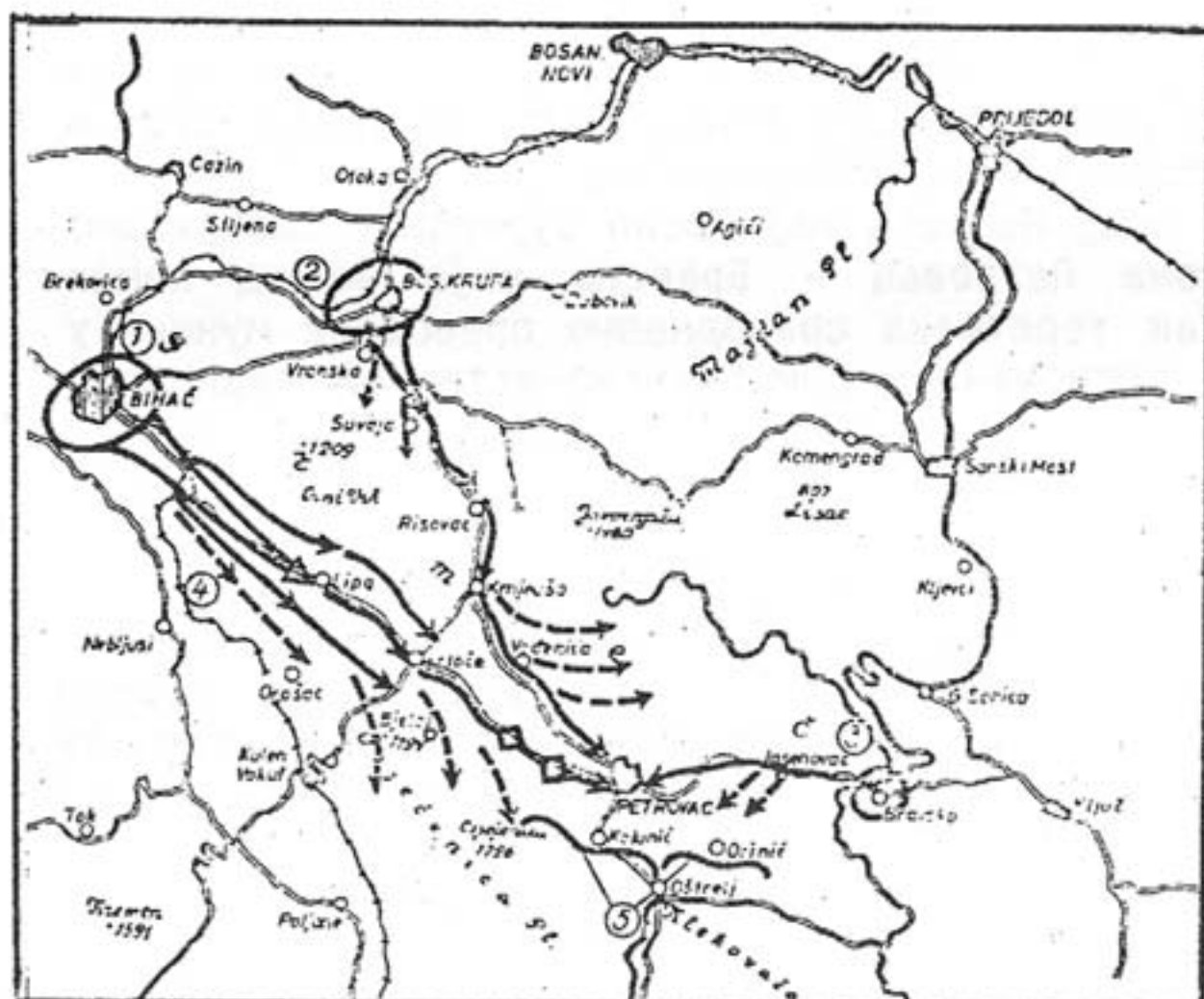
Негде после подне заустави се теретњак пред кућом и из њега изађе шофер у униформи наредника водника и домаћица га и старија кћерка одмах препознаше. То је

био Јосип Бујановић, предратни власник - шофер луксузног аутомобила из Бихаћа који је пре рата сваке среде довозио из Бихаћа познатог адвоката Куленовића по разним пословима у Среском Суду у Петровцу. Ту је он одсједавао и сваке среде био драга муштерија угледне Дејановића биртијице у коју су свраћали трговачки путници и угледнији гости. Гостионицом је управљала г-ђа Дејановић док је њен муж Раде држао књижару близу поште са десне стране трговине Јове (Лисице) Новаковића.

У свој овој несрећи тај Јосип Бујановић био је шеф ауто-колоне Петровац - Бравско која је од неких двадесетак теретњака свакодневно превозила муницију и храну петровачком домобранско-ушашком гарнизону који се тих дана био попео на седанаест и по хиљада војника.

Он објасни домаћици, да чим је стигао из Бихаћа као шеф ауто-колоне да је од надлежних инсистирао и добио право да њена кућа послужи њему и његовим шоферима за преноћишта и смештај и да је строго наредио да само користе доње просторије где је кухиња и две подједнаке просторије (локал и "сепере) и да ту имају свог кувара и пољске кревете и да се држе војничког реда. Ми пристигли сместили смо се на спрату где су биле три спаваће собе - односно приватни стан комплетан са свима потребним осталим просторијама и са посебним улазом те се нисмо морали мешати са војском. Шофери су се добро хранили и ми смо уз њих имали довољно хране и наша је брига била да пазимо краву музару, да је хранимо и на време муземо, те је млека било и нама и свима шоферима. Могло се живети и живели смо иако у страху. Бујановић је водио рачуна о нама и били смо заштићени добро.

За неколико дана мало смо се и окуражили и почели смо и да гледамо на прозоре, па и да изађемо у авлију и гледамо непрекидно комешање и маневрисање војске како развози следовање и муницију, како премешта топове и митраљезе по потреби сад цестом према Бос. Крупи, сад доле према Бихаћу, сад према Бравску и понајчешће према Колунићу и Оштрељу.

НАСТУПАЊЕ ДОМОБРАН И УСТАША
 ДЕБЛОКИРАЊЕ БОС. ПЕТРОВЦА ОД 5 ДО 15 АВГУСТА 1941.-

Легенда:

- 1) Група пуковника Матагића
- 2) Група потпуковника Зорна
- 3) Група бојника Крупића
- 4) Устанички одреди у бочним нападима
- 5) Устанички одреди за одбрану Оштреља

Нис сигуран у број Усташа и Домобрана који су тих дана бранили Бос. Петровац од непрекидних ноћних напада устаника час са Оштреља и Буковаче, час из Осеченице, час из Смољане и Рашновца, час од Вођенице и Крњеуше. Једно је једино тачно да је по речима сад већ мог ментора и пријатеља Јосипа Бојановића, сваки други дан из Бравска пребацивано дводневне хране за Петровачки гарнизон, словом и бројем седамаест и по хиљада (17500) obroka, поред муниције три или четири артиљериске батерије које су окруживале град и дању и ноћу својом паљбом ометали и спречавали приступ граду од устаника који су неколико пута успели да се привуку до саме Градске болнице, до самог Градског водовода на пола пута од Петровца до села Смољане и да су устаници (Одред Мане Роквића) једне ноћи били догурали до Рашиновца и скоро до саме Општинске зграде и првих кућа на периферији града цестом према Бос. Крупи.

Сећам се добро и својим очима сам гледао кад је вршен напад на Болницу (односно кад је Одред Илије Деснице по први пут покушао да заузме Петровац) да је била настала толика пометња међу топџијама да су топовске запреге на цести од Крупе јуриле према фронту на Оштрељској страни да помогну топовске батерије које су тамо биле по распореду, а у исто време да су те топовске батерије које су по распореду биле у дејству противу тог Оштрељског фронта у бјегу крцале у супротном правцу цестом ка Рашновцу, односно према Крњеуши и Вођеници, цестом која води Босанској Крупи.

Свега два пута у току тих тешких дана устанка Бихаћком цестом пробило се појачање Усташком и Домобранском гарнизону у Петровцу. Првом приликом пробио се један батаљон од два послана из Бихаћа и другом приликом само остаци артиљериског дивизиона пошто су сачекани у Меденом пољу и разбијени остављајући и губећи једну хаубицу која је заробљена од стране устаника извучена уз Осјеченицу до шумске пруге голим рукама устаника и ту натоварена на теретни шумски вагон и одгурана пругом до Оштреља и

преко Оштреља до "Царског Бунара". Кад је сутра дан постављена без нишанских справа опалила први топовски метак на Петровац настала је неописива гужва јер је граната пала тачно на трг чаршије. Судбина је хтела да од те прве устаничке гранате која је била намењена непријатељу, погинула тек спашена усташког покоља честита старица и српкиња Сока Ћорић - бака са мајчине стране угледног српског прегаоца г. Душка Билбије из Торонта, Канада. Оштрељски фронт простирао се пружном шумском пругом ис срца Осеченице преко Оштреља до самог Босанског Бравска. Од Меденог поља до у висуну Колунића фронт је био под командом Мане Роквића и Петровачког Одрода. Од цесте која води за Оштрељ на десну страну продужавао се фронт са којим је командовао Владе Морача за својом четом, а лево од цесте па до Буковаче био је Одред Илије Деснице и даље према врху Оштреља, чета Миле Кеџмана. Са великим снагама, Домобрани и Усташе контролисали су железницу од Приједора до Бравска јер то им је била једина слободна линија за снабдевање. Устаници су чешће пута покушавали да и ту линију пресеку али без успеха. Ту на Бравску и око Бравска вођене су непрекидне борбе за контролу истог. Напади су вршени највише од Одрода Мане Роквића и то устаници Смољане, Вођенице и Крњеуше.

Шта се тих дана дешавало у мом родном месту Дрвару, сазнаћу тек касније, односно по мом повратку кући.

Двадесет и другог јуна 1941 године, како то објашњава Вељо Стојнић, уљитељ у својим успоменама из устанка, записао је да је тај дан чуо од колеге Лазе Тешановића да се мора нешто учинити да се народ спаси. Тешановић је изнео своје мишљење да би било најбоље дићи се и побити усташе у Дрвару, а онда ухватити везу са Италијанима из Книна и позвати их да поново окупирају исте пределе у којима су били у месецу мају, пре него су сву територију од Бања Луке па до у Далмацију предали у руке војних и цивилних власти Независне Државе Хрватске. Ту Стојнић

напомиње да је то први пут да је нешто чуо да се мисли на устанак.

Херле Розек, виши чиновник "Шипада" још док су Италијани држали Дрвар био је од стране Италијана постављен за администратора града и Роса Родић, сестра Слака Родића била му је секретарица у Општини. Одласком Италијана он је и даље остао на свом положају све до одгоњења прве групе Дрварчана у Босански Петровац од стране Усташа који су са јеном четом Домобрана били преузели град. Розек је по убиству ове групе Дрварчана у Рисовцу демонстративно напустио положај претседника општине и дао савет дрварским трговцима и занатлијама да се склањају из града јер ће доживети исту судбину као и они који су побијени.

Видевши да је враг дошао по своје, међу првим угледнијим трговцима склонио се Пане Кеџман у Оташевац где су многи Кеџмани, Миљевићи и Трикићи из оближњих села око Дрвара имали своје колибе где су љети изгонили благо на испашу. Скоро сви способни и здрави грађани "Колоније" учинили су исто.

Грађани "Доњег Унца" напустили су град и склонили се у село Каменицу. Ту су се нашли Лазо Тешановић, Мане Роквић и Илија Десница те Јово Дејанац и Драго Вулета.

Сад у збегу ови људи почели су да се договарају шта да се ради. Похватали су везе и са другим избегличким групицама у Мисијама, Басташком Долу, Тишковцу и Трубару и на предлог свештеника Илије Родића из Трубара донели су одлуку да се повежу са кнезовима села не само дрварске општине но и општине Босанског Петровца, Босанског Грахова и Гламоча и заказали су састанак и договор у Осјеченици. На том састанку који је одржан тачно на Видовдан око шест сати увече, у Осеченици више Грече која је над Меденим Пољем и југозападно од села Колунића, поред већ поменутих био је и Миљкан Керкез, народни посланик, те Коста и Јандрија Мирковић и Лазо Атлагић и други кнезови и угледни људи села Бос. Петровац. Договорено је да се устанак подигне лицем на Св. Илију и да се прозове "Илиндански Устанак".

У то време, или још тачније на дан 22. јуна 1941 године, Вељо Стојнић је дошао у Дрвар и пренео одлуку Покрајинског комитета комунистичке партије за Босну и Херцеговину, да у случају напада Немачке на Русију што се очекивало, Љубо Бабић преузме организовање прикупљања оружја и муниције и да изврши припреме за устанак. Дат му је положај војног повереника за цео срез Босанско Грахово.

Да изврши налог партије, Љубо Бабић је на брзину покушао да формира мрежу њему оданих људи по селима и налог да врше попис оружја и муниције и само сконих партији људи који би евентуално ступили у борбу. То је тако ишло до почетка јула кад је Љубо Бабић примио проглас Покрајинског комитета где је партија донела одлуку да позове народ Југославије у борбу против Хитлера. Тај корак је требао да привеже веће снаге Немаца и Италијана на Балкану и да олакша грозни ваљак који је почео да ваља Русију.

Сад у првој, другој и трећој недељи месеца јула имамо ситуацију где једна група Срба Дрвара, Бос. Петровца и Босанског Грахова окупља људе и спрема се за обрачун са Усташама, а друга група комуниста и комунистичких симпатизера окупља се тајно, мимо прву групу и спрема се на оружје да помогне Совјетском Савезу на првом месту и у исто време да се наметне народним вођама и циљу народа да се ослободи "Усташа". И једна и друга група ишли су својим циљевима независно и без икаквог контакта једних са другима.

Око 23. јула и у сваком другом селу око Дрзара биле су формиране групице устаника и очекивало се да у одређени дан крене у борбу. Вршене су последње припреме у свима онда познатим збеговима. Око Црљивице и Заглавице избили су на чело устаника у припреми: Владо Морача, Бранко Торбица, Стеван Срдић, Бојан Баук, Бојан Бјелотомић, Јово Грубор и Никола Пећанац. Морача је био активни подофицир југословенске војске, Торбица и Бјелотомић и Пећанац били су жандармериски и граничарски подофицири, а Баук и Грубор били су квалификовани радници и Срдић је био земљорадник.

На Каменици су се истакли поред Тешановића и Мане Роквић, Сава Касум и Илија Десница ближе граду, те Јоле Марић, Стево Трикић и Вицука Бодрожа мало даље у Прашчијој Глави.

У Мисијама у тако званом Јаворју, нашли су се тих дана Илија Матерић, Живко Томазовић, Милан Јоветић и Душан Баук, те већи број младих људи из града међу којима су били Драган Галић, Мићо Трикић, Младен Секулић, Миле и Раде Касабашић, Владе Грубор и други.

У Оташевцу поред Пане Кеџмана, били су његов син Никица, Симо (Мимо) Бурсаћ, два брата Богића: Миле и Бранко, два Миљевића: Милан и Мито, Урош Дамјановић, Миле, Лазо и Томо Кеџман и Душан Бајић. Уочи самог дана устанка Пане Кеџман је послао Милу и Лазу Кеџмана и Душана Бајића да иду у одред у Мисије где се указивала потреба у командовању на дан напада на Дрвар. Сви остали формирали су мањи ударни одред под Никицом Кеџманом кога је рат затекао као кадровца - капулара деветог коњичког пука, чији је један део био придодат Јадранској Дивизији и дошао до Дрвара 14. априла 1941 године у пуном војничком реду. У том ескадрону од познатих скупа са Никицом Кеџман налазили су се Драган Галић и Вељко Басара. По распаду војске Кеџман и Галић остали су у Дрвару и Басара је отишао у Босански Петровац одакле је родом.

Курирска веза између појединих збегова није била првокласна. С времена на време неко би из једног збега отишао да види шта има ново у другом збегу, а преко ноћи неко би се спустио до града да и од туда сазна шта се ради.

Једне ноћи је и мој брат Димшо сашао са Каменице јер га је молио Мане Роквић да оде до куће и да изнесе на Каменицу два војна пољска телефона које смо нас два брата у расулу војске нашли на општинској пијаци са целим обручком телефонске жице и однели кући и исталирали један у кућном подруму, а други у штали и забављали се с том чудном справом кад смо докони. Та два телефона су сад постали прва

комуникациона средства на импровизированој извидници на Каменичкој брини и логору где су се људи са оружјем окупљали.

Двадесет и петог јула, Херле Розек који није никако могао да се помири са усташким зверствима, дошао је у кућу Пана Кецмана и Паниној жени казао да поручи Пани да се пази и да буде на опрезу јер ће усташе почети залазити по селима пропланцима и покушати да још више народа похапсе и спроводе у Петровац, а они који су већ спроведени да су отерани негде у Лику и да су вероватно побијени. Нагласио је да ће наићи нова рација јер сутра дан Кухарски иде за Бања Луку да доведе још већи број усташа.

Ту вече, Пана је послао млађег сина Милорада до куће да донесе дувана и цигарета људима у Оташевцу. Кад се Милорад прикрао кући и узео оно што му треба, мајка му је рекла да каже Пани све што јој је Розек саопштио.

Кад се вратио у Оташевац у току ноћи и обавестио оца о оном што му је мајка казала, Пана је донео одлуку да се Кухарски мора сачекати и казнити за оно што чини по Дрвару. Тад је његов старији син Никица изабрао добровољце Миму (Симу) Бурсаћа - многи га знају само по презимену очуха Прпе, те Уроша Дамјановића, Бранка Богића и Милана Миљевића. Њих петорица са оружјем отишли су преко Пасијака и код "Царског бунара" направили заседу. "Царски бунар" уз саму цесту Дрвар-Оштрељ је уствари велика каменом зидана четвртаста ограда висине око пола метра низ страну према цести са дубљом покривеном увалом где се скупљала вода после киша и ту као у резервоару била. У тој кршовитој страни Криводола та вода служила је за напајање блага које је туда напајано, а служила је и путницима намерницима да се освеже, напоје себе и вучну стоку - волове и коње. Ту је уствари било одмаралиште кирајџија од Петровца до Дрвара и од Дрвара до Петровца.

У тим зидинама, Кецман, Бурсаћ и Дамјановић заузели су положај са десну страну зида - према Дрвару, а Богић и Миљевић са леву страну према

Оштрељу. Луксузни аутомобил који је око 10:00 часова наишао из Оштреља они су пропустили необраћајући никакву пажњу ко је у аутомобилу. Односно они су се и притајили. У том аутомобилу био је Фердинант Конрад, командант 1. бојне 10. пешадиске пуковније НДХ са седиштем у Приједору, а њене сатније биле су стационаране од Приједора до Дрвара у већим и маљим местима тог подручја.

Он је још 25. јула кренуо са женом и натпоручником Јосипом Фрагнером и са шофером преко у обилазак деташованих трупа, па је у исто време користио да преко Босанског Новог и Курпе сварати до Бихаћа и обиђе Плитвичка Језера, те да сутра дан око осам сати стигне у Босански Петровац да ту доручкује у Хотелу Косте Басаре и продужио је за Дрвар. То добро памтим јер сам тад био у Босанском Петровцу код мојих рођака који су били власници тог хотела. Имао је намеру да пошто обиђе Дрвар, да се поново врати у Петровац и да преко Кључа и Санског Моста заврши инспекцију.

Око три сата после подне његов аутомобил се враћао из Дрвара, а ове две заседе у Криводолу били су у убеђењу да то мора бити Казимир Кухарски, логорник и крвник Дрвара и отворили су ватру. У овој заседи тешко су рањени Конрад и жена му и лакше је рањен Фрагнер. Пошто шофер није био рањен он је великом брзином дочепао се жандармериске станице на Оштрељу. Поднели су извештај шта се десило. У међувремену Конрад и жена су преминули од задобијених рана и Фрагнеру је указана хитна помоћ.

ОРГАНИЗОВАНИ НАПАД НА ДРВАР 27. јула 1941.

Легенда:

1) Мандића пилана	14) Жандармерија
2) Општина	15) Железничка станица
3) Испостава	16) Чиновнички дом
4) Хотел "Јадран"	17) Болница
5) Шумска управа	18) Усташки табор
6) Основна школа	19) Основна школа
7) Скакића кућа	20) Дирекција пилане
8) Римокатол. црква	21) Желез. радионица
9) Правосл. црква	22) Одред "Јаворје"
10) Соколски дом	23) Одред "Каменица"
11) Савића кућа	24) Одред "Црљивица"
12) Ловрића хотел	25) Одред "Мокронози"
13) Фабрика целулозе	

У С Т А Н А К

Око шест часова увече, из Бихаћа је дошао велики аутобус са 50 добро наоружаних усташа. Ту су им се прикључиле Усташе Бос. Петровца и кренули су према Колунићу да преко Оштреља направе потрагу за атентаторима. Прешавши мостић на Јапаги наишли су на заседу на самој окуки за Оштрељ. Ту су их на брзину окупљени дочекали Коста Мирковић, Јандрија Мирковић, и још неколико Колунићана. За леђима им је остао активни официр југословенске војске, капетан Роца и отворио ватру са њихових леђа. Усташе су се поколебале и устукнуле уназад. Успели су да га убију. Мишљења сам да је то први устаник који је пао у борби противу усташа на територији Босне, Лике и Далмације.

Повратком у Оташевац ова група људи са Никицом Кеџман испричала је шта се десило, помало разочарани да нису били у стању да аутомобил онеспособе те ће се сад догађаји почети одвијати и сувише брзо.

Пане Кеџман који је имао уговорене знаке са људима који су били на Видовдан на састанку у Осеченици, наредио је да се запали стог сјена код Матерића колиба. Око 11 сати ноћи, опажене су ватре у Мисијама, у Каменици, у Басташком Долу и Торбица Ваганцу. Збегови око Трубара и Тишковца, Гламочких и Граховских села рано изутра пратећи дим који се дизао у небо, закључили су да се нешто десило у Дрвару. Они који су били раније обавештени знали су о чему се ради. Знали су да је устанак у јеку.

Тачно у пола ноћи, Оташевачка група кренула је и запосела железничку пругу над Брином и Градином и над Водоводом. Каменичка група кренула је до над Стевукића Гај и ту се раздвојила у три правца; једна група под Маном Роквићем низ Шивића Поток, друга група под Илијом Десницом право цестом Грахово-Дрвар и трећа група под Јолом Марићем преко Шобића Гробља и Кеџмановог Брда ка Соколани. Од те групе одвојен је Сава Касум са десетак људи и упути се ка фабрици "Целулозе" преко Брежина.

Група из Мисија са Милом Кеџманом, Илијом Материћем и Душаном Бајићем спустила се потоком Дрвара те развијени узели су правце; Пилана, Раднички Дом и Жандармерија.

Група Живка Томазовића од Шиповљана од Зеленог Гаја и Видовића и Курбалиних млинова узела је правац ка Болници, железничком мосту и Дирекцији и станици "Шипад". Ту им се придружила и мања група наишла од села Мокронога.

Група из Црљивице, Тобичиног Ваганца, Басташког Дола и оближњих засеока поделила се на двоје, те је једна група са Владом Морачом извршила напад на железничку станицу Оштрељ, а друга група упутила се према Дрвару да би помогла од Мандића пилане да се заузме Доњи Унац. Ову другу групу водио је Бојан Бјелотомић. Они су нападали од реке ка чаршији и католичкој цркви док је Милош Граовац "Ћобрлокман" преко "Клаонице" и "Брелца" нападао према Среској Испостави и општинској згради.

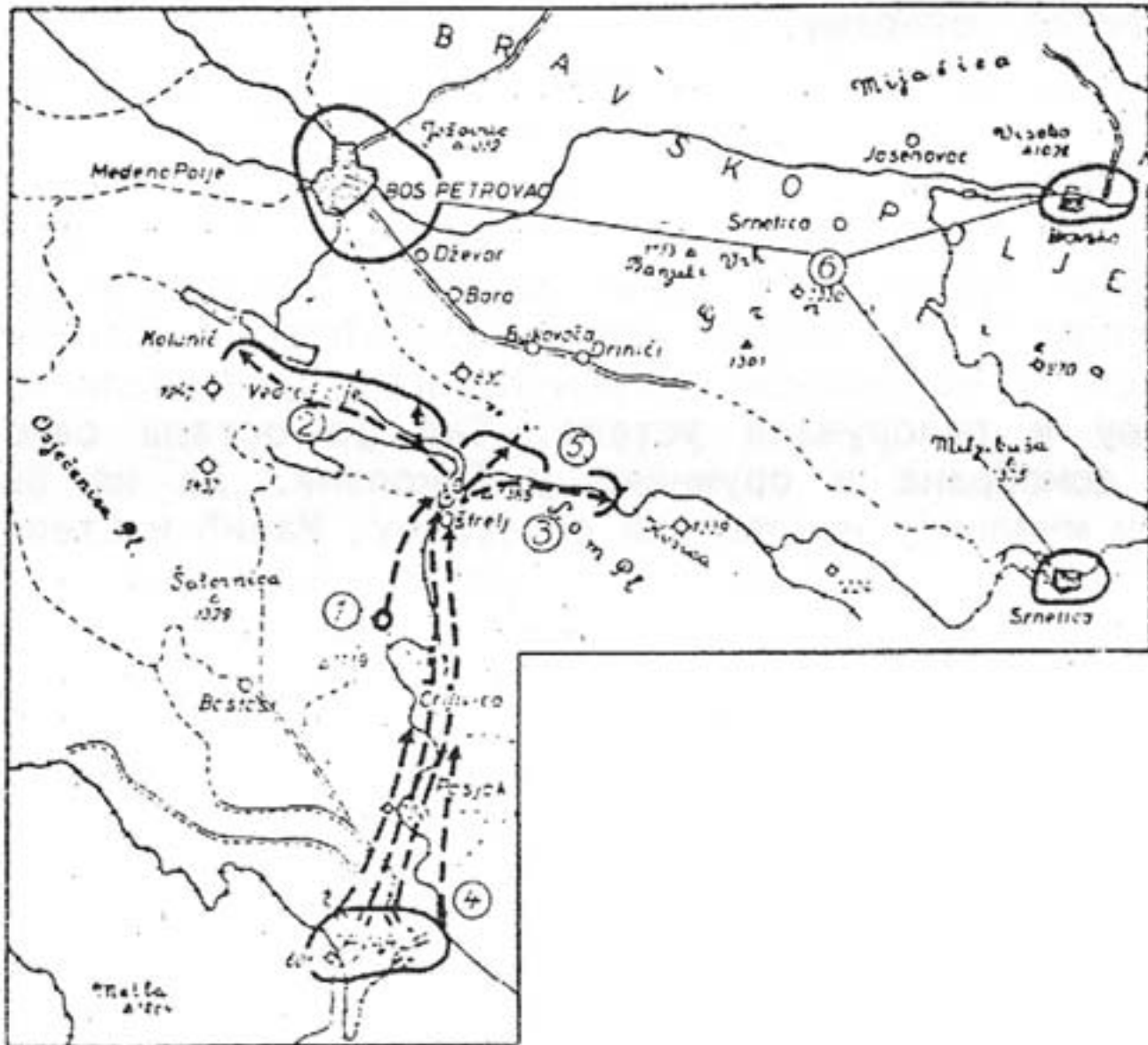
Пола домобранске сатније која је била у основној школи на "Унцу" захваљујући учитељу Драгану Срдичу који им је гарантовао да ће бити третирани као ратни заробљеници истакли су белу заставу и Десница је разоружао домобране, оставио стражу код истих и кренуо ка општини где се састао са Маном Роквићем који је већ био расчистио са Среском испоставом. Заузимањем општине уз садејство људи већ поменутих Басташана и Црљивчана и групом Никице Кеџмана са Брине - односно Ридлове Пећине, део града до Соколане био је прочишћен.

У међувремену, групе Миле Кеџмана, Илије Матерића, Живка Томазовића и Душана Бајића већ су расчистили са "Колонијом" изузев "Целулозе" где је Сава Касум држао у блокади једну групу усташа на челу са директором Караманом.

Група Јоле Марића наишла је на жилави отпор друге полусатније домобрана у Соколани којој су се придружили нешто усташа избеглих од Среске Испоставе и Општине и оружника са наредником Краљевићем.

Бранећи Соколану они су поставили и један митраљез у торњу православне цркве који је косио брисани простор око цркве и соколане и задавао незгоде одреду који је углавном запосео Кецманово брдо и контролисао Соколану.

Соколану узети на јуриш спречавао је овај митраљез са торња православне цркве. Илија Десница који је напредовао од општине преко "Морачиног Шчивара" попео се на торањ католичке цркве који је у линији са торњем православне цркве за неких двеста метара удаљености и са својим митраљезом ућуткао усташки митраљез. У међувремену борци Марића групе упали су у цркву и разоружали усташе. Сад је остала само група домобрана и оружника у Соколани. Да не би трошили муницију и излагали се јуришу, Марић и Стево Трикић ступили су да их позивају на предају. У неколико наврата они су одбили да се предају те је Марић употребио тактику обасипања рафалима прозора и врата са свију страна зграде. Кад ни то није помогло они су упутили Херла Розека и Душана Будисављевића, два угледна виша чиновника предузећа да им објасне да нема другог излаза пошто је цео град у рукама устаника и ако се не предају да ће пре или после бити уништени. Дато им је до знања да се ником неће десити ништа сем оних који су криви за убиства грађана по налогу усташког логорника Кухарског. На крају домобрани су истакли белу заставу и дигнутих руку кренули ка излазу. Наређено им је да остану у згради, а Јоле Марић пошто је то био његов сектор, са два борца ушао је у зграду и пред њим су сви у згради положили оружје. После тога изведени су из зграде и упућени у заробљенички логор у Дукића Гај. Односно то је био збирни логор за све грађане "Колоније", и за Србе и за Хрвате и друге странце јер "Колонија" је била помешана и у том моменту требало је установити ко је ко. Логором је управљао Сава Касум. За команданта места одређен је Јоле Марић. Лазо Тешановић који је командовао нападом на Дрвар сазвао је све устанике пред општину с тим да оставе потребне страже по граду и ту све скупа

НАПАД НА ОШТРЕЉ 27. јула 1941.

Поседање Оштреља 28. јула 1941.

Легенда:

- 1) Наступ Владе Мораче ка Оштрељу
- 2) Морачин, Роквица и Десничин Одред при запоседању положаја по борби за Дрвар.
- 3) Покрет једне десетине Одрода "Црљивица" ка Срнетици.
- 4) Одред М. Кеџмана на положају у Оштрељу.
- 5) Одред Илије Деснице
- 6) Усташке и домобранске снаге

похвалио и затражио добровољце да крену на Оштрељ да помогну Влади Морачи да формира фронт према Босанском Петровцу. Стотину дрварчана, махом младих мештана пријавило се те је једну чету повео Илија Десница, једну Мане Роквић и једну Миле Кецман. Око 7:00 часова увече на оштрељском фронту који се простирао пругом од Меденог Поља испод Осеченице до Дринића и Бравскога Поља. Лазо Тешановић је тада кренуо према Босанском Грахову да ухвати везу са Браном Богуновићем да види каква је ситуација тамо.

У нападу на Дрвар од стране устаника изгубили су животе следећи:

БАЈИЋ ДУШАН
 ДАМЈАНОВИЋ ЈОВО
 КОЊИК МИЛОШ
 КЕЦМАН ТРИВО
 КНЕЖЕВИЋ БРАНКО
 МИЉЕВИЋ ВЛАДЕ
 РУЈЕВИЋ ЛАЗАР
 РОДИЋ ЈОВАН - напад на Оштрељ
 СРДИЋ ПЕТАР
 ШОБИЋ ЈОВАН
 ШОБИЋ С. ЈОВАН

Сутра дан, а што се није могло избећи, побијени су од Усташа Срби железничари који су се по служби нашли у Срнетици:

ДОДИГ ЈОВАН
 ЈОВИЧИЋ ПЕРО
 КОЗОМАРА ЉУБО
 МАТЕРИЋ МИЛАН
 МОРАЧА НИКОЛА
 МОРАЧА ВУЧЕН
 МИТРАШИНОВИЋ БОШКО
 РОДИЋ ВЕСЕЛИН
 ТАЊГА СТЕВАН
 ТРНИНИЋ ДУШАН
 ТРИКИЋ ДУШАН
 ШОБАТ НИКОЛА
 ШЕАТ НИКОЛА
 ШОБАТ ДМИТАР

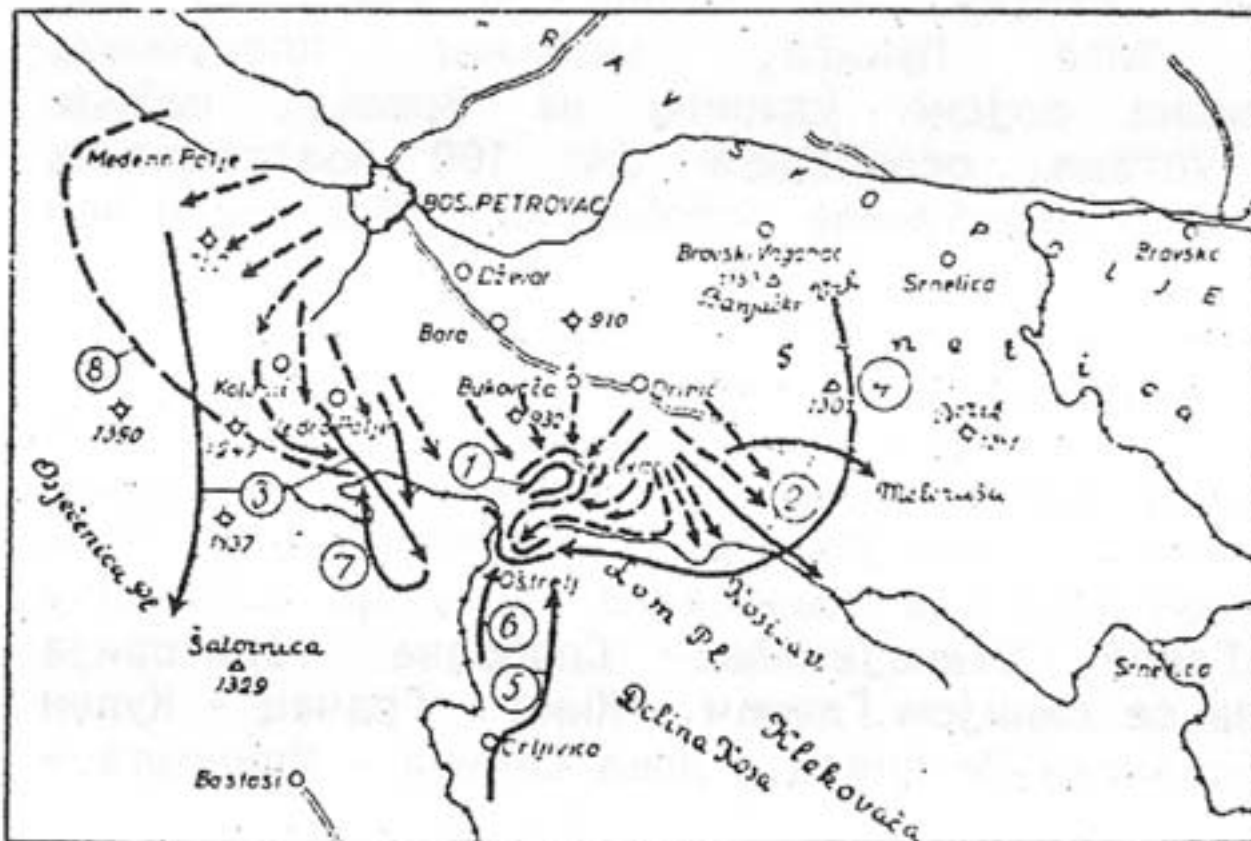
Пред саму ноћ 27. јула устаници су од Ресеноваца и испод Исјека напали су на оружнике у Боровачи и Пећима. Ту групу устаника водио је Симо Бајић. Оружници нису дали јак отпор но су умакли према Босанском Грахову. Кесићи и Печанчани на челу са Илијом Кесићем и Ђуром Момићем кренули су ка Грахову. Брана Богуновић са устаницима Грковаца и Црног Луга 27. јула пре подне напао је усташко упориште Сарића у Обљају, расчистио с њима и напао на Грахово са северне стране. Маринковчани са Костом Тркучом избили су преко Рисовца и придружили се нападу тако да је и Босанско Грахово било пред падом. Око 30 усташа и полусатнија домобрана под борбом су у зору 28. јула побегли према Книну.

Ослободивши Грахово, устаници су узели положаје на Дералама и Јелину пољу. Дошао је ред на Стрмицу. Међу Стрмичане, ноћу 28/29 јула стигао је Момчило Ђујић из Кистања где се био склонио од усташа. Повезао се са Одредом Марића од Тишковца и Пером Јарићем из Доње Стрмице. Бочно помагани устаницима Бране Богуновића који је узимао положаје према Голубићу, устаници су јуришем заузели Стрмицу на дан 29. јула. Исти дан Тишковчани су запосели положаје између Плавна и Голубића. Голубићани су под командом Илије Вуковића, потпомогнути сад бораца са Стрмице и Тишковца напали на Голубић и после тешке борбе успели су да овладају селом. У овим борбама око Стрмице и Голубића усташе су имали знатне губитке. На бојном пољу остало је 27 мртвих усташа и доста оружја. Устаници Стрмице и Голубића били су у стању да формирају заједнички одред јачине 150 људи. Плавањски одред са Живком Брковићем расчистио је ситуацију у Плавну и са одредом од 80 људи спојио се са Стрмичанима и Голубићанима те догурао до Врпоља, пред самим Книном где су устаници са Браном Богуновићем већ били запосели положаје. Искристалисао се фронт према Книну.

На личку страну, на Попини устаници су под командом Миће Лукића, активног поручника југословенске војске ударили на Зрмању, побили десетину усташа, ослободили око 100 позатвараних Срба и Зрмању прикључили ослобођеној територији већ у ноћ 28. јула.

Срб, под командом Паје Омчикуса, Неђе Кече и Милоша Торбице био је ослобођен на сам дан устанка 27. јула, а устаници Доњег Лапца, Брувна и Мазина формирали су фронт према Боричевцу и Кулен Вакуфу под командом Стојана Матића. Села око Грачаца била су под руком Дане Станисављевића - Цицваре и Медак у рукама Гавре Станојевића. Слободна територија простирала се линијом Гламоч - Книн - Грачац - Кулен Вакуф - Босански Петровац - Доња Саница - Млиништа - Гламоч. Дрвар је био у центру устаничке територије.

Са другу страну реке Крке, од Врљике преко Далматинског Косова па Промином преко Врбника и Житнића устаници под Пајом Поповићем успели су да у дане 28 - 29 - 30 јула завладају целокупним тереном изузев Дрниша у коме је била велика Италијанска, као и усташка посада формирана углавном од мештана.

ОШТРЕЉСКИ ФРОНТ 24. АВГУСТА 1941 ГОДИНЕ

Легенда:

- 1) Одред Миле Кеџмана испод Оштреља
- 2) Правци повлачења Одрета Душана Роквића и ојачани вод Драгије Драгије Миљевића
- 3) Правци повлачења Владе Мораче са својим одредом коме су домобрани преко Осеченице зашли за леђа.
- 4) Покрет водова Бранка Торбице, Бојана Бјелотомића и Раде Зорића у помоћ Оштрељу.
- 5) Група Дрварчана и других из позадинске службе састављена на брзину заслугом Илије Деснице који се био затекао у Дрвару разбивши непријатеља у Црљивици напредује Оштрељу.
- 6) Група од Криводола са Славком Родићем помаже Оштрељ.
- 7) Реорганизован Одред Владе Мораче на удару непријатеља са леђа.
- 8) Усташка бојна од Меденог Поља преко Осеченице у свом налету ка Оштрељу, односно Црљивици.

ПОКРАЈИНСКИ КОМИТЕТ КПЈ

До напада Немачке на Русију 22. јуна 1941 године и кидања дотадањег савеза кога су у своје време потписали Рибентроф и Молотов у Берлину и "братски" распарчали Пољску, комунисти Југославије стопроцентно су следили и слушали Коминтерну. За све оно што се дешавало са Југославијом није се тицало комунистичке партије но су до тог датума везама и познанствима не само хрватски и словенчки комунисти, но и комунисти српске народности сматрали све нормалним и не само да су се могли слободно кретати и живети и у Загребу и у Љубљани и у Београду, провидно у "илегалности".

Тек четвртог јула 1941 године, кад је Коминтерна издала проглас и козвала чланове партије у борбу противу фашизма и нацизма, комунисти Југославије ступили су на сцену. Дванаестог јула теренски радници добили су инструкције да почну са припремама отпора окупатору у Југославији.

Све директиве и одлуке Централног Комитета преношене су на покрајинске комитете, а у нашем случају и на Покрајински Комитет за Босну- и Херцеговину чије је седиште било у Бања Луци у срцу Независне Државе Хрватске и стожеру Виктора Гутића.

Овај комитет, чији је секретар био Ђуро Пуцар - Стари до тада се бавио само партиским пословима тумачећи Маркса и Енгелса. Њихов посао сконцентрисао се на Босанску Крајину да у великом индустријском дрвеном центру од Добрљина до Дрвара комунизира радништво и сељаштво које је било прилично незаинтересовано комунистичким идејама.

Усташки злочини и биолошко истребљење Срба у тим пределима и припреме народног устанка за кога су они начули (случај Веље Стојнића са Лазом Тешановићем) дао им је идеју да се на неки начин укупчају у те догађаје.

Десетог јула 1941 године, Љубо Бабић добио је поруку Покрајинског комитета да истог дана дође на састанак у село Буковачу код Бос. Петровца. Са њим на састанак ишао је и Милош Баук. На састанку са Османом Карабеговићем и Шошом Мажаром стављено му је до знања да одмах пређе на организовање логора(база) на згодним мјестима за смјештаје одреда кога треба да створи.

Тек 12 јула Љубо Бабић ће да направи нацрт (војног) подручја за Дрвар-Грахово и узме себи титулу команданта, себи за заменика Милутина Морачу и за чланове штаба Васу Трикића и Милана Бурсаћа. Онда ће без икакве стварности да установи одреде: "Каменица", "Црљивица" и "Јаворје". Да би и ту задовољио форму, одредиће командире и десетаре и по партиској линији покушати да постави командно особље. По његовој скици, командир одреда "Каменица" био је Јоле Марић, бравар, политички комесар Никола Котле, ковач и десетари су били Стево Трикић, молер, Вицука Бодража, радник, Лазар Родић, радник и Лазо Бодража, радник. Прибележио је да у одреду има 48 пушака, 1 пушкомитраљез и 22 пиштоља. Како није имао другог излаза, за "Црљивицу" је именовоа Владу Морачу, активног подофицира за командира, додао му заменика у личности Милана Боснића, за политичког комесара одредио Милоша Баука, а Бауку за заменика Раду Зорића, кројача. За десетаре, опет по потреби именовоа је Стевана Срдића, сељака, Бојана Баука, стругара, Бојана Бјелотомића, жандармериског наредника, Јову Грубора, радника, Николу Пећанца, граничара и Бранка Торбицу, жандармериског наредника. Прибиљежио је да овај одред има преко 100 пушака и један тешки митраљез. У одреду "Јаворје" наменовоа је Милу Кецмана, активног подофицира, за заменика му ставио Славка Родића, свршеног геометра

и кадровца ђачког батаљона југословенске војске. (Из ових ђачких батаљона по ослужењу рока проивођени су трупни резервни официри и подофицири), а за политичког комесара одредио је Обрада Бањаца, столара. За десетаре су одређени Илија Матерић, столар, Милан Јоветић, стругар, Живко Томазовић, кнез села и Душан Баук, радник. По извештају кога је Бабић спремао овај одред је имао око 60 пушака и један пушкомитраљез.

По извештају Љубе Бабића ови одреди који су касније заузимали Дрвар било је 208 пушака, 2 пушкомитраљеза, 1 тешки митраљез и 22 пиштоља. Ови бројеви Љубе Бабића неодговарају стварности јер гро оружја био је у рукама Кеџмана и Трикића у Оташевцу, у рукама Десница, Касума, Стевукића и Сабљића око Илије Деснице и велики број оружја у рукама мештана "Унца" који су после друге усташке рације по граду, напустили домове и окупили се око Мане Роквића који је такођер био на Каменици.

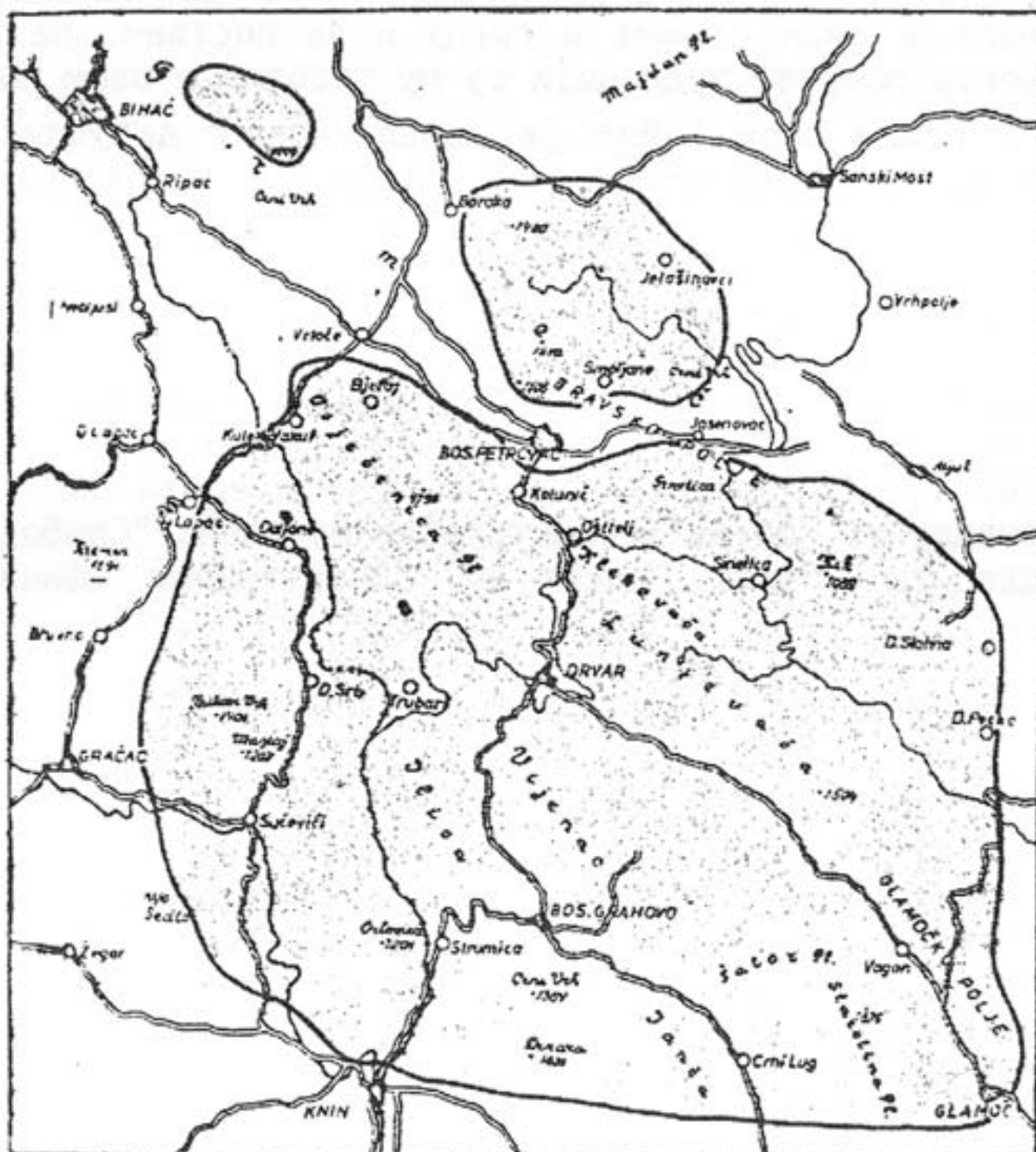
Покрајински комитет за Босну и Херцеговину је ноћу између 26 и 27 јула, сазнавши да се нешто дешава у Дрвару, истурио Ђуру Пуцара - Старог да одржи састанак партиских функционера Приједорског подручја у селу Орловцима. Састанку су присуствовали: Др. Младен Стојановић, Јосип Мажар Шоша, Мићо Шурлан, Осман Карабеговић, Вељо Стојнић, Ратко Марушић, Брацо Немет и Драго Лукић и других, те је на том састанку донета одлука да формирају Обласни штаб партизанских одреда за Босанску крајину. За команданта је одређен Данко Митров, за заменика Миљенко Цвитковић, за политичког комесара Осман Карабеговић и за његовог заменика Бабић Словенац. Ту су дали налог Вељи Стојнићу да пође за Дрвар и да помогне друговима око организације устанка. С обзиром на "Ратно стање" око Дрвара, његов пут је био одложен. Ни други покушај слањем Миљенка Цвитковица са наоружаном десетином да допре до Дрвара није успео. Тек трећи пут Мухарем Алибеговић, такођер са групом наоружаних људи и водићем успео је се пробије у Дрвар и у повратку донео Покрајинском комитету аутентичан извештај Љубе Бабића. Од дана

устанка до пријема извештаја прошао је читав месец дана. У међу времену из Покрајинског комитета стизали су неки партиски функционери међу којима међу првима Вељо Стојнић и Никица Павлић (бањалучки хрват - члан комунистичке партије). Њих двојица послати су од стране Покрајинског комитета да диригују партиским пословима). Стојнић ће бити постављен за политичког комесара Љуби Бабићу, а Павлић ће покренути партиски лист "Герилац. Да би сву омладину привукли партији, њих двојица ће одредити Јуру Марека шефа истој.

Све ово извршено је по заузимању Дрвара и то у часу кад су сви способни за борбу Дрварчани жилаво се одупирали усташама и домобранима на Оштрељу, а Гламочани на Гламочу, Граовљаци, Стрмичани, Голубићани, Врљичани и Плаванци око Книна и Србљани, Трубарани, Тишковчани и Лапчани око Кулен Вакуфа и Грачани око Грачаца.

У овој најжешћој борби за опстанак комунистичка партија радила је свој посао. Љубо Бабић са својим штабом на дан устанка који га је затекао на Прашчевој Главици, покренуо се и преместио у Дољу Каменицу - један километар од Каменичке школе. Ту је провео цео дан са штабом, да би сутра дан сашао у Дрвар, те услед надлетања немачких "штука" и хрватских "брегејаца" повукао је свој штаб у Стевукића Гај који је од Дрвара пуна два километра под самом Каменицом и одатле "командовао" устанком који се сигурно и рапидно развијао. Већ је била ослобођена сва територија од Босанског Петровца до Книна и од Гламоча и Шатора до Грачаца и Доњег Лапца, односно до у сам Велебит и на приморску и на личку страну.

Заузети борбом, устаници нису давали ни пет пара на оно што Бабић ствара и снови. Сматрали су да то није важно и важно је само да на положајима има муниције и хране. Сва позадинска служба остављена је њему и "његовом штабу". Мора се признати да његов штаб вршио одличан посао у том погледу. Оно што борци на фронтима нису знали ни очекивали то је да

СЛОБОДНА УСТАНИЧКА ТЕРИТОРИЈА ЈУЛА 1941.

Легенда:

- 1) Главне устаничке снаге над Петровцом - Бјелајом - Бравском и према Книну и Гламочу .
- 2) Друге устаничке снаге око Пливе и Мркоњић Града, те према Грачацу

је Бабић својом способношћу успео да измени сву власт у свим селима и граду и да постави, па и са фронта повуче, људе који су му требали у овом послу.

У првом реду Бабић је донео одлуку да успостави Војно револуционално вјеће. У састав вјећа ушли су сви политички комесари свих одреда, одбора и установа. Тамо где није био раније наметнуо политичке комесаре, то ће покушати да учини сада и то у Одреду Мане Роквића одредиће Славка Родића и у Одреду Илије Деснице Милутина Морачу. Ова два одреда неће то прихватити па ће "Штаб Бригаде", како је Љубо Бабић прогласио свој штаб, одредити Морачу за команданта, дотад не постојећег батаљона "Слобода" и одредити Славка Родића за "Оперативног Официра", рачунајући као I Одред - одред Миле Кеџмана, као II одред - одред Владе Мораче и Илије Деснице, као III одред - одред Рушана Роквића састављен од двадесетак бораца из села Дринића и једног вода Дрварчана под командом Драгије Милашиновића који је одвојен из одреда Мане Роквића, те IV одред - одред Мане Роквића који се сваким даном растао приливом бораца Крњеуше, Вођенице и Бјелај. Овако замишљен прокламован је Оштрељски фронт. Наравно да у свом плану израдио и скицу других фронта јер је по одлуци Покрајинског комитета његов ауторитет био проширен на Гламочки, Граховски, Кнински и Лапачки срез.

Под окриљем овог Војво-револуционалног већа формиране су разне установе као Дрварско општинско веће на челу са Богданом Рунићем, те сеоски одбори у Црљивици и Подовима са Миланом Бабићем, Заглавица са Јованом Грубором, Бастаси са Јандријом Томићем, Шиповљане са Љубом Медаревићем, Дрвар село са Михаилом Бањцом и Каменица са Николом Бодражом. тако у недуглед по свима селима Гламочног и Граховског среза.

Поред горњег формиран је одбор за снабдевање са Илијом Материћем, одбор за трговину са Миланом Боснићем, одбор за индустрију и сечу шуме са Милошом

Граовцем "Ћобрлокманом", те истражни отсек на челу са Мирком Шобићем и Народни Суд на челу са Николом Котлом.

Већих несугласица између "Штаба Бригаде" и Одрета који су на својим плећима носили терет борбе у одбрани ослобођене територије није било до инцидента на Оштрељском фронту кад је "Војно-револуционално веће" одлучило да сви одреди и борци положе заклетву под "црвеним барјацима" и заклетвом која је узгред речено тражила да се верност изрази "мајци Русији и Стаљину". Том заклетвом "штаб" се открио за кога ради. Заклетву и заставу одбили су одреди на Оштрељу. Ту је "тиква пукла". Од тог дана ово није више била једна војска, но гурало се и даље. Напади на Петровац, одбрана Оштреља ко зна колико пута усташких и домобранских покушаја да устанак угуше увек се сводила на једно, а то је да су Владо Морача, Мане Роквић, Миле Кецман и Илија Десница братски и српски доносили одлуке о нападима, одлуке о уступцима, о смени и попуњавању јединица и положаја - о свему што је фронт изискивао и само тако се одржао до 25. септембра 1941 године.

Да би угушили устанак у Дрвару, Врбаско дивизиско подручје домобранства НДХ са седиштем у Бања Луци донело је план напада територије којом су завладали устаници. План је израђен 29 и 30 јула 1941 године. Предвиђено је окруживање устаничких снага линијом: Лисица - Потоци - Оштрељ - Крњеуша. У ту сврху формирана је ударна група састављена од три одрета: Петровачки, Кључки и Травнички.

Овај први - Петровачки одред формиран је од трупа које су биле саставни део одбране града. Од тих трупа издвојено је шест сатнија, шест стројница 20 мм и шест хаубица. Укупно 1200 војника. За команданта групе одређен је пешадиски пуковник Густав Метковић. Одред је формиран на јужној страни града са одређеним правцем кретања ка Оштрељу држећи се Ракића Косе, Вранчева Врха и Врточа на десној

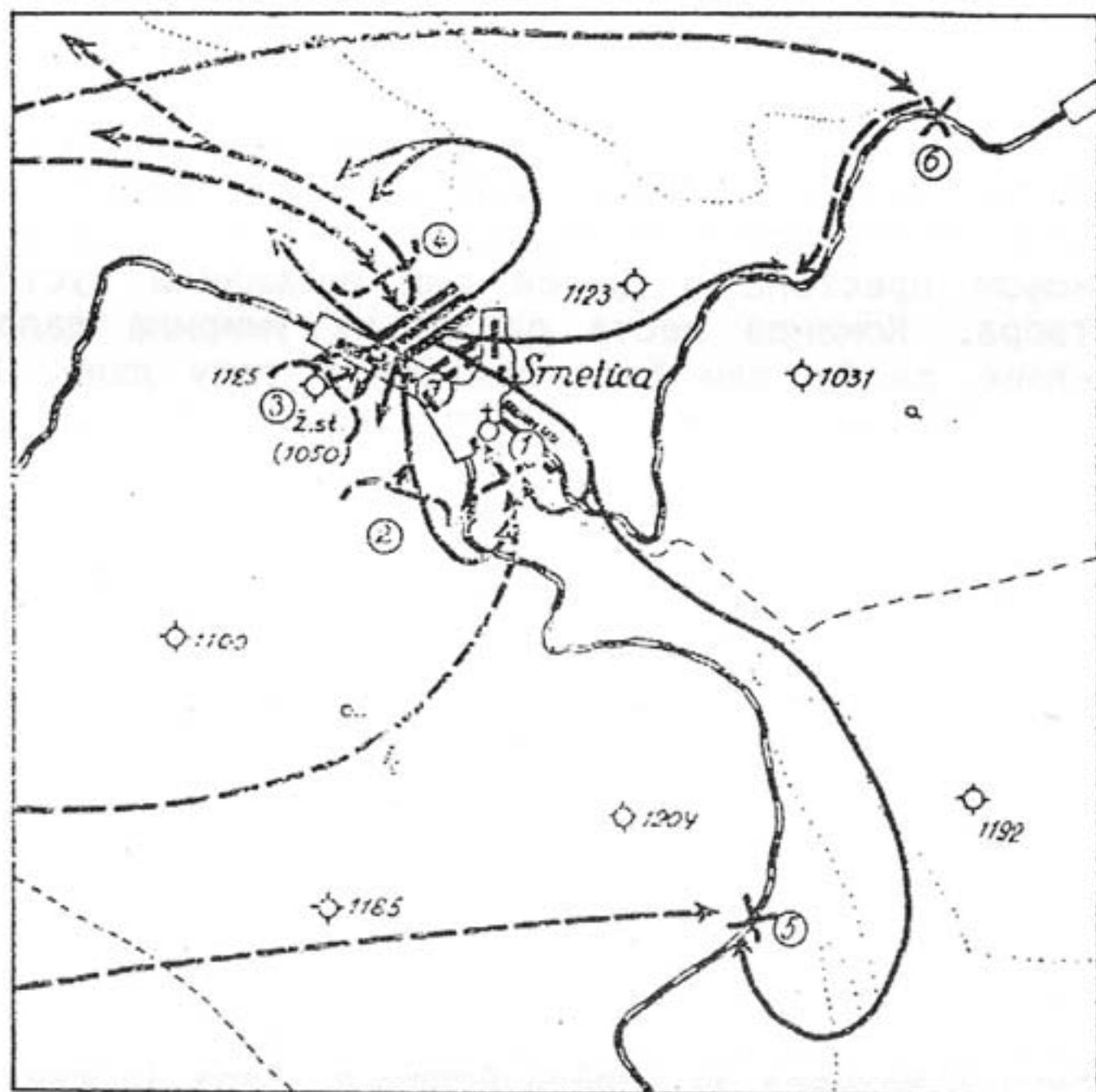
страни и на левој страни правцом Грубишићи, Кукерда, Увала, Козила и железничка станица Врлетина.

Други - Кључки одред састојао се од две сатније пешадије и вода артиљериске бојнице и пета усташка сатнија. Укупно 500 људи. Командант овог одреда био је сатник Марко Лишњак. Овај одред ће оставити пола сатније домобрана у Кључу као посаду, а главни део одреда сконцентрисаће се у селу Бравско. Правац њиховог наступања је Бравско - Срнетица.

Трећи - Травнички одред састојао се од две веће сатније и једног вода митраљезаца. Укупна јачина овог одреда износила је 350 војника. Командант одреда био је сатник Шоштарић. Почетна тачка одреда била је заузимање железничке станице Потоци и онда чишћење терена ка Срнетици. У Срнетици ће се одред по плану састати са Кључким одредом, те ће по заузимању Срнетице оставити полусатнију за осигурање железничке станице у истој, а остатак одреда вратиће се у Потоке и кренути у правцу Јамчарица - Прекраја. У Прекраји остаје до даљњег наређења.

Уз наређење Травничкој бојници из које је извучен овај Травнички одред, наређено је да остатак бојнице крене из Травника у правцу Млиништа. Ту у Млиништима има да сачека даљња наређења Врбаског дивизиског подручја.

Тако је гласило наређење генерала Румлера, команданта Врбаског дивизиског подручја из Бања Луке.

УСТАНИЧКИ НАПАД НА СРНЕТИЦУ 31. јула 1941

Легенда:

1) Мањи одред Блаже Родића - 2) Одред Живка Томазовића - 3) Одред Бојана Бјелотомића - Раде Зорића - 4) Жестина напада - 5) Порушавање пруге - 6) Група М. Додига минама разноси пругу и 7) - домобранска и усташка утврђења.

I НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАД НА ОШТРЕЉ

Покољ српског грађанства у Петровцу (300 људи од 16 година па навише) у дане 27 и 28 јула узнемирио је извештан број угледних муслимана града који су већ 29 јула уложили оштар протест код домобранског заповедништва које је већ тада преузело контролу над градом. Жалбе су биле уперене на усташе и њихов злочин према невином народу. Тражили су да се са покољом престане и да се сви преживели пусте из затвора. Команда места да би их умирила дала је обећање да ће сви бити пуштени у току дана. Исто тако да би их смирили, овим преставницима дали су до знања да ће војска у року од два дана кренути у покрет и угушити устанак у Дрвару.

Чаркања око града одигравала су се сваке ноћи почињући са ноћи 28 јула. (Ми у затвору слушали смо штекетање митраљеза од Колунића - Пр. Б.С.) Тридесетог јула у зору под Калабиним Брдом појавио се Мехмед Буковача, син познатог Бега Буковаче. Он је ступио у везу са устаницима Владом Морачом и Илијом Десницом и упозорио их да ће уследити напад на Оштрељ. Дајући им то до знања он ће са њиховим одобрењем да крене у Дрвар и ту ће се задржати цело време устанка. То је био његов протест противу усташа и то је све што је и с чим је могао помоћи Србима. (Мехмеда је родила Српкиња. Била је жива пре II светског рата. Као дете виђао сам је у њеној башти и кући која је преко пута хотела Косте Басаре. Муслимани су је знали под именом Хебејка. Други су је знали као "Беговицу Нену". Родом је од Дукића.

Да би пореметили непријатељске намере, устаници су вршили ноћне нападе обасипајући митраљеском ватром и од Колунића и од Дринића, а неколико препада ка Петровачкој болници која је на узвишићи, те у самим "Бишћанима" до Ракића млина форсирани су Морача и Десница. Мане Роквић је заобилазио до Рашновца и тамо чаркао и Лазо Атлагић је неколико пута допирао до градског водовода на Смољанском путу изнад "Циганске махале".

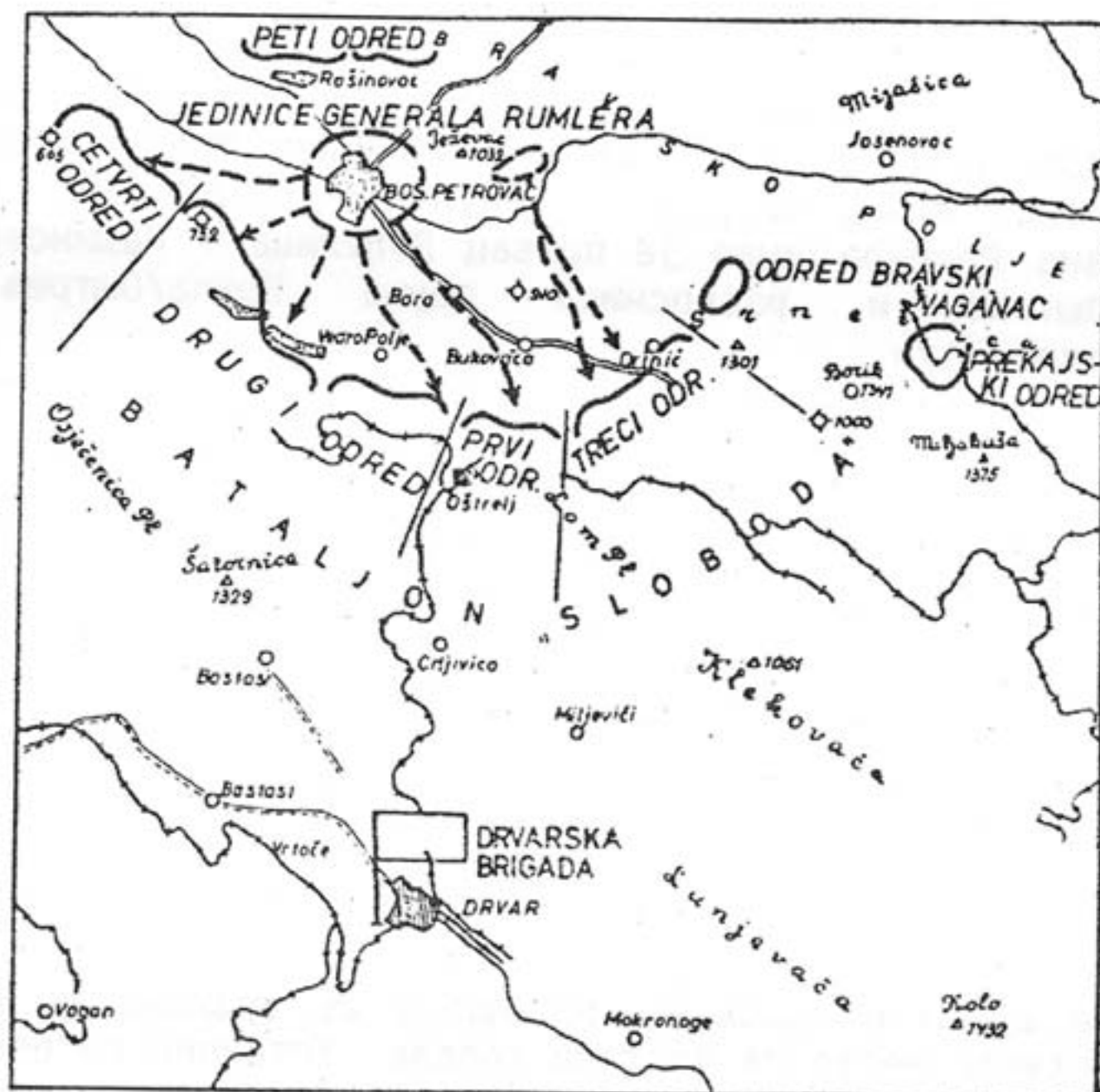
Да би ступили у напад на Оштрељ, Петровачки гарнизон је морао да појача осигурања водовода, да избаци замашније снаге према Дринићу и Бравском у току 30 и 31 јула. Међутим Травничка група је већ 30 јула кренула према Срнетици, а то учинила и Кључка група од Бравска о чему устаници нису били обавештени. Сазнавши о томе из Оштреља је послато два вода устаника на челу са Радом Зорићем и Живком Томазовићем који су покушали да непријатеља избаце из Срнетике. У неспоразуму између ове двојице дошло је до већих жртава на устаничкој страни и били су одбачени. Из непознатих разлога Травничка група је кренула на Прекрају 31 јула, а Кључка група морала се хитно вратити на Бравско јер су јединице Мане Роквића извршили напад на Бравско где је била главна прихватна станица домобранског снабдевања пругом од Приједора. Захваљујући закаснелом појачању устаницима које је требао да обезбеди Милутин Морача, Кључка група спустила се у Босански Петровац и прикључила се Петровачкој ударној групи.

Другога августа под командом пуковника Матагића, домобранске и усташке снаге под заштитом артиљериске ватре испред себе, кренуле су у напад на Оштрељ. Под његовом командом била је његова Петровачка и Кључка група од 1700 војника а за том групом други одреди Петровачког гарнизона који ће по његовом пролазу запосести Буковачу, Дринић и Колунић.

Снага којом је Матагић располагао принудила је устанике на повлачење до у сам Оштрељ над Дринићем, а над Колунићем скроз до Калабина брда. Стрељачки убојни строј сукао је са обе стране цесте уз Оштрељ. Две стотине устаника са добрим заклонима и пушкомитраљеским гнездима узмицало је стопу по стопу до горе поменутих положаја. Дешавало се да су неке заседе прегажене али су се људи извлачили захваљујући густој јеловој и боровој шуми и нашли се иза леђа непријатељу. Више Калабина брда где се укопао Илија Десница са својим пушкомитраљезом, послужио се триком. Из свег гласа што га је имао он је почео да се дере на људе да шпарају муницију и да

је он остао само са једним санжером. Тражио је да неко прискочи у помоћ и да од своје муниције пуни његове санжере. Његов глас прихватила је шума и стигао је до непријатеља. Неискусни у борби, махом усташе, полетели су на њега и људе око њега и онда је настао кркљанац. Десница је са помоћником три пута мењао ужарену митраљеску цев а смрт је косила по десетину непријатеља по сваком испаљеном санжеру. Одједанпут појавила се пушчана и митраљеска ватра и непријатељу са леђа. Пуцњи су почели долазити и са јелика и иза јелика и из борова и поред борова. Настала је дрека и вика: "Повлачи се, повлачи се!". На бојишту је остало војне спреме, муниције, шлемова, копорана и војничких порција да је, касније кад је покушљено, било доста за све браниоце Оштреља. Остало је двадесет товарних коња који су носили муницију и болнички материјал. Ова ударна снага пуковника Матагића кад је стигла назад у Петровац, сем оних што су остали мртви на Оштрељу, причали су да за сваком јеликом има "ћетник".

Сутра дан, устаничке снаге под Маном Роквићем на падинама Лисине код Врточа заробиле су домобранску "хаубицу" са двадесет топовских граната. Заробивши ову "хаубицу" одредили су да нападну Крњеушу и испробају први устанички топ. Опалили су две гранате, но пошто нису имали нишанских справа, топ су одлучили да извуку на Осеченицу и да га шумском пругом упуте у Оштрељ. Више рукама него коњском и воловском запрегом у том су и успели да би се после тога вратили на посао око Крњеуше.

ПОЛОЖАЈИ УСТАНИЧКИХ ОДРЕДА
 - СТАЊЕ ОШТРЕЉСКОГ ФРОНТА 23. АВГУСТА 1941 ГОДИНЕ -

Док се ова ситуација око Петровца запетљавала и отпетљавала ни устаници нису мировали у стабилизованом фронту. Одлучено је да се изврши напад на сам град Петровац. Трећег августа 1941 године, устанички одабрани одреди Илије Деснице, Душана Роквића, Миле Кеџмана кренули су правцем Буковача - Баре - Петровачка болница и Шековац - Ведро Поље - Горњи град. Одред Владе Мораче узео је правац Калабино брдо - Колунић - Доњи град. Одред Мане Роквића имао је правац Вођеница - Рашиновац - Општина и раскрсница друма Крупа/Оштрељ - Бихаћ/Кључ.

У том првом нападу на Босански Петровац, а ја сам тада још био у сад блокираном граду од стране устаника, започела је борба за освајање града. Устаници су у стрељачком строју привукли се до под саму болницу која је на периферији града и под "Бишћане" до Ракића млинова и лаким оружјем обасули усташке и домобранске положаје. На тој страни фронта наступила је паника. Домобранска артиљерија која је углавном била постављена одмах иза тих положаја на тој страни фронта почела је да се повлачи ка Рашиновцу немислећи да ће напад бити извршен и са те стране града. Кад је Одред Мане Роквића ступио у дејство и заузео Рашиновац, домобранска артиљерија са вучом и особљем беспомоћно се врзала по граду тражећи место да постави топове. Устаници су продрли у болницу. Илија Десница са својим пушкомитраљезом сипао је смрт. Домобрани су напустили своја митраљеска гнезда остављајући и оружје. Једна десетина Одред Владе Мораче са својим десетаром Савом Граховцем упала је у Ракића млин.

Иако изненађени, домобрани су се прегруписали и прешли у против напад. Успели су да одбаце устанике након тешке борбе и поново су завладали својим старим положајима. Било је већ око подне да се борба утишала. Устаници су се повукли на своје положаје доносећи један заробљени пушкомитраљез и десетак заробљених пушака са извесним бројем муниције. Устаничке јединице претрпиле су извесне губитке али ова експедиција имала је извештан утисак да је

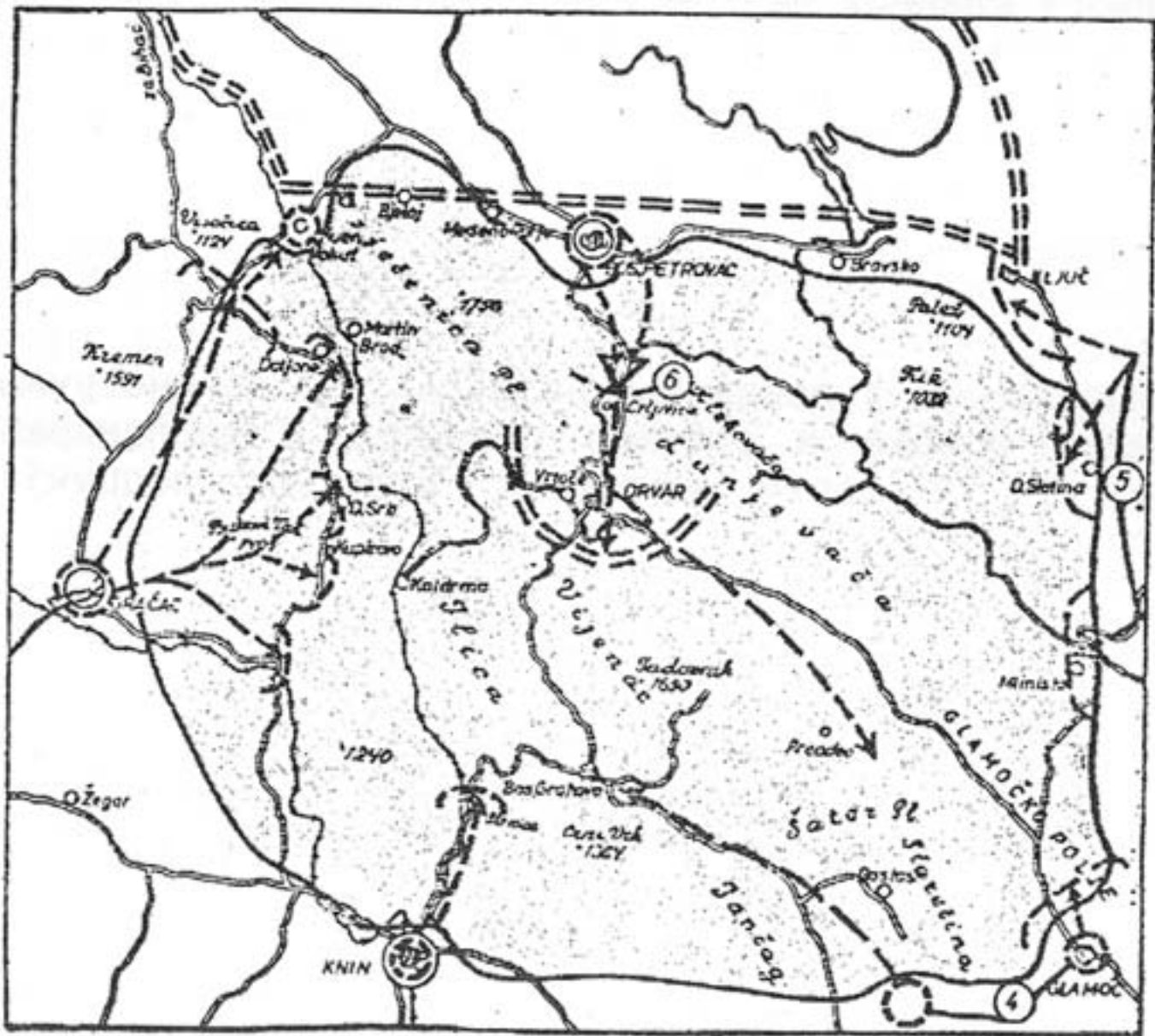
непријатељу стављено до знања да мора рачунати и на могућност сличних напада у будућности.

И заиста, 8. августа 1941 године, устаници су покушали са новим нападом на Петровац. Напад је почео у 4.40 часова изутра. Уствари ово је био препад и застрашивање јер су устаници ангаржовали непријатеља само до 8:00 часова изутра и онда се несметано повратили на своје утврђене положаје.

Домобранска и усташка команда морала је да учини огромне напоре у довлачењу појачања, да реконструише командно особље и осбиљно промишља о деблокирању града. У ту сврху командант Врбаског подручја, генерал Румлер стигао је у Петровац под борбом од Бравска са јачим одредом и преузео команду над свим снагама града. У исто време у Петровац су упућене свеже домобранске и усташке јединице и од Бихаћа, и од Крупе, а у ширем плану од Сиња су упућене јаче снаге према Гламочу које би помогле по рашчишћавању терена тамо да се преко Млиништа и Потока споје са главним снагама на Оштрељу.

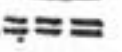
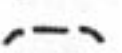
Четрнестог августа по први пут јавила се устаничка "Хаубица" са неколико испаљених граната на Петровац. Поред тога и снаге које су наступале од Бихаћа и Босанске Крупе биле су узнемириване те су се кретале споро и под непрекидном борбом. Генерал Румлер успео је да се дочепи Петровца на дан 13. августа. Пуковник Матагић са својим снагама од Бихаћа пробио се у град на 14. августа, а потпуковник Зоран са снагама од Босанске Крупе успео је тек 15. августа да стигне у град и то помоћу пуковника Матагића који је одвојио једну сатнију код Врточа и исту упутио као појачање потпуковнику Зорану у Крњеушу.

Ове домобранске и усташке јединице, исцрпљене у непрекидним борбама нису биле спремне на покрет ка Оштрељу, те је план њихове офанзиве ка Дрвару био одложен до 25. августа 1941 године.

ПЛАН ДРУГОГ УСТАШКО ДОМОБРАНСКОГ НАПАДА
14. август 1941 године

Легенда:

- Ослобођена територија
- Усташко-домобранске комуникације
- План поседања положаја непријатрљских снага:

- 1) Снаге ген. Румлера - 5500 људи - 20 топова - 6 тешких митраљеза 15мм и двоја борна кола.
- 2) Снаге ген. Лукица
- 3) Јединице 15. пешадиске пуковније
- 4) Група потпуковника Мецгера
- 5) Усташке и домобранске снаге од Мркоњића и Јајца.
- 6) Усташка бојна Нарција Јесенског која је имала задатак да упадне у Дрвар и покољ.

Домобранске и усташке снаге од Травника, Јајца, Мркоњића, па чак и саме Бања Луке, под командом потпуковника Мецгера покушале су да 2. августа загосподаре Млиништима која су престављала важан саобраћајни објекат и према Гламочу и према Оштрељу. Други одред под командом потпуковника Густавића требао је да преко Срнетице и Прекраје забије пробојни клин ка Дрвару. У исто време домобранске и усташке снаге од Мостара, појачане снагама из Сиња, под командом потпуковника Бублиа већ 14. августа наступала је правцем Ливно - Босанско Грахово.

Група потпуковника Мецгера већ је 6. августа заплела се око Млиништа, а група пуковника Густавића блокирана је у Гламочу кога је била успела да узме из устаничких руку, док је група моторизованих јединица пуковника Бублиа од Ливна ка Босанском Грахову била дочекана и разбијена у селу Грковцима, да би још већи пораз дочекала у селу Казанцима од добро организованог одреда под командом Марка Ћућуза. Мањи усташки одред од Врљике није ни покушавао да преко Динаре покуша ишта. Јакe устаничке снаге под командом Бране Богуновића и Косте Тркуље спречавале су ма било који покрет домобрана и усташа Книнске крајине преко Динаре, а снаге Ћујића и Брковића држале су сам Книн у блокади.

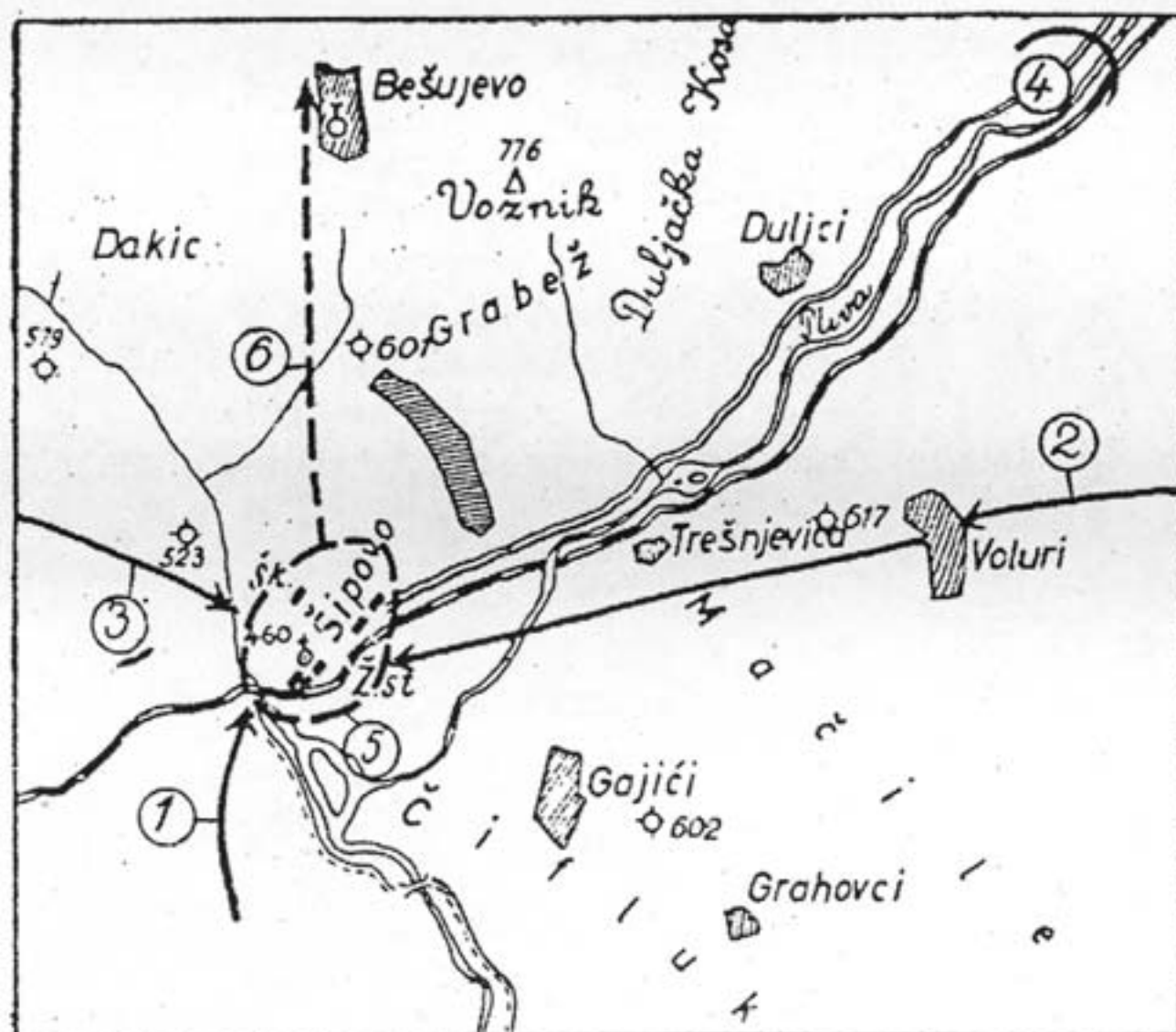
Већ 1. августа из Загреба је упућен генерал Лукић у Госпић, и успео је да организује већи ударни одред и под борбом од Госпића до Грачаца успео је да овлада тим тереном. Намера му је била да преко Горњег Лапца и Кулен Вакуфа крене ка Петровцу и онда Дрвару. Устаничке снаге Срба, Суваје, Цвјетнића, Трубара, Брувна и Мазина под командом Паје Омчикуса уза садејство устаника Попине, Зрмање и Отрића под командом Миће Лукића и Одред Мирка Марића извршили су блокаду и напад 19. августа на Кулен Вакуф и установили фронт према генералу Лукићи и ту га приковали да није могао ни напред, ни назад. После неколико покушаја, генерал Лукић је остављајући на бојишту 150 мртвих, шест тешких митраљеза и око 30

домобрана који су се предали устаницима, успео је да се врати у Грачац.

Тринаестог августа 1941 године, устаничке снаге око Книна извршиле су снажан притисак на домобране и усташе, одузели им Ервеник, Пађане, Радучић и Полачу. У овом подухвату међу устаницима истакли су се Јово Ивекић око Полаче, Тоде Илић око Пађана, Брковић око Плавна и Ервеника.

Домобранске и усташке снаге у Гламочу у свакодневним борбама са устаницима Миле Стевандића, Ђуре Кукобата, Војина Бабића и Богдан Ивића са једне стране и отсјечене и притиснуте од стране Купреса одредима Душана Дувњак, Дмитра Трифунчића и Илије Малића, те снагама Уроша Дреновића, Лазе Тешановића и Раде Радића од Мркоњића нису биле у стању да врше никакве покрете ка Дрвару у свим покушајима од 2. августа па све до 25. августа 1941 године.

Ове устаничке снаге маневрисале су од Гламоча до Млиништа, од Млиништа до Мркоњића и од Мркоњића до Јошавке, Бањалучке Равне Горе, Црног Врха и Чечаве.

НАПАД УСТАНИКА НА ШИПОВО 27. АВГУСТА 1941.

Легенда:

- 1) Одред устаника Симе Шолаје
- 2) Одред устаника Славка Појевића
- 3) Правац напада устаника Уроша Дреновића
- 4) Устаници Станка Кутањца у заштити од Језера
- 5) 28. походна бојна
- 6) Повлачење домобранско-ушашких снага ка Мркошићу.

Домобранске и усташке снаге у Босанском Петровцу, храном и муницијом снабдеване су поглавито пругом Приједор - Бравско. Смењивање и попуње људством вршено је углавном преко Бихаћа, а понекад од Кључа.

За превоз хране и муниције од Бравска до Петровца коришћене су камионске колоне организоване у Петровцу и оне би изискивале заштитницу коју би им прижио Петровачки гарнизон до Зденог Дола, а од Бравска би их штитила јача посада која је непрекидно штитила железничку станицу и пругу од Бравска до Санице, одакле би даље осигурање пруга према Приједору преузимале домобранске и усташке снаге Санског Моста.

За ометање саобраћаја од Бравска до Петровца устаници су повремено слали јаче водове и групе са Оштреља и Дринића у заседе, а исто тако према Врточу и Меденом Пољу.

У овим амцијама најчешће су учествовали устаници Крњеуше са Лазом Атлагићем, устаници Врточа са Стевом Радошевићем и Јовом Вукшом, те штабска чета Петровачког одреда са Гојком Грубором и Бранком Рацом, као и Војенчани са Божом Ђукићем и Сувајчани са Даном Мандићем.

Веома успеле заседе обично су успевале око Зденог Дола и око Меденог Поља. Вјешти брзим покретима ови одреди и водови пребацивали су се потреби и контактирали и са Подгрмечом где су били устаници Милоша Јелаче и Милана Ђиласа. Једна од најуспелијих заседа коју је извео Душан Роквић са Дринићанима и Милан Зорић са јачим водом Дрварчана била је 29. августа 1941.

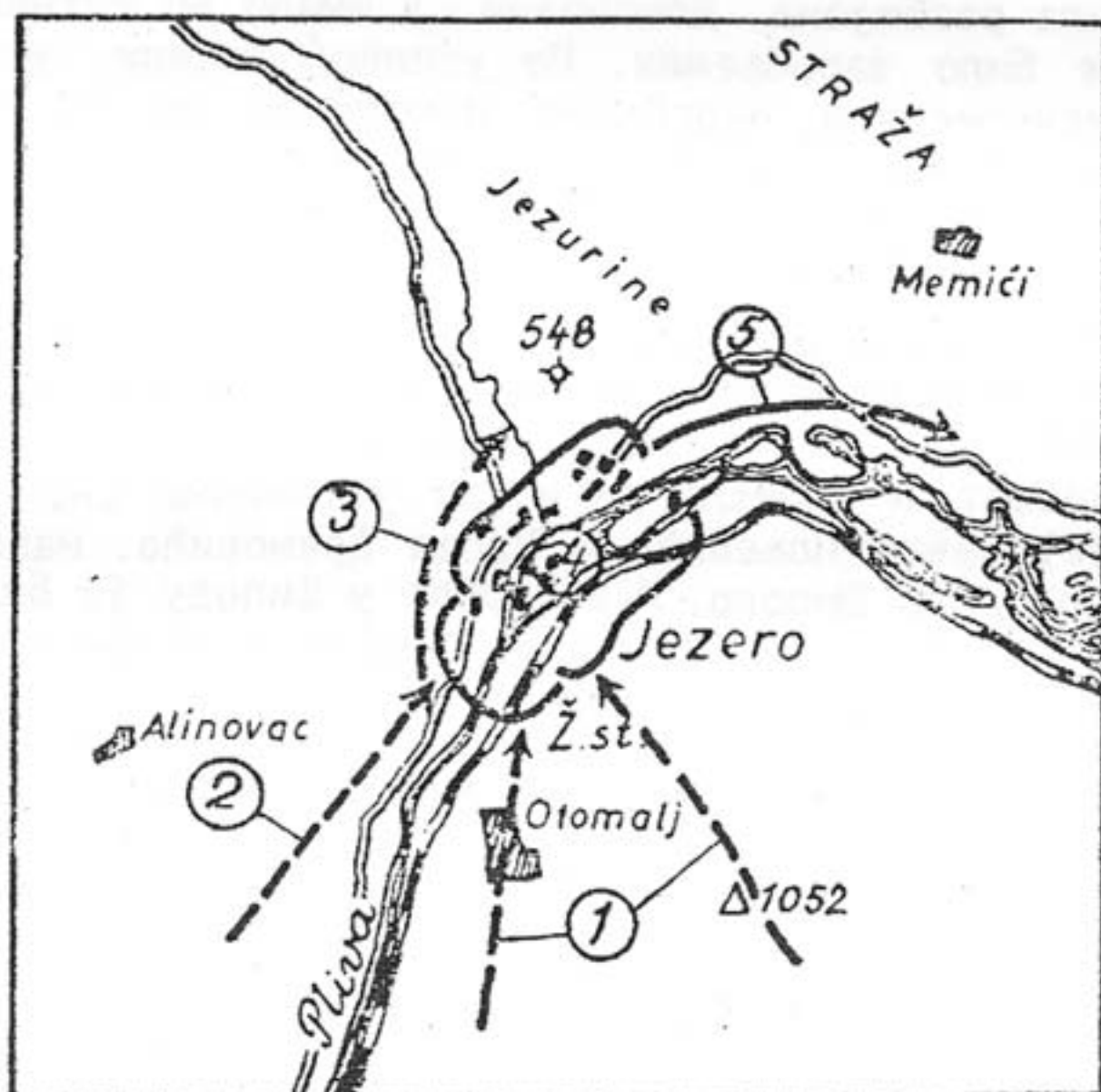
Том приликом у заседи је онеспособљено шест камиона. Борба је трајала преко два сата. Колона је разбијена. Неки из пратње оступили су назад ка Бравску, а неки су успели да се пробију до Петровца. Устаници су успели да сав товар скину са камиона, да га склоне у шуму и запале камионе. Сатнија

ппуковника Трупца која је прискочила камионској колони у помоћ прихватила је борбу са устаницима али је била разбијена. Домобрани су имали 40 мртвих и 12 их је било заробљених. По успелој заседи, устаници су искористили заробљене домобране да на својим леђима пренесу устанички задобијени плен. У том плену било је 20 пушака, 2 пушкомитраљеза и 15000 метака поред друге спреме.

Истога дана део Одрета Мане Роквића сачекао је камионску колону која је ишла из Бихаћа на Горичевцу код Меденог Поља и уништио три камиона.

Двадесет и седмог августа, устаничке снаге Симе Шолаје, Савка Поњевића и Уроша Дреновића, напали су и ослободили Шипово. У то време у Шипову је била 28. походна бојна из Славонске Пожеге у јачини од 480 војника. Само 160 домобрана спасило се бегством у Мркоњић. Устаници су заробили око 100 домобрана, једну "хаубицу" и шест тешких митраљеза. Падом Шипова, домобранске снаге које су биле у Језеру покушале су да се споје са домобранским снагама у Шипову. Пошто је Шипово већ пало у устаничке руке, устаници су их дочекали и разбили. Бежећи према Јајцу непријатељ је иза себе напустио и оставио један брдски топ. Дреновића снаге сад су поред тешких митраљеза дочепали се и једне "хаубице" и једног брдског топа. Пред страхом од устаника, домобрани и усташе напустили су Мркоњић. Дреновић је без борбе умарширао у град на дан 29. августа 1941 године.

Да би повратили Шипово, Језера и Мркоњић домобранска подручна команда из Бања Луке повукла је од Босанског Петровца усташку бојну Нарци Јесенског и преко Кључа упутила ка Јајцу. Исто тако из Бихаћа је преко Бања Луке повукла Херцеговачку усташку бојну те и њу кренула ка Јајцу. Измолили су од Немаца помоћ, те је тим усташким снагама придодат један лаки батаљон Немаца.

НАПАД УСТАНИКА НА ЈЕЗЕРО 28. АВГУСТА 1941.

Легенда:

- 1) Правци наступања устаника Славка Пољевића.
- 2) Правац наступања устаника Симе Шолаје.
- 3) Шолајини устаници у задатку пресецања цесте Мркоњић - Језеро.
- 4) Усташко-домобрански положаји у Језеру.
- 5) Непријатељско извлачење из Језера.

II НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАД НА ОШТРЕЉ

Штаб Врбаског подручја домобранства на дан 21. августа 1941 године, завршио је планове поновног покушаја угушивања устанка у Дрвару, те је генерал Румлер сад из Босанског Петровца кренуо у напад на Оштрељ.

Његове јединице у јачини неких 5 до 6 хиљада људи кренуле су у зору 23 августа и избили на Ђукића Врх, Колунић, Бујадинце, Буковачко Брдо, Виолу и село Увалу и ту су заноћили.

Његово десно крило захвативши део Меденог Поља, користи се месним лугаром Мехмедовићем као водићем, успева да у току истог дана избије у Осјеченицу до Глишиног Врха и скренули лево до радничких барака уз саму шумску пругу и ту су заноћили.

У току ноћи генерал Румлер је затражио да у зору 24 августа њемачке "штуке" са аеродрома у Бања Луки отпочну бомбардовање и митраљирање Шековца и Оштреља. Његово наступање једне колоне преко Дринића и Бризгаћа упутило се врху Оштреља. Друга колона је преко Бара и Буковачког брда држала се шуме уз леву страну друма ка Оштрељу и трећа колона је почела да се спушта пругом са Осеченице. Домобранска артиљерија, јачине осам "хаубица" крчила је пут пред њима. Двоја борна кола са јаком пратњом и резервном муницијом кретали су се од Колунића оштрељском цестом.

Устанички одред Дринићана којим је командовао Душан Роквић није могао да устави домобранско лево крило те се морао повући у Козила. Одред Миле Кеџмана прихватио је борбу, но због заилажења домобранског левог крила био је присиљен да један део својих снага избаци на пругу ка Бризгаћу, а другим делом да брани прилаз врху Оштреља. Домобранске и усташке снаге централне колоне упале су на железничку станицу Оштреља, а десно домобранско крило скренуло је у десно и запретило Криводолу где је била смештена устаничка "хаубица" и Црљивици да отсече устаницима појачања која би евентуално наишла од Дрвара.

Снаге Кеџмана бориле су се жилаво, прса у прса. Двадесетак расутих устаника Владе Мораче изненађених продором десне домобранске колоне, неколико устаника који су се затекли у Криводолу и Црљивици, организовао је Славко Родић у посебан ударни одред и јуришем успео да притекне у помоћ Кеџману. Домобрани и усташе око Оштрељског врха овим јуришем су се поколебале и у њих је ушла паника. Устаници су искористили овај моменат и успевају да их одбаце у шуму где су ови изгубили сваку оријентацију и сад се нашли у ситуацији где их је смрт чекала иза сваке јелике и бора. Наступила је и ноћ и борба се утишала.

Десна домобранска колона у зору 25. августа, незнајући шта се десило у Оштрељу кренула је ка Дрвару. Њиховом несрећом из Дрвара се враћао Илија Десница са двадесетак устаника који су ишли као појачање Оштрељу, изненадила је домобранске снаге те их разбила у парам-парчад.

Одред Владе Мораче налетео је на ову десну колону која се повлачила од Црљивице и снажним ударом десетковао је. На бојишту је остало 6 тешких митраљеза, 13 товарних коња са муницијом и заробљено је двадесетак домобранских војника. Неуспех домобрана и усташа у току ова два дана борбе присилио је домобранску команду да се врате на полазне положаје: Буковачко брдо - Виојла -

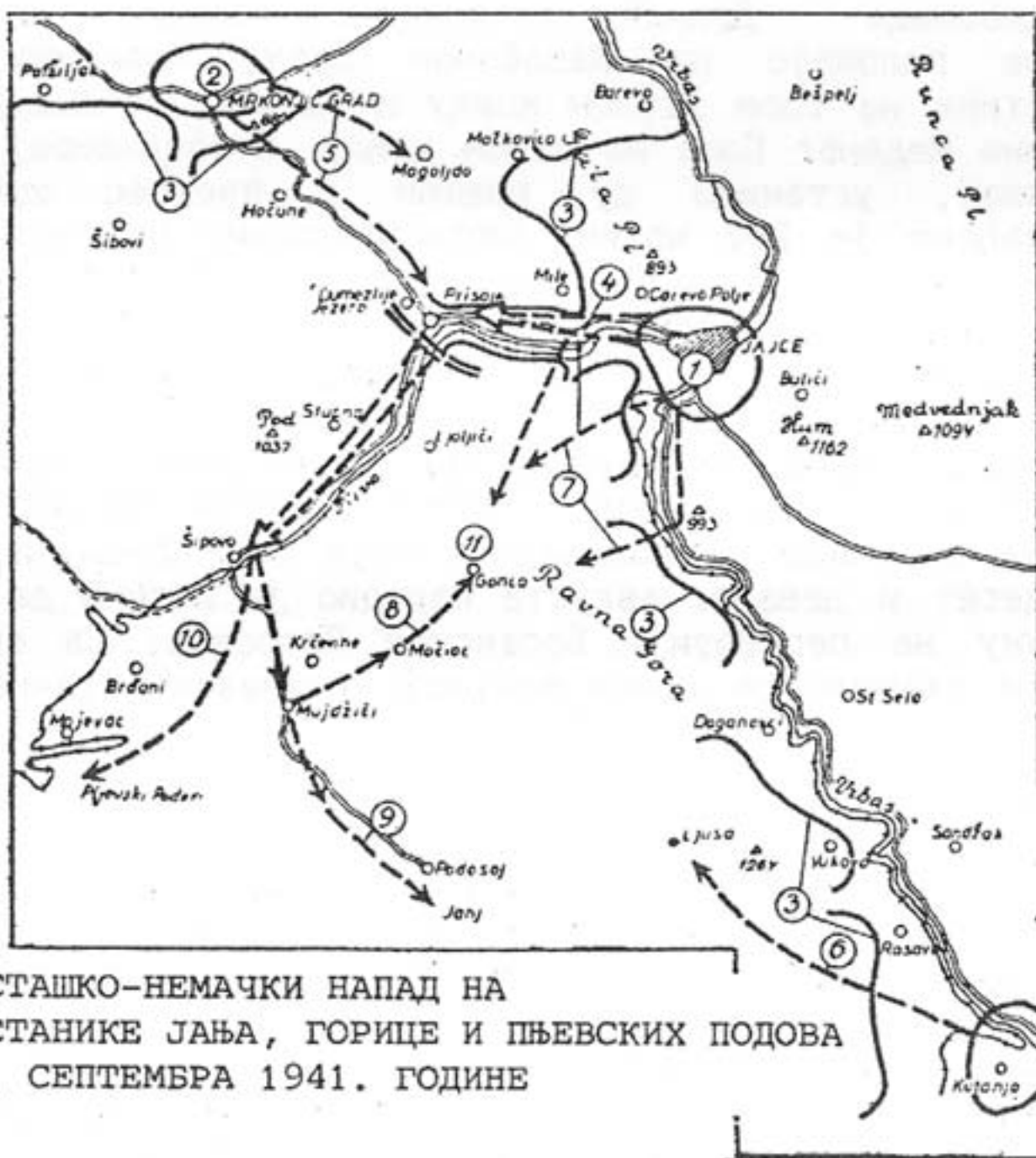
Стражбеница - Дринић. Устаници су заузели своје старе положаје на Калабином брду, Козилима и Врлетини на свом десном крилу и Оштрељ, Осеченицу у висини Меденог Поља на левом крилу. Стабилизирајући положај, устаници су прешли у претрес шуме. Пронађено је 250 мртвих непријатељских војника те већи број залуталих је заробљено. Сем тога непријатељ је изгубио 10 тешких митраљеза, 20 пушкомитраљеза и знатан број пушака. Непријатељ је у свом повлађењу запалио село Колунић и Ведро Поље. Генерал Румлер је одустао од сваке даљне акције. Двадесет шестог, седмог и осмог августа задржао је своје јединице на положајима које смо поменули, а двадесет и девог августа наредио је истима да се повуку на периферију Босанског Петровца. Са овим чином завршио се други покушај угушавања устанка у Дрвару.

Суочен са неуспесима својих властитих снага да угуши устанак, Павелић и Кватерник тражили су од Италијана војну помоћ као што су тражили и од Немаца.

Италијанске војно-политичке снаге дошле су са својим предлогом у Загреб и после краћих разговора, Павелић је био присиљен да са Италијанима направи посебан споразум и обе стране потписале су га 26. августа 1941 године.

По том споразуму Италијани су одлучили и Павелић пристао и потписао да се створи "демилитаризирана зона" линијом: Бакарац, Мрзла Водица, Осилница, Осилница, река Купа, Здихово, Тоуњ, Хум, Плитвички Љесковац, Пријебој, Пљешивица, Бротња, Метла, Једовник, планина Шатор, Љубуша, Вран, Прењ, Бјелашница, Троглав, Црквице, Подврш, Вилусе, Граб, Груда, Јадранско море укључујући острва Паг, Брач, Хвар, Св. Клемент, Шћердо и сва мања јужно од Пељешца.

Овим је споразумом хрватска власт била укинута на великом делу Независне Државе Хрватске и војна и цивилна власт прешла је у италијанске руке.

УСТАШКО-НЕМАЧКИ НАПАД НА
УСТАНИКЕ ЈАЊА, ГОРИЦЕ И ПЈЕВСКИХ ПОДОВА
3. СЕПТЕМБРА 1941. ГОДИНЕ

- Легенда: 1) Усташке и домобранске снаге пуковника Густовица и немачки батаљон мајора Анакера.
 2) Усташка бојна пуковника Јесенског
 3) Устаници Дреновића према Јајцу од Мрковића, северно од Пливе устаници Шолаје и на левој страни Врбаса устаници Пољевића.
 4) Правац наступања Немаца и Херцеговачке бојне.
 5) Правац наступања групе Јесенског.
 6) Правац наступања Усташа и Домобрана од Доњег Вакуфа.
 7) Правци наступања Херцеговачке усташке бојне.
 8) Немачки батаљон у наступу ка селу Горици.
 9) Правац домобранских снага Јању.
 10) Правац усташке херцеговачке бојне Чардаку и Млиништима.
 11) Место где је била постављена устаничка "хаубица".

ИТАЛИЈАНСКЕ ПРИПРЕМЕ РЕОКУПАЦИЈЕ

Још средином августа, Италијани су дуж обале Јадранског мора почели са попуњавањем својих гарнизона истурајући их на положаје Далмације коју је Павелић њима поклонио при стварању "Независне Државе Хрватске". Ово попуњавање и јачање гарнизона нарочито се осећало границом слободне устаничке територије.

Да не би пренаглили и узрујали устанике, они су хватали контакт са њима и објашњавали да само у случају напада на њихове гарнизоне да ће се супроставити. Такав контакт је био са Лазом Тешановићем и Милутином Морачом у Стрмици, са Пајом Омчикусом и Михаилом Лукићем на Попини и Живком Брковићем у Пађанима. Прецизније, ови контакти су одржани од 11 до 25 августа 1941 године. Италијани су инсистирали на употребу пружног саобраћаја Сплит - Карловац, што и онако није било могуће контролисати и кад би устаници на то инсистирали.

У духу споразума Павелић - Мусолини, командант 2. италијанске армије генерал Виторио Амброзио дао је упуства својим јединицама да закључно са 5. септембром 1941 године све усташе морају напустити "демилитаризовану зону". Све домобранске јединице које не напусте горе поменуто зону имале су се ставити под директну контролу италијанске армије. Никакав покрет домобранских јединица не може се спровести у дело без претходног одобрења штаба 2. италијанске армије. Сва ратна опрема и људство које је било на расположењу армије од 2 августа до 5 септембра, а негде и раније, запоселе су италијанске трупе у свим већим местима око устаничке територије. Запоседнут је Сињ, Ливно, Гламоч, Книн, Грачац, Огулин, Оточац и Карловац. Успостављени су италијански штабови за везу у Бања Луки, Сарајеву и Мостару. Шести армиски корпус италијанске војске кога су сачињавале дивизије "Бергамо" из Сиња и дивизија "Сасари" из Книна са по једним "Берсељерским пуком" и једним батаљоном "Црних кошуља" и одређеним бројем "Карабињера" био је

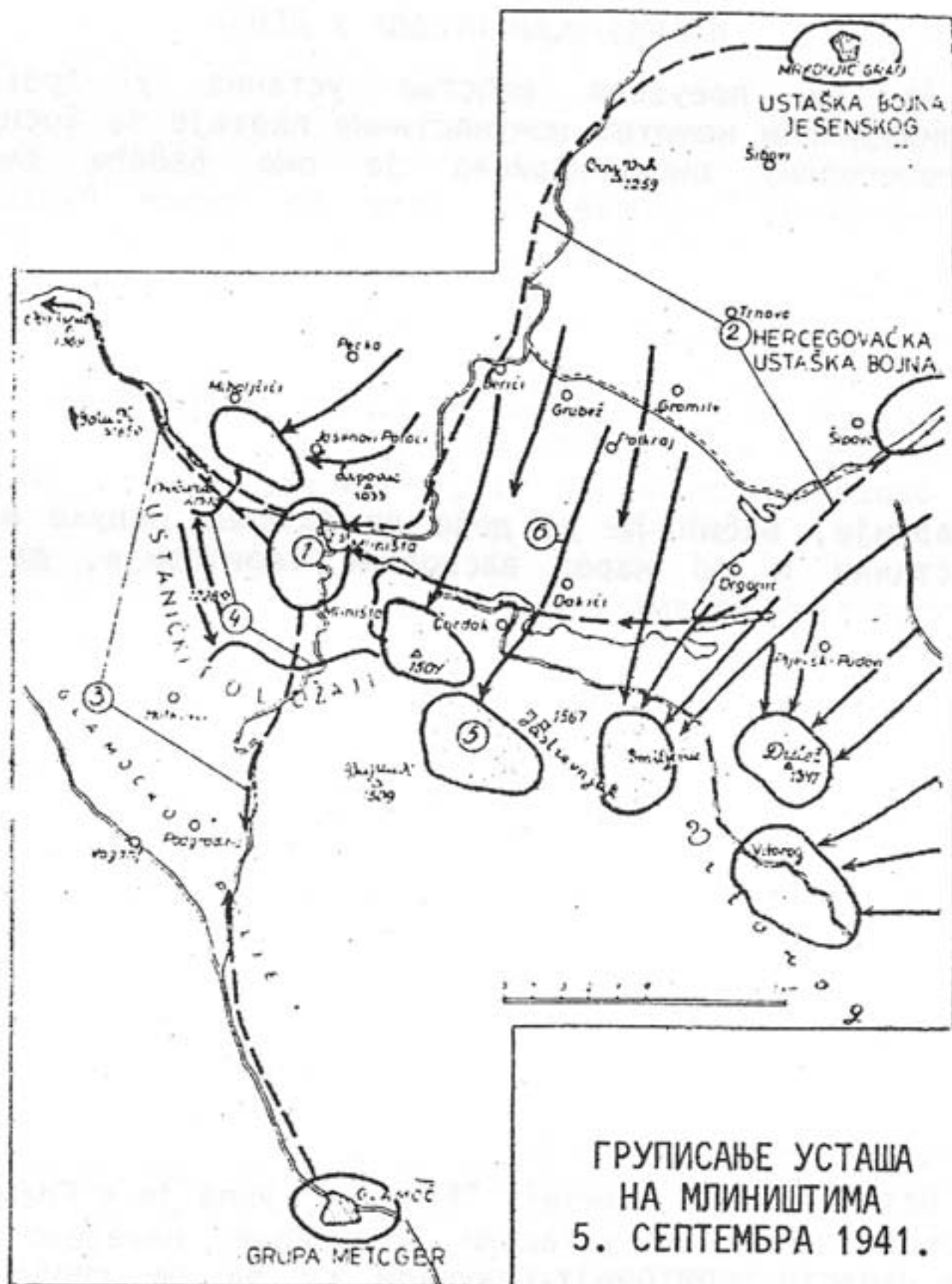
спреман за покрет. Циљ покрета био је Дрвар - угушивање устанка.

Италијански војни авиони надлетили су 8. септембра над устаничком територијом и расули из ваздуха 100000 летка са прогласом објашњења споразума постигнутог између Павелића и Мусолинија да је сва устаничка територија под администрацијом Италије и да војне снаге Италије желе мир и поредак, да устаници не треба да стрепе за своје животе, да могу задржати оружје с тим да повуку у своја села и да не праве незгоде војсци која долази у њихове крајеве да постави мир и ред и да је наређено хрватским снагама да се повуку са устаничке територије, што је у току још од 5. септембра.

Устаници, који су два непуна месеца гинули и крварили се у борбама противу усташа и домобрана, свесни да наилазе дани зиме без зимнице и било каквих залиха не само на фронту него и народу, дошли су закључка да ову прилику не треба пропустити.

Гро устаничких снага тих дана се бацио на усташе и домобране око Млиништа, Мркоњића, Кључа, Босанске Крупе, Вакуфа и Бихаћа да искористи последњу прилику, да што даље потисну домобране и усташе у нади да ће Италијани реокупирати сву територију у којој се устаници затекну.

Тако су мислили и тако су се понели сви стварни и опробани у борби одреди и њихове старешине, сем Љубе Бабића који је за цело време устанка провео у позадиској служби, окупио око себе двадесетак истакнутијих предратних комуниста: Милутина и Перу Морачу, Славка Родића, Рајка Боснића - све ђаци и студенти који су кроз школу нагризли комунистичку црвену јабуку, те Вељу Стојнића и Хусејина Абдичевића који су крајем 1939 и почетком 1940 године својим радом међу дрварским радницима успели да увуку у партију: Николу Котлу, Милана Бурсаћа, Илију Матерића, Милоша Баука, Раду Зорића, Јолу Марића, Симу Бајића, Владу Малбашића.

ГРУПИСАЊЕ УСТАША
НА МЛИНИШТИМА
5. СЕПТЕМБРА 1941.

Легенда:

- 1) Група пумовника Лукца у Млиништима.
- 2) Правци покрета усташа до Млиништа.
- 3) Предвиђени покрет усташа ка Оштрељу и Гламочу.
- 4) Устанички положаји око Млиништа.
- 5) Збегови народа - 6) Повлачење народа испред Усташа.

ИТАЛИЈАНСКИ ПРОДОР У ДРВАР

Да би преузели вођство устанка у Дрвару, Покрајински комитет комунистичке партије за Босну и Херцеговину сконцентрисао је око Бабића своје најагилније чланове на челу са Ђуром Пуцаром, Османом Карабеговићем, Никицом Павлићем, Мехом Љубичић, Шефретом Маглићем, Шафиром Месићем, Рудијем Колаком, Младеном Стојановићем, Васом Бутозом, Мухамедом Казазом, Јозом Гиздићем и Антом Беретином, придовши му и три шпанска борца: Косту Нађа, Воју Тодоровића и Цетковића Владу.

Охрабљен оволиким бројем њему верних чланова партије, Бабић ће да дође до фаталне одлуке и по устанак и по народ васколике територије, да се супростави вођама устанка.

Италијанске снаге од Сиња и снаге од Книна, кренуле су ка Дрвару. Сињска група имала је правац Гламоч, а Книнска група правац Босанско Грахово. Италијанској дивизији "Сасари" која се кретала цестом преко Голубића, Стрмице и Дерала, са побочницама на левој страни ка Ујилици и десној страни Јелином пољу. Устаници нису ни помишљали на никакав отпор.

Заузимајући кланац у Дералима и врх Стожишта, Италијани су зановили у Стрмици 9. септембра 1941 године. Сутра дан су продужили у Грахово избацујући своје лево крило Пећима.

Истог дана и дивизија "Бергамо" ушла је у Гламоч. Домобранским и усташким јединицама наређено је да напусте територију. Покушали су да се споје са домобранима и усташама који су били сконцентрисани и у исто време окружени устаницима са једне стране Гламочанима, Прекрајцима и одредом Илије Деснице који су водили огорчене борбе са истима, пуковник Селетковић покушао је да се повуче преко Ливна што Италијани нису дозволили. Покушали су преко Виторога да се повуку према Јајцу и Мркоњићу. Напокон 19. септембра кад су устаници оступили са положаја,

домобранске и усташке снаге Гламоча и Млиништа под контролом Италија напустили су ову територију.

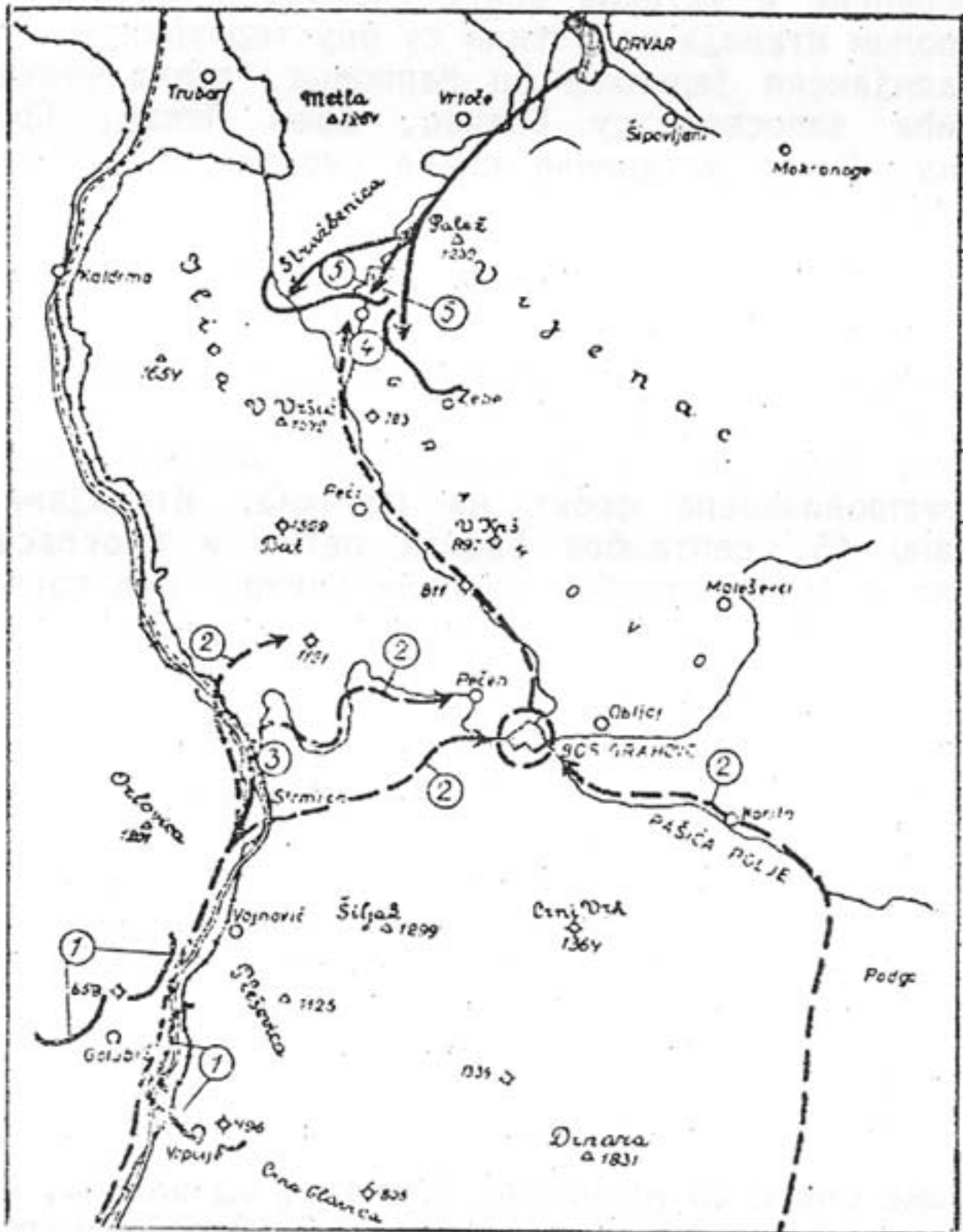
Италијанске јединице од Карловца, преко Оточца и Госпића запоселе су Грачац, Доњи Лапац, Срб и Зрмању. Личке устаничке снаге сконцентрисале су се на Бихаћ.

Од 10 до 16 септембра италијанске снаге у Грахову и Гламочу нису вршили никакве покрете, сем што су протурали летке и гласове да желе мирним путем преузимање власти и поретка.

Група Љубе Бабића, о којој смо говорили, панички је импровизирала фронт на Плочама. Италијани су поновно 15. септембра бацили летке и прогласе из авиона и 16. септембра кренули Дрвару. Ова група на челу са Јолом Марићем и Симом Бајићем покушала је да их заустави. Италијани су их одбацили до Корита изнад Ресеноваца.

Овај почетни напад Италијана на Дрвар очекиван је да ће се развити не само преко Каменице, но и преко Маринковаца и Тичева, па је Одред Илије Деснице заузео положај на Малом Тичеву, део одреда Мане Роквића и део одреда Владе Мораче у Каменици пребацивши и устаничку "хаубицу" из Оштреља. Италијанима се није журило, па су само артиљерском ватром и авионима с времена на време узнимиривали устанике.

Да ли су Италијани захтевали или не, домобранске и усташке снаге од Млиништа, Гламоча, од Бихаћа, Крупе и Петровца ступиле су у дејство. Ово је натерало Десницу, Роквића и Морачу да се врате на своје старе положаје и то Десница према Гламочу, а Роквић и Морача према Оштрељу и Врточу. Истодобно Одред Мирка Марића, Пере Ђиласа и одред Трубарана под командом Стевине - Стевана Родића покушаће да зауставе надирање хрватских снага преко Липа, а одреди Паје Омчикуса и Стојана Матића сконцентрисаће се над Рипчом и Бихаћем. Одред Лазе Атлагића вршиће контролу Крњеуше и Рисовца. Одреди Дреновића и

ИТАЛИЈАНСКА ДИВИЗИЈА "САСАРИ"

ПОКРЕТ ОД КНИНА ПРЕМА ДРВАРУ 9. СЕПТЕМБРА 1941.

Легенда:

- 1) Устанички положаји код Книна
- 2) Правци кретања јединица дивизије "Сасари"
- 3) Први контакт Италијана са устаницима
- 4) Продор Италијана без борбе.
- 5) Брзо формиран фронт према Италијанима.

Тешановића имали су пуне руке посла одбацујући хрватске снаге даље од Мркоњића, Шипова и Језера где су усташке бојне у свом повлачењу палили села и убијали све што се пред њима затекло.

Италијанске јединице кренуле су са својих полазних положаја у зору 25. септембра у више колона. Једна колона заобилазним маневром преко Трубара зашла је устаницима за леђа и отсекла их. Делови њених снага избили су над сами Дрвар на село Спасовину. Колона од Гламоча допрла је до села Роре и угрозила Дрвар и са те стране. Очекивао се крај.

Љубо Бабић са својим најужим сарадницима Стојнићем, Котлом, Павлићем, Колаком, Нађом и осталима имао је хитан састанак и размотривши ситуацију донели су одлуку да запале фабрику "Целулозе" и "Шипада" и да се евакуишу из града. Док је Котле палио по инструкцијама Владе Поповића, члана Централног Комитета Комунистичке Партије Југославије, горе поменути напустили су Дрвар и побегли у Заглавицу и сместили се у Срдићима.

Италијани су са свим својим снагама прешли преко Плоча и Преко Трикића, Саблића и Спасовине упали у запаљени Дрвар. Сутра дан колона од Прекраје такођер је стигла у Дрвар. Двадест и осмог септембра Италијани су дали налог хрватским снагама у Петровцу да крену ка Оштрељу и у исто време то су и они учинили из Дрвара. После краће борбе у Оштрељу, устаници под Милом Кеџманом повукли су се Аташевцу, а устаници Душана Роквића ка Бравском и Подгрмечу. Сва постројења и железничке и пиланске радионице Оштреља су такођер по наређењу Поповића биле попаљене исти дан кад и Дрвар.

Да би избегли заробљавање, група око Бабића из Заглавице повукла се у Басташки До, па пошто јој ни ту није било сигурно отишла је на Бобољуске. Гнев народа и устаника на Бабића и друштво натерало их је да из Бобољусака преко Мисија и изпод Шиповљана пребаце се у Аташевац где се био повукао одред Миле

Кецмана, па су нешто милом, нешто силом наговорили Кецмана да их отпрати до Подгрмеч. Са овим је свака борба на свима фронтима око Дрвара и Оштреља престала.

Италијани су ставили до знања хрватским снагама да од Оштреља где је избила једна њихова домобранска колона не смеју се даље кретати и ту на Оштрељу постављена је "рампа" и веза италијанских и хрватских јединица и то једна чета домобрана и један батаљон италијанске војске.

У периоду од 28 септембра до 11. октобра није било већих покрета Италијана ни у ком правцу око Дрвара. Десетог октобра Италијани су наредили домобранским и усташким јединицама да има да напусте сву територију која је административно пала под италијаску контролу. Дозволи су им да стационирају једну чету у Петровцу као и ову на Оштрељу, а у другим местима ка Бања Луци и Бихаћу да сачекају док Италијани не преузму та места у своје руке.

(Италијански коначари, претходница наступајућим трупама у горе поменута места, стигла је заобилазним пружним мрежама од Карловца у Бања Луку на дан 8. октобра 1941 године. Незнам из којих разлога, сутра дан су извршили преглед "Црне куће" - затвора у којој је било затвореника - махом млађих Срба иж разних места. Ту је била и групица од десетак младића Босанског Петровца, Кључа и Санског моста. У групи Италијана била су и два тумача. Распитивали су ко је од куда и извадили су нас из затвора. Дванаест Италијана и ми из затвора кренули смо возом из Бања Луке за Приједор. На Приједорској станици "Шипада" где смо устављени за конач, наишла је већа група разоружаних домобрана искрцавајући се из неког приспелог воза. Из њиховог разговора могло се закључити да су били као заробљеници од стране устаника у Дрвару. Упитао сам, да будем сигуран, откуда иду. Потврдили су да су у Дрвару били око два месеца као заробљеници. Објаснили су да су пуштени из заробљеништва пре него су Италијани заузели Дрвар, али су били сигурни да су већ тамо.

Сутра дан Италијански коначари и ми пуштени из затвора кренули смо "Шипадовим" возом ка Санском Мосту где су се искрцало шест Италијана и два младића. Ми остали продужили смо возом. Негде око два сата после подне стигли смо на железничку станицу Бравско. На Бравском је била јака домобранска и усташка посада и јединице које су осигуравале домобранску свакодневну колону Бравско - Петровац. Италијани су од шефа колоне, мог сад старог познаника Јосипа Бујановића добили на расположење један камион и шофера. Укрцали смо се у исти и у саставу колоне стигли у Босански Петровац у 4:30 часова после подне. Излазећи из камиона пред поштом преко пута трговине Јове Новаковића "Лисице" долазећи из Колунића зауставила су се три Италијанска тенка. Иза тенкова ишли су "Берсаљери" и друге италијанске јединице.

Сутра дан, 12. октобра 1941 године, два италијанска официра и ја, у камиону Јосипа Бујановића који је возио следовање домобранској посади у Оштрељ, кренули смо Дрвару. Са Оштреља, поздравивши се са мојим пријатељом Бујановићем, прошли смо "брану" на којој су стражарчила два "карабињера" и два домобрана. Пошто није било на расположењу ни једног превозног средства за Дрвар у том моменту, моји спасиоци и пратиоци одлучили су да идемо пешке. Преко Криводола и Пасјака ишли смо државном цестом. Од места где пруга пресеца цесту дао сам им сугестију да кренемо "старом цестом" пошто је ближе. Прихватили су и пред нама се указао Дрвар. Кад смо стигли до "општине", моји сапутници поздравили су се са мном и ја сам поред Лукинове биртије и Дејанчеве пекаре пошао кући.

Ниже куће и трговине Милана Бајића приметио сам да од хотела Јадран иде мој отац Симо у чаршију. Кад смо се приближили један другом на два метра, рекох му: "здрово тата"! Он прође мимо ме без речи. Дође ми у главу да ме није препознао. Окренух се за њим и рекох му да стане. Он се окрену и стаде. Истом онда он виде да сам ја и припита да буде сигуран: "Божо, јесили ти то? Заплака се и кренушмо скупа кући. Дејанац Миле, дечко од својих девет година, отрча пред нама да мојој мајци ухвати "муштулук".)

ОНИ ШТО СУ ПАЛИ ДА ДРУГИ ЖИВЕ !

У устанку 1941 године на територији Уначке долине, на разним одбрандбеним положајима, нападима и јуришима, положили су своје животе следећи:

Адамовић Ђуро, погинуо код Босанског Петровца на дан 2. августа.

Бајић Душан, погинуо у устанку на Дрвар на дан 27. јула.

Бурсаћ Ђурађ, погинуо у нападу на Срнетицу 28. јула.

Булован Петар, погинуо на Мачијој Греди 30. августа.

Боснић Душан, погинуо у првом нападу на Петровац 2. августа.

Боснић Милан, погинуо на Срнетици 28. јула.

Бркић Перо, погинуо на Оштрељу 20. августа.

Бурсаћ Милан, погинуо на Плочама 30. августа.

Бајић Гојко, погинуо на Мачијој Греди 30. августа.

Видовић Душан, погинуо у Шеховцу 18. августа.

Дамјановић Јово, погинуо у нападу на Дрвар 27. јула.

Добрило Славко, погинуо на Млиништима 30. августа.

Драгаш Илија, погинуо од авиона у Дрвару 15. августа.

Јојић Светко, погинуо на Срнетици 28. јула.

Коњик Милош, погинуо на Дрвару 27. јула.

Кецман Триво, погинуо на Дрвару 27. јула.

Кнежевић Бранко, погинуо на Дрвару 27. јула.

Перић Бранко, погинуо на Оштрељу 31. августа.

Кецман Сава, погинуо на Петровцу 2. августа.

Кецман Јово, погинуо од авиона на Мачијој Греди 30. августа.

Касум Сава, погинуо у Прњавору 26. септембра.
 Касум Ђуро, погинуо у Прњавору 26. септембра.
 Миљевић Владе, погинуо на Дрвару 27. јула.
 Миљевић Њ. Ђуро, погинуо на Оштрељу 31. августа.
 Малбашић Миливој, погинуо на Срнетици 28. августа.
 Морача Бранко, погинуо на Оштрељу 15. августа.
 Рујевић Лазар, погинуо на Дрвару 27. јула.
 Родић Јован, погинуо на Оштрељу 27. јула.
 Родић Илија, погинуо на Срнетици 28. јула.
 Родић Бранко, погинуо на Срнетици 28. јула.
 Родић Јово, погинуо на Оштрељу 18. августа.
 Родић Перо, погинуо на Петровачком Пољу 2. августа.
 Срдић Петар, погинуо на Дрвару 27. јула.
 Срдић Ђуро, погинуо на Оштрељу 31. августа.
 Тинтор Дмитар, погинуо на Петровцу 2. августа.
 Трикић Васиљ, погинуо на Плочама 30. августа.
 Трикић Томо, погинуо на Петровачком Пољу 2. августа.
 Томић Љубо - нестало.
 Шобић Јован, погинуо на Дрвару 27. јула.
 Шобић С. Јован, погинуо на Дрвару 27. јула.
 Шобат Милан, погинуо на Оштрељу 15. августа.

Е П И Л О Г

Мој родни крај и град Дрвар, кад сам га оставио пре устанка није више био град у коме сам се родио, у ком сам одрастао. Град по другом доласку Италијана био је град сломљен и скршен у рату. Изгореле фабрике, никакво запослење у гради и ван града није било у изгледу ни за оно мало мештана а камоли за долину Унца која је деценијама зависила и крај с крајем састављала.

Зависило се од Италијана у сваком погледу. Ишла је зима. Све насушне потребе могле су само пристизати из сиромашне Далмације и из Италије. Италијанске војне власти организовале су цивилну администрацију, трговину и саобраћај. Град је морао да почне да живи. Месни трговци који су имали одраније везе са далматинским трговцима Сплита и Шибеника створили су канале за измену добара. Селу и граду требало је и соли и петреуља и одеће и обуће. Села су била још у могућности да одвоје нешто од својих сточних производа. Замењивали су вуну, мјешине, јаја, дрво и свињску кочет за оно што је стизало из Далмације и Италије. Трговина је почела полако да се опоравља. Велики италијански гарнизон дао је могућности добре зараде месним кафанама, биртијама и месарским радњама да се отвори угоститељски посао војсци на одмору.

Народ села силазио је у град да набави оно што му треба и народ града набављао је оно што му треба из села. Пазарним и другим данима виђао сам и разговарао са људима који су учествовали у борбама противу усташа и домобрана на Оштрељу, Срнетици, Бјелају, Меденом Пољу и у два три напада на Босански Петровац. Интересовало их је где и како су непријатељи реагирали на њихове нападе, како се становништво града у тим приликама осећало и сналазило и слично.

Илију Десницу највише је интересовао моменат напада на болницу, паника међу домобранском артиљеријом и повлачење и комешање усташа и домобрана према Рашиновцу и бежање од Рашиновца према граду кад су са ту страну устаници Мане Роквића отворили ватру на њих.

Петровачка општина и села у сваком погледу су увек била богатија од Дрварских села те су многи Дрварчани и грађани и сељаци одлазили у Петровац и снабдевали се житом и мрсом. Тамо је такођер живот текао нормално.

За разлику од Дрвара, у Босанском Петровцу пошто је било доста муслиманског живља, по договору између Италијана и хрватских власти, поред Италијанске посаде у граду је била стационирана и једна чета домобрана. Они су живели касарским животом. Своја следовања и све потребно војнику примали су од Италијана. Једина дужност коју су вршили било је приправљање дрва за огрев и погон два парна млина и небројне пољске кухиње италијанске војске. Дрво за огрев морали су сећи у Буковачи и Дринићу и пролазити кроз чисто српска села.

Домобрански сатник Јелача, који је са својом четом од првог дана устанка нашао се у Петровцу дошао је на идеју да ступи у контакт са Илијом Десницом да му предложи да згодном приликом разоружа домобране како би они онда били смењени и отпослати у позадину.

Зима је наилазила и дужности домобрана са сечом шуме сваким даном су изискивали више напора и жртве. Прве недеље у децембру, хотелијер Свето Басара из Босанског Петровца, преко мог оца Симе послао је поруку Илији Десници да дође у Петровац.

Група Љубе Бабића, по паљењу фабрика у Дрвару у свом повлачењу испред Италијана, разним правцима сјатила се ноћу 25 септембра 1941 године у Грабовцу. Несигурна и без икакве подршке оружаних устаника ма било кога одреда, сутра дан преместила се под Осеченицу у Репишта. Ту им се придружила оружана група Милоша Баука те су из страха да их Италијани неоткрију кренули у Леденице и из Леденица прешли у Бобољуске у Карановиће. У тој групи били су поред Бабића; Коста Наћ, Ратко Вуловић - Чоле, Војо Тодоровић, Владо Ћетковић, Макс Баће, Никица Павлић Др. Леви, Вељо Стојановић, Никола Котле, Милутин и Перо Морача, Илија Дошен и Војо Крецу.

Мане Роквић који је до 13 октобра био на положајима Осеченице и Бјелаја и Илија Десница на положајима око Гламоча, односно Малог Тичева, кад су сазнали и онда очима видели рушевине Дрвара, кренули су за Љубом Бабићем да траже објашњење ради паљења Дрвара и да добију обавештење где и шта је група Бабића извукла из Дрвара и где је то смештено. Петнестог октобра стигли су са пратњом извесног броја својих бораца у Бобољусцима Љубу и горе поменуте. Расправа је трајала дуго. Љубо и његово друштво сматрали су да су они позвани да управљају и контролишу све залихе и да ће то требати ускоро у борби противу Италијана. Десница и Роквић изнели су своје мишљење да Италијане пред зиму која је наилазила не треба дирати, а све залихе и новац покупљен из запаљених фабрика треба разделити народу да с тим прикупи храну изпод Санице и Санскога Моста и нарочито Лужичке Паланке. Уколико треба водити борбу, онда су предложили да се формира добро наоружан одред од 100 најбољих бораца који би се пребацили тамо где је жита и под њиховом заштитом могла би се искористити прилика да Дрварска долина преживи зиму. Пошто се нису сложили, они су прекинули све контакте.

Група Љубе Бабића, узнемирена у свом склоништу донела је одлуку да одмах сутра крене преко Хрњади и Корита и Мисија и да се пребаци у Мокроноге.

Ђуро Пуцар - Стари, секретар Обласног комитета Партије за Босанску крајину, прве недеље октобра 1941 године, стигао је у Оташевац где је од неких партиских чланова сазнао да је Љубо Бабић са већом групом партиског кадра који се затекао и приспио до Дрвара у току устанка, у непрекидном покрету и да је моментално у Мокронозима. Помоћу курира, Пуцар је дао налог Бабићу да има да дође у Оташевац. По доласку у Оташевац и одржаном састанку донета је одлука да се сви, сем позадинских партиских радника, пребаце у Подгрмеч. Да би прикупили и остале партиске раднике следећих неколико дана одржали су конференције у Заглавици и Клековачи и онда су у пратњи Одред Миле Кеџмана кренули за Подгрмеч.

На широј конференцији у Рисовцу (31. октобра), после много дискусија, критика на протекли рад чланова партије и самокритика одлучено је да се морају активирати и повратити на терен изузев неколико њих; Славко Родић, Урош - Роџа Богуновић, Илија Дошен и Здравко Челар. Од ових других, од којих су створили први партизански костур одреда главни положај додељен је Милутину Морачи као команданту и Љуби Бабићу као његовом политичком комесару. Тај одред кад прикупи борце и кад се оспособи контролисаће пределе од Уне и Сане и јужно до Босанског Грахова. Одлучено је да милом и силом формирају чете и оспособе за борбу противу Италијана. Целокупном партиском партизанском вођству Дрварско-Граховског среза наређено је се врате на терен са кога су. Одред Кеџмана, који је у ствари био и једини одред под њиховом контролом, остао је у Подгрмечу све до краја децембра 1941 године.

Суочени са многим проблемима на терену, у сталном страху да не буду откривени и проказани Италијанима, а и због веома слабог утицаја на борце и устанике који су се заиста борили и који су са својим оружјем мирно седели код својих кућа, морали су тактизирати и преговарати.

Скоро цео месец новембар протекао је у тим "надмудривањима" да би почетком децембра донели катастрофалну одлуку да се обрачунају са "четничким" вођама. Уствари четничке јединице нису ни постајале тих дана. Постојало је дисциплиновано сеоско старешинство и угледни устанички прваци око којих су се људи окупљали и њихово мишчење поштовали. Тако ће крајем новембра доћи до информативног састанка извесних народних првака у самом Дрвару, где ће Мане Роквић, Илија Десница, Брано Богуновић, свештеник Момчило Ђујић, Владо Морача и Томо Кеџман у кући Пана Кеџмана продискутовати многе проблеме народа и притиска на исти од стране комуниста. Дефинитивно су одлучили да није време за низакакве борбе и основна брига је да се народ извуче из зиме. Људство и оружје са којим су они располагали била је гаранција да комунистички покушај и циљеви немогу никако успети.

Дванестог децембра, Илија Десница кренуо је од своје куће која је уз саму брину на државном путу Каменица - Дрвар. Могло је бити око 7:30 изутра кад је пролазио поред моје куће. Истога дана у то време ја сам кренуо у Босански Петровац неким послом мог оца. Односно, мој отац је још и пре рата набављао и откупљивао јагњеће и јареће "бекиње" за рачун Басаре, а Басара је у Петровцу имао магацин где би преко године сортирао и у "бале" увезивао, те би на крају сезоне три камиона браће Дивјак из Бања Луке то прекупљивали и лиферовали за Чехословаљку. Од тих, нарочито јарећих кожица прављене су најотменије мушке и женске салонске ципеле, и мом оцу затребало је новца да може да настави са откупом. Десница је видео да некуд идем и припитао ме. Рекао сам му да идем у Босански Петровац. Он ми рече да и он иде тамо. Десница је био у цивилу као и увек после устанка кад долази у град. Кренули смо пешице јер нисмо очекивали да ће бити икакво превозно средство у то време у том правцу. Користећи "стару цесту" до Пасјака и шумске стазе низ Оштрељ, стигли смо преко Колунића у Петровац око 11. сати пре подне.

Путовали смо у невезаном разговору до Пасјака, а од Пасјака како би год наилазили на неке значајније положаје и заседе из устанка, објашњавао је у детаље кад и шта се на дотичним местима дешавало. Поред "Царског бунара" показао ми је где је била заседа Никице Кеџмана, Симе-Миме Бурсаћа и Уроша Дамјановића, а где иза бунара заседа Бранка Богића и Милана Миљевића. Показао ми је и брдашце где је идући из Дрвара приметио домобранску колону која је била заобишла Оштрељ у покрету преко Црљивице ка Дрвару. Испричао ми је како их је са групом која је ишла на фронт ради смене, изненадио их и растерао. Кад смо пролазили поред Калабиног брда на Оштрељу показао ми је положај који је држао и овећу јелику на коју би се у нападу на његов реон попео и са исте са својим пушкомитраљезом имао и добар преглед и добар ватрени учинак на непријатеља. За мене ово су били драгоцени моменти да се упознам са оним што сам само из причања појединих устаника слушао кад сам дошао у Дрвар.

У хотелу Басара, на раскрсници друма Крупа-Дрвар и Бихаћ-Кључ, Десница је у хотелској соби бр. 2 имао разговор са Светом и Којом Басара док сам ја отишао да посетим мог рођака Бору Басару, трговца и препродао му 30 кутија италијанских цигарета које сам донео са собом. Са тим новцем купио сам у суседној месници заклану јалову овцу коју ћу кад се будемо враћали понети у Дрвар и препродати Драги Вулети и мом оцу јер су они у то време држали хотел "Јадран" у коме су редовно свраћали италијански официри на "ћевапчиће". У нашим крајевима "ћевапчићи се највише праве од овчетине помешаном са говедином. То је турски рецепт због тога пошто они не једу крметину.

Десничин разговор са Басарама довео је до састанка Деснице и сатника Јелаче. Учврстили су да домобранска чета са комплетном опремом изађе у шуму над селом Дринићем 11. децембра пре подне у сечу шуме. Кад тамо дођу, Јелача ће издати наређење да домобрани ставе пушке у "шошке" и упутиће их да

почку сећи дрва. Десница ће са двадесет одабраних људи да дође до уговореног места, да припуца над главама домобрана и зграби оружје које је на камери.

Три италијанска војна камиона око три сата после подне испред хотела спремали су се Дрвару. Рекао сам Десници да то искористимо и да се у Дрвар вратимо у једном од камиона. То није било ништа ново. Многи наши људи на овај начин путовали су по својим потребама и према Книну и Бихаћу и према Кључу и Санском Мосту, у сва места где су биле италијанске посаде или већи гарнизони.

Пред хотел "Јадран" стигли смо тачно у 4:30 после подне. Свртели смо у хотел где сам ја оставио свој пакет и предао оцу новац који му је упутио Свето Басара за откуп "бекиња". Док смо ми разговарали са мојим оцем и Драгом Вулетом у хотел је бануо Никола - Нишина Трикић, приправни жандарм пре рата. Он је по устанку избио у свој родни крај у униформи хрватског оружника јер је као такав био на дужности док га хрватске власти нису отпуштили из службе и наместили своје људе, а Италијани ограничили број оружника на својој административној зони.

Са њима у разговору остао сам веома мало. Ја сам после, можда пола сата, отишао кући. Око шест сати увече видео сам кроз прозор наше примаће собе Илију Десницу и Нишину Трикића како уз цесту према Марића кућама одмичу ка Стевукића Гају. Куће Трикића су са леву страну цесте ако се иде путем од куће Јоле Марића ка потоку Дрвара. Десничина кућа је са десну страну друма ка Каменици, одмах иза окуке од Стевукића Гаја. Нормално је било да иду својим кућама истим путем.

Кад су пролазили цестом код Стевукића Гаја, сусрели су се са Симом Сабљићем, Десничиним помоћнику на пушкомитраљезу за време борби на Оштрељу. Десница му је казао да после вечере дође његовој кући јер има с њим да нешто важо разговара.

Од Стевукића Гаја до Десничине куће нема ни пун километар.

Те вечери кад је Сабљић дошао Десничиној кући, он није био ту. Питао је Илијину мајку где је Илија и она му је рекла да је још изутра отишао у Босански Петровац и да се није вратио. Сабљић није могао да је убеди да је он са њим и Нишином сусрео се у Стевукића Гају и да му је рекао да дође његовој кући после вечере. Илијина мајка није му просто веровала. Сутра дан она је дошла у чаршију у кућу мога оца, да провери да ли се Илија заиста вратио како то Сабљић тврди. Ја сам јој објаснио да смо се скупа вратили војним камионом и да смо се растали у хотелу. Мој отац је додао да је Нишина понудио Илији да иду на прело у Каменицу код кућа Бачкоња.

Шта је Илију Десницу натерало да промени своје мишљење на том километру од Стевукића Гаја до његове куће, остаће вечита тајна, ако су тајне вечите.

Чудна ситуација и чудни случајеви тих дана десили су се и у другим селима и местима и Лике и Далмације и Централне Босне. На једну страну имамо мишљење народа и народних вођа који су се дигли на устанак да се сурпставе биолошком истребљењу кога су покренули Павелић и његови доглавници противу Срба, а сад на другу страну имамо покушај комунистичке партије Југославије да Србе који су избегли својом борбом клање и страдања, да за рачун Коминтерне, а ако се пустимо у детаље и рачун и "хрватских комуниста" који сваким даном врше прилив и инфилтрацију српских подручја. Први да привежу што већи број Италијана за Југославију како би онемогућили потребне трупе на руском фронту и "хрватске комунисте", поглавито окупиране Далмације од стране Италијана у намери да Далмацију коју је Павелић на тањиру предао Мусолинију и сад "демилиризациону зону" да поврате у састав Независне Државе Хрватске.

У војству комунистичке партије видимо већи број Хрвата и Муслимана ("Хрватског цвећа") него Срба и то не само на врху, но и у најнижим функционерима. Примера ради навешћемо само оне на територији Босанске крајине: Орешковић Марко - Крнтија, Осман Карабеговић, Никица Павлић, Љубичић Мехо, Бићанин Јела, Маглајић Шефрет, Месић Шариф, Колак Руди, Бутозан Васо, Казаз Мухамед, Гиздић Јозо, Беренгин Анте, Марек Јуре, Грбец Ивица, као и ; Капетановић Хајро, Реџо Але, Терзић Салко, Ћук Авдо, Каденић Теуфик, Одић Ивица, Ланг Драго, Ластрић Бранко и вероватно и други а да не говоримо другима који су инфилтрирали устанике Горње и Доње Лике, Баније и Кордуна.

Конференција партиског чланства Дрварске, Гламочке, Граховске и Петровачке општине одржавана 14 и 15 новембра 1941 године, на којој су учествовали Љубо Бабић, Вељо Стојнић, Никола Котле, Илија Дошен, Никица Павлић, Војо Крецо, Др. Леви, Милан Бурсаћ, Милош Баук, Војо Тодоровић, Шаћир

Маслић, Милош Полић, Милош Тица, Милутин Морача, Славко и Радивој Родић, Рајко Боснић, Илија Матерић и Васо Трикић, позабавила се питањима на који начин створити и припремити партизанске чете и припрему у случају примања наређења које ће наводно да стигне од Покрајинског комитета за евентуални напад на Италијане. (Ту одлуку донеће им крајем децембра Осман Карабеговић.)

На овој конференцији, 14 и 15 новембра која је одржавана у Оташевцу под Клековачом, где је било присутно око "50 делегата", поред одређивања штабова чета, донете су одлуке забрањивању кретања у град и из града, постављања стража на друмовима и присилно окупљање бораца. Подвучено је да они који одбију да приђу четама има да се ликвидирају.

Међу првима који су оцртани као сметња овоме послу били су Илија Десница, свештеник Илија Родић и Владо Морача и Мане Роквић из простог разлога што су били популарни међу народом и борцима, а без горњима оданих бораца и оружја, учесници ове конференције нису били у стању ни да помисле о некој озбиљнијој акцији.

Ова група комуниста и комунистичких симпатизера тумараће од села до села, тражити и присиљавати млађе устанике да приступе у њихове одреде.

Почетком децембра они ће ноћу почети да залазе по сеоским прелима, да убеђују људе да треба ступити у борбу противу Италијана, да траже добровољце у своје одреде. Војене су дискусије и дискусије са угледнијим људима села. Убеђивали су на све могуће начине да су фабрике морале бити запаљене да се Италијани не би са њима користили. Оцрњавали су истакнуте и храбре војне устанка и говорили за њих да су они италијански плаћеници. Све то није помагало те су сматрали ако почну са ликвидирањем, односно убијањем и застрашивањем првака да ће сломити остале.

Да ли је Нишина Трикић (Никола), био добио задатак од партије којој он није припадао, или је да искупи себе одлучио да учини "јуначко" дело ликвидирања Илије Деснице, немогуће је у детаље утврдити.

У ономе што су после рата (1978 г.) објавили комунистички функционери Дрварске општине кроз књиге "Дрвар - сећања учесника 1941 - 1945" прибележио је Илија Матерић, између осталог и ово:

"... негде пред крај новембра мјесеца, да без обзира на то што чете још нису окупљене, треба приступити ликвидацији издајника, како оних најистакнутијих у граду, као што је Десница, тако и оних по селима, замаскираних...

"... Након пар дана, у Штаб чете који се тада налазио у Перића оклинку, дошао је Никола Трикић звани Нишина. Он је прије извјесног времена стигао у Дрвар. Чуло се да се дружи са Десницом и да са њим иде од кафане до кафане. Нишина је прије рата био у жандармима. Био сам у Штабу сам - Милутин (Морача) био је негдје у селима; била је оштра зима и јако хладно, а Нишина је дошао у танком одијелу и плитким ципелама...

"... Нисам био до краја сигуран је ли дошао нама или можда по каквом задатку...

"... Размишљао сам шта да радим и одлучио да му дам задатак да исте вечери иде у град (има сат и по хода до града), да нађе Десницу и да га изведе живог, а ако то не може - да га ликвидира. Прихватио је задатак без колебања, али је од мене тражио пиштољ за извршење задатка. Нисам му дао пиштољ, већ сам га упутио Марку Трикићу, његовом брату, да му он посуди пиштољ.

"... Када је дошао Марку, ни он му није дао пиштољ, те се самоинцијативно обратио Јоли Марићу и Ђури Додигу - обојица су били чланови КПЈ и по неком послу у засеоку Прњавор - обавијестио их је о задатку и предложио им да га заједно изведу. Они су то прихватили. Потом је отишао у град без оружја, пронашао Десницу и извео га у "шетњу" цестом до пијаце према Грахову, гдје су обојица "ухапшени" од стране Јоле и Ђуре. Десницу су негдје на Каменици

заслужено казнили, а Нишину обукли и наоружали са свим "риквиизицијама" које је имао издајник Десница..."

Ова верзија хватања и ликвидирања Илије Деснице, како то преставља Илија Матерић, није тачна. Ипак хтео је нешто да каже о убиству и месту где се то десило. На основу других верзија, а много и много касније на основу подробнијег казивања у поверењу људи који знају и имају више детаља, ствар је сасвим другачија.

Тачно је да се Нишина Трикић "шетао" по Дрвару. Исто тако је тачно да је наговорио Илију Десницу да иду на Каменицу у прело. Тачно је да су били на прелу у кућама имућних Бачкоња. Око девет сати увече у те исте куће дошао је Љубо Бабић, Никола Котле, Илија Миљевић и Васо Трикић. Изненадили су се кад су ту видели Илију Десницу. Пробивши лед у невезаним разговорима понуђени су вечером и сви су скупа вечерали. По вечери, Љубо Бабић и Никола Котле покушавали су на разне начине да Десницу убеди да треба да окупи људе и да им се стави на расположење. Десница се није противио да одабере групу млађих људи и да са њима иде према Сани и Мајкића Јапри где још народ зазире од усташа и појавом свог оружја био би у стању да се супростави ма било каквим провокацијама хрватског и муслиманског становништва села око Санае на против српског живља, додајући томе да би и нашој котлини било лакше и сигурније набављати жито у замјени за со и друге артиле до којих се може лакше и брже доћи у Грахову, Книну и самом Дрвару. Да неби изгубили иницијативу намера да га задобију, Љубо се жалио да није добро толике људе одвојити од Дрвара, па кад би се и то одлучило, неможе се дозволити да толико оружје оде из ове средине. Десница, који је мислио да их је задобио за своју идеју у том моменту повери им шта је уговорио у Босанском Петровцу са домобранским сатником Јелачом. У тој и таквој дискусији остали су још неко време и онда је Десница хтео да крене кући остављајући им да о свему размисле. Позвао је Нишину

да крену. Нишина је био пошао, но повратио се да неком нешто каже. Десница није направио ни стотињак корачаја и Нишина га достигао. Ишли су полако један поред другог. Одједном Десница се ухватио за стомак и пао погођен револверским метком кога је Нишина испалио у њега. Скинуо је са неосвешћеног Деснице зимски капут - доламицу- скројену од војничког ћебета и метнуо на себе. Неких 50 метара од тога места има дубока каменичка јама. Привукао га је до јаме и стрмоглавио у њу.

Да ли је ово гнусно убиство Илије Деснице последица његове "сарадње" са Италијанима и "формирање" четничког одреда под његовом командом у борби противу "партизана", како то желе да преставе његови противници, или је то била борба и одлука покрајинског и среског комитета комунистичке партије ради преузимања власти над устаницима ради извршавања одлука и циљева партије, предмет је шире студије.

У децембру 1941 године, нигде у широј и ужој Босанској крајини, па ни у Лици и Далмацији, није било оружаних сукоба противу Италијана ни са ма било које стране - народ се повукао сам у себе и гледао своја посла а италијанска окупациона администрација је текла нормално, ако у рату има ишта нормално.

У то време, пре овог убиства, Илија Десница није имао "четнички одред Краљ Петар II" како то приказују извесни комунистички летописци. У то време није ни било никаквих формираних четничких одреда на територији Дрвара. Није било ни "партизанских" одреда. Многи од комунистичких летописаца у то време долазили су и одлазили из Дрвара слободно и у свако време. Гро њих је и живело у Дрвару и око Дрвара. Цео октобар и новембар 1941 године ти летописци, нарочито млађи, проводили су дане у биртији Душана Кукоља код општинске клаонице играјући "благослова", "ањца" и "билијара" па чак и каснији "генерали и пуковници".

Уд дванестог до петнестог децембра, очух Илије Деснице Ћука Виштица и Илијина мајка Ћука уз помоћ стотињак комшија и сељана целог Прњавора - Стевукића, Сабљића, Касума и Јаглица - трагали су, распитивали се муку мучили да сазнају шта се десило са Илијом. Његово убисто била је права загонетка.

Петнестог децембра једна дјевојчица из Прекраје која је родбинским везама са Илијином мајком, дошла је Илијиној кући и испричала Илијиној мајци Ћуки да је на Нишини Трикићу препознала "доламицу". То је по први пут да се сазнало да је он убијен и закључило се да је Нишана тај који га је убио. Село је скочило сутра рано и десетак Јаглица и Сабљића отишли су у Каменицу и од вртаче до вртаче превртали шипражје, спуштали се у провалије на конопцима, док у једној од њих Ј.Д. наилази на страшан призор - мртав Десница у клечећем ставу, држећи обе руке на рани у стомаку, у гаћама и кошуљи. Кад је горе поменути дао знак онима над јамом да га извуку, испричао на шта је наишао. Послали су С.С., да оде и донесе из оближњих кућа сеоско коњско седло и два добра конопца којима се товаре дрва на коњске самаре и једно "уже". На овом седлу спустили су поново у јаму Ј.Д. и он је мрвог Десницу пребацио преко седла, свезао га "ужетом" и тако су га извукли из јаме. Поново су спустили конопац у јаму да се Ј.Д. помоћу њега може вратити из јаме.

То вече донели су Десницу мрвог у град. Допратило га је пола села Прњавора. Направили су мртвачки сандук од дасака и положили га у цркву - у цркву са чијег је торња Илија Десница са својим митраљезом са торња католичке цркве уклонио усташко митраљеско гнездо за време ослобађања Дрвара.

На дан осамнестог децембра свечано је организована погребна поворка. Пошто у граду, а ни у једном селу око Дрвара није било ни једног српског православног свештеника сем школског катихете Воје Дошеновића и још несвршеног богослова Воје Манојловића, одржано је кратко опело што су ова два религиозна стручњака могли и имали "право", те се поворка упутила ка општинској клаоници и путу ка Спасовини. Код клаонице на самом мосту преко Шивића потока била је постављена брана исплетена бодљикавом жицом. На тој брани "карабињери" су по својој дужности увек имали стражу, као што су имали и на другим прилазима у град које су сигурности трупа ради биле постављане и помицане по потреби саобраћаја и пролаза по дану. Ноћу су кретања становништва била ограничена.

У исто време кад и погребна поворка из Дрвара, кренули људи, жене и деца свих оближњих села путем од Спасовине и Шивића потока на мост, да преузму мртваца и да га носе на Спасовину на гробље и сахрану. Италијани због сваке предострожности, нису дозволили градском становништву да иде даље од моста, нити су дозволили сеоском народу ван "жице" да дође директно у град.

На том месту, на мосту састало се са једне и друге стране око 500 ожалашћених и плачних људи да одају последњу пошту ЈУНАКУ СА ОШТРЕЉА - ИЛИЈИ ДЕСНИЦИ.

По специјалном наређењу Славко Родић који се прикривао у Оташевцу са двадесетак комуниста и њихових симпатизера, и десетак устаника који се нису хтели одвајати од свог устаничког оружја, пребацио се у Дринић, запуцао на домобране који су секли шуму по ранијем споразуму сатника Јелаче и Деснице. Зграбивши домобранско оружје кренули су шумом уз Оштрељ. Италијани, који нису знали о чему се ради, упутили су из Петровца ка Оштрељу групу својих војника са камионом да извиде пуцјаву. Ова група "партизана" дошла је у сукоб са Италијанима и после краће обостране ватре и једни и други су се повукли и то сваки у свом правцу. На обе стране било је

рањених. Углавном оружје заробљено од домобрана послужиће касније комунистима да наоружају своје присталице и то углавном млађе људе Шиповљана и Прњавора.

Са убиством Илије Деснице комунистичко вођство Дрварске општине отворили су себи пут учвршћивања својих планова и окупљања људи у своје мање одреде. Све што им се супростављало имало је да буде силом мобилисано или ликвидирано. Први на кога су налетели био је Тадић Коста у Шиповљанима и Рађеновић Чедо у Трнинић бријегу. Ликвидирани су 15. децембра 1941 године. Други по реду био је Владе Морача, командант одреда "Црљивица" на Оштрељу. Он ј убијен у Оташевцу 20. децембра 1941 године. Затим је 7. јануара 1942 године убијен Кеџман Милан, такођер у Оташевцу, па Зорић Ђуро у Шиповљанима 26. јануара 1942 године. 15. фебруара убијена је у Бобољусцима Вулета Анђа, жена Драге Вулете која је из Дрвара изашла у кућу Јоле Марића - рођака, да набави млека јер је била у деветом месецу. Убијена је скупа са трубарским свештеником Илијом Родићем - организатором тз. "Илинданског устанка противу усташа". Поред њих двоје истог дана убијени су: Данић Владе у Оташевцу, Дејанац Никола у Прњавору, Роквић Душан у Луњевачи, Граовац Никола у Бастасима, те Вјештица Никола и Вјештица Јово у Оташевцу и Трикић Јован. Откривено је да је 15. јануара 1942 године такођер убијен Роквић Петар у Луњевачи. Роквић Војо убијен је 14. марта, као и Роквић Јока и Јошо, да би 15. марта била убијена и Роквић Зорка - сви у Луњевачи. Кеџман Милка истог дана убијена је у Коритњаку, Кљајић Петар у Оташевцу. За Башића Давида, Боснића Ђурђа, Бркљач Милеву, Граовца Љубицу и Мару, Петковића Душана, Родић Зорку, Шобата Милана и Шобата Лазу незна се позитивно где су убијени и бачени у јаме. Поред ових и Зорић Бранко, професор сарајевске гимназије преминуо је од удара и мрцварења и комунистичке тортуре над њим, на дан 15. марта 1942 године. Крнета Ђуро биће убијен 26. априла 1942

године и бачен у јаму у Оташевцу, а Граовац Милош 30. априла и бачен у јаму у Доњим Врточама. Пећанац - Перендић Мићо био је убијен код самог града на дан 5. априла 1942 године. И јединствен случај да је Блажо Родић по наговору комуниста убио свог рођеног оца у његовој властитој кући на дан 17. новембра 1942 године.

Сва ова убиства и сав овај терор над мирним и добрим народом Уначке долине био је скопчан са страшном зимом и снегом од половине децембра 1941 до краја марта 1942 године који ни 1929 године није био достигао висуно од преко 2. метра, као ове 1942 године.

Ова стварна и страшна природна блокада града дала је могућност комунистичкој партији да са селима и засеоцима ради шта хоће. Њихови терористички водови и десетине са Нишином Трикићем, Васом Трикићем, Илијом Материћем и Јолом Марићем утерали су страх и трепет старом и младом, и оним који их није волео и оним који су друкчије мислили, морали су повити шије за спас себе и својих породица. Није за чудо да је са ове релативно мале општине 17.500 становништва под оваквим терором десетковано за три непуне године "партизанског ратовања".

Остављајући за другу прилику развој догађаја од почетка "цивилног рата", од деобе на четнике и партизане у месецу мају 1942 до свршетка рата у мају 1945 године, завршићемо са једним изводом из књиге "Дрварска операција" коју је издао Војноиздавачки и новински центар Војноисториског института - Београд 1986.

На научном скупу 23 и 24 маја 1984 године у Дрвару поводом прославе неуспелог немачког десанта, у свом поздравном говору скупа, претседник скупштине општине Дрвара - Милорад Кеџман, сумирао је како следи:

"Од јулских дана 1941, Титов Дрвар поклонио је својој Револуцији, Титу и Партији све што је имао. Са 17.500 становника, колико их је имао пред рат, у колону револуције сврстао је преко 6.500 бораца, од којих су 1.274 дала своје животе на бојиштима широм земље. Као жртве фашистичког терора пало је 777 цивила, 943 су носиоци "Партизанске споменице 1941", 19 је народних хероја. Херој је легендарни Окружни комитет СКОЈ-а. град је херој. Дао је нашој армији 21 генерала и велики број виших официра и других кадрова који су били ангажовани на разним политичким и другим задацима.

У Дрвару су током рата срушене све зграде привредног и друштвеног значаја, станбени објекти, топли људски домови. Крај рата је дочекао потпуно спаљен".

Трагедија је много већа од оног како је слика претседник Скупштине општине Дрвар. Он није напоменуо, или није смео да напомене да је он и слични њему допринели жртви коју је Дрвар поднео. Исто тако он се није усудио да напомене да је по наређењу његове партије стотињак људи ликвидирано само за то што су мислили и покушавали да умање страдања и жртву града.

Велика је разлика од оног што је "поклоњено Титу и револуцији" од оног што је требало учинити за спас и добробит свог народа. Српски народ Дрвара дигао се на устанак да спречи своје биолошко истребљење и у томе је био успео. Комунистичка партија увукла га је у зло и борбу којој нису били циљеви заштите и чувања народа, но борба за превласт под сваку цену.

Председнику Скупштине општине Дрвар није никад пало на памет да би се Други светски рат завршио онако како се завршио и без неописивог страдања људи, жена и деце мог родног Дрвара.

П О Г О В О Р

Грађа за ову спомен књигу устанка у борби против хрватских усташа и спречавању биолошког истребљења српског живља на широј тремеђи Босне, Лике и Далмације, заснована је на сећању устаника, данас са обе стране океана, који су жртвовали себе да би други живели.

Ова грађа прикупљана је годинама, записивана, упоређивана са оним што су други писали или причали. Преко четврт века, писац је имао прилике и могућности да те устаничке дане коментарише са борцима и устаницима из тих дана.

Из захвалности према њима, сад већ неким мртвим, износимо њихова имена:

Илија Десница +	(разговори по устанку)
Миле Кеџман +	(разговори 1942)
Јово Торбица +	(разговори у Америци)
Симо-Мимо Бурсаћ +	"
Марко Галић +	"
Данило Калинић +	"
Никола Стојсављевић +	"
Пане Кеџман +	"
Стево Рађеновић +	"
Саво Чорак +	"
Стево Војновић +	"
Владе Милашиновић +	"
Владо Марић +	"
Аћим Трикић +	"
Илија Кесић +	"
Ђуро Момић +	"
Милан (Брацо) Ракоци +	"
Никола Поткоњак +	"
Марко Ђуђуз	"

Светко - Ћеле Дувњак	"
Коста Тркуља	"
Ђуро Кукобат	"
Гојко Грубор	"
Петар Ћилас	"
Миле Драгишић	"
Славко Шљивар	"
Ристо Радоја	"
Стево Бабић	"
Војин Блешић	"
Миле Касабашић	"
Светко Деура	"
Богдан Глигић	"
Бранко Томић	"
Мирко Милуновић	"
Обрад Кесић	"
Ђоко Марић	"
Никола Јоветић	"
Илија Огризовић	"
Раде Кукобат	"
Тома Кукобат	"
Перо Чеко	"
Никола Плећаш	"
Милан Кантар	"
Милојко Љубоја	"
Дмитар Новковић	"
Давид Дамјановић	"
Александар Кашић	"
Петар Кашић	"
Никола Берић	"
Стево Косановић	"
Ђ.Б.	"
М.Р.	"
М.Д.	"
Ј.Т.	"

Поред тога, требало је набавити и прочитати неколико написаних књига које изричито третирају протекле догађаје, те то проверити и упоредити са оним што су интервјуисани учесници казивали и све то заокружити.

Л и т е р а т у р а :

- " Дрвар у устанку четрдесет прве " - Милан Н. Зорић
- " Дрвар 1941 - 1945 " књиге: I.II.III.IV,V -
Сећање учесника
- " Дрварска операција " - десант на Дрвар 1944

БИЉЕШКА О ПИСЦУ

Божидар Соколовић родио се у Дрвару, Западна Босна 3. новембра 1925 године. Отац му Симо, рођен је у Босанском Рипчу одаклен га је његов отац Тодор са мајком Дмитриом (рођ. Басара) пренео у Дрвар кад му није било ни две године, где је Тодор отворио "кавану" и животарио тако

пре I светског рата. Пишчева мајка Станислава, кћерка је учитеља Станка Брковића који је службовао у Пећима код Босанског Грахова. Остала је рано без оца и мајка јој Драгиња (рођ. Скакић) пресели са са децом у Дрвар где их је прихватио Драгињин брат Милош Скакић који је учитељовао тамо.

Пишчев отац Симо, завршивши трговачки занат у Бечкерек у ондашњој Мађарској вратио се у Дрвар и по избијању I светског рата био је мобилисан у Аустриску војску и упућен на Руски фронт. Побегло је из Аустриске војске и предао се Русима са својом десетином у којој су били међу осталима: Светко Скакић, Лука Билчар, Јандрија Томић, Јово Боснић, Јово Крецо, Стеван Шкорић из Дрвара и два брата Катића из Црног Луга. Са II добровољачком дивизијом преко Сибира, Владивосток и Сингапура дошли су на Солун и Солунски фронт. На Солунском фронту у чину артиљериског поднаредника био је распоређен на први противавионски топ при штабу армије кога су Французи дали за заштиту штаба и увежбали српску послугу на њему. По завршетку рата вратио се у Дрвар и радио као пословођа у трговини Пушкаревића. Оженио се Станиславом (рођ. Брковић) и у браку имао је два сина: Димшо и Божидар. Димшо је као четнички борац погинуо на одбраки Грачаца у Лици 14. јануара 1943 године.

Писац ове књиге основну школу завршио је у свом родном месту. Учители у основној школи били су му: Драган Срдић и Љубица Срдић, Јован Шпадијер и Ђука Лауровић. Четири разреда гимназије са "малом матуром" завршио је у Приједору пре рата. За време рата приватно је положио пети и шести разред гимназије у Книну који је био под индиректном контролом четника. Седми и осми разред гимназије завршио је у логору Еболи у Италији где је после рата била организована логорска школа. Испит зрелости дао је пред професорима Станком Драгосављевићем, Влајком Влаховићем, Ратибором Ђурђевићем, Др. Ђоком Слеччевићем, Радомиром Спасићем, Н. Николићем и Властом Ђорђевићем - 12. септембра 1946 године.

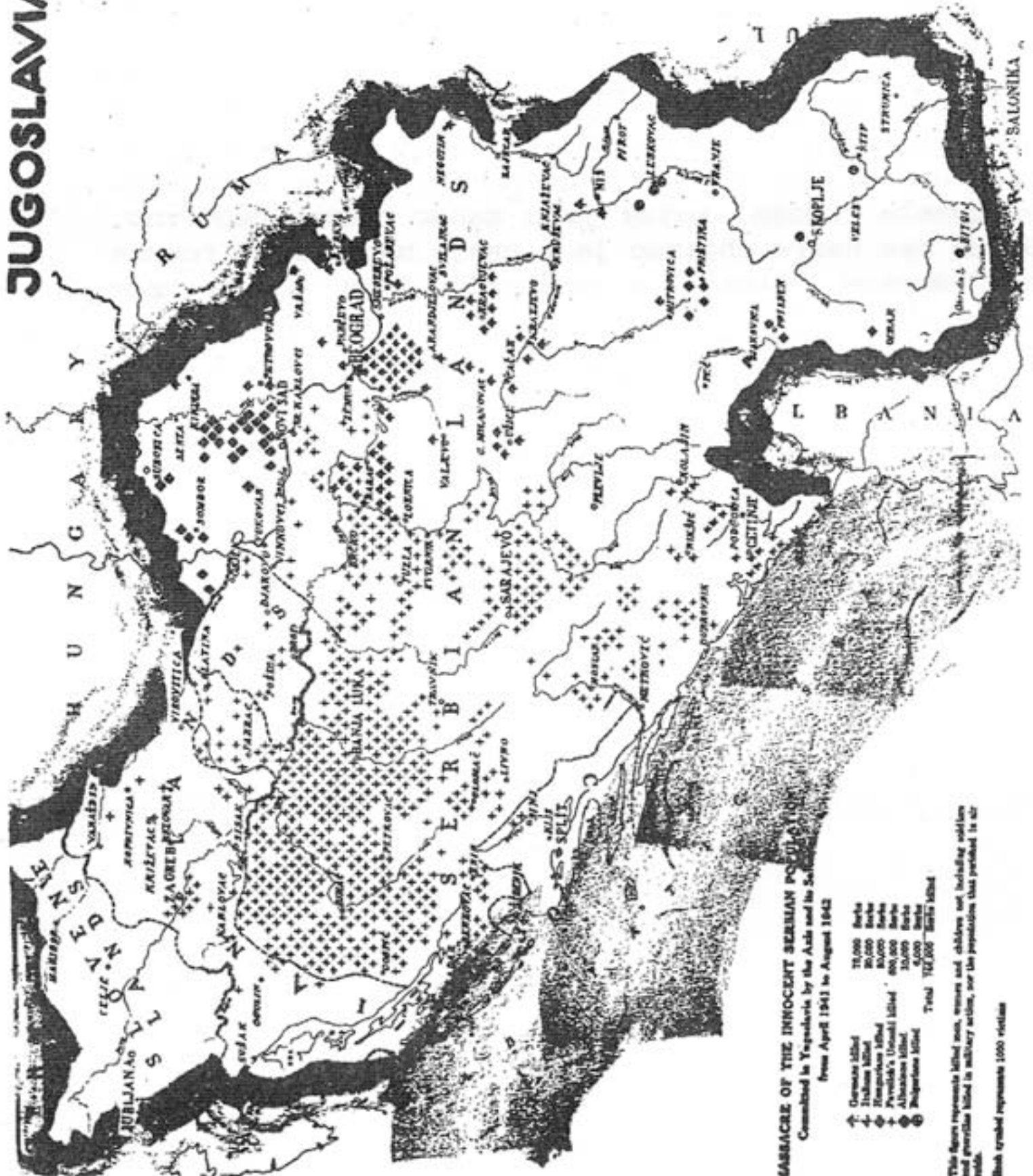
У току рата, писац је био у саставу Динарске четничке дивизије, у Дрварско-петровачком одреду Корпуса Гаврило Принцип да би у фебруару 1943 године био пребачен у штаб корпуса где је вршио дужности писара, па националног повереника и по потреби и итенданта. Уочи устанка у Дрвару био је 26. јула 1941 године ухапшен од стране усташа јер се био затекао у Босанском Петровцу. По извршеном покоље грађанства Петровца, на молбу извесних угледних муслиманских породица, са осамнаест малолетника био је пребачен у Бања Луку у затвор у "Црној Кући". По доласку Италијана у Бања Луку (одељење коначара за наступајуће италијанске снаге ради реокупације "демитиризоване зоне" по споразуму Павелић-Мусолини од 26. новембра 1941 године у Загребу), био је пуштен на слободу и у пратњи италијанских војника (два) стигао у родни крај 12. октобра 1941.

Доласком у Америку 1949 запослио се у тешкој индустрији и радио у леваоници жељеза, затим као заваривач жељеза и на крају магационер - набављач алата за машинску радионицу. Све у истом предузећу провео је 38 радних година. Ове 1988 године повукао се у мировину.

Цео свој живот, писац је провео, односно од своје 16-е године до данас на националном послу у многим српским организацијама у Америци. Био је помоћни уредник "Српских новина" после смрти Војводе Доброслава Јевђевића и уредник исти после смрти Милана Цвјетићанина. 1964 године покренуо је самостални лист "Видовдан" да би га уступио Српском четничком покрету "Гаврило Принцип" но и даље је остао главни и одговорни уредник истог. 1978 године покренуо је и часопис на енглеском језику "Српски свет" кога је кад се развио предао и продао данашњим власницима. Те исте године основао је и издавачко предузеће "Невен" којем је и данас главни директор. Поред ове књиге објавио је и своје песме 1987 године под именом "Вапаји и врисци". Бави се писањем чланака за разне публикације и едитује и издаје што други пишу и публикују кроз издавачко предузеће "Невен".

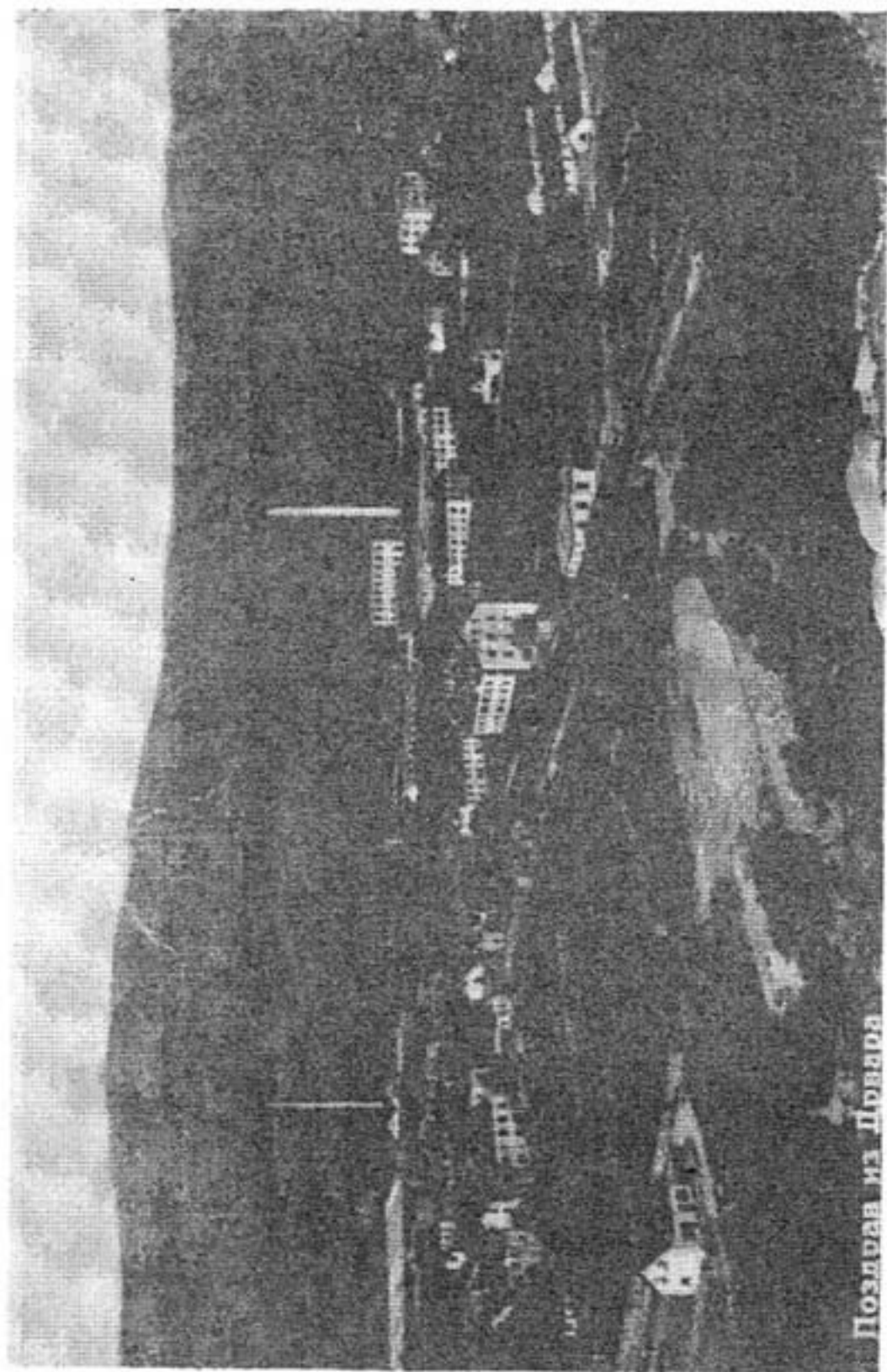
СТРАДАЊА СРБА 1941 ГОДИНЕ
 сваки типографски знак преставља
 1000 убијених немојних људи, жена и дјеце.

JUGOSLAVIA

ИЛИЈА ДЕСНИЦА

Д Р В А Р П Р Е Р А Т А

Neven Publishing

1575 South 79th Street
Milwaukee, Wisconsin 53214

- AD BOOKS
- CONSECRATION AND EVENT BOOKS
- COMPLETE TYPESETTING AND PRINTING SERVICES
- STATIONARY , BUSINESS CARDS , POSTERS , FLYERS

ДОСАД ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ:

- " КРАЉ АЛЕКСАНДАР I. УЈЕДИНИТЕЉ " - Никола Косић
" МИХАИЛОВИЋ И ЈА " - Ричард Фелман
" ВАПАЈИ И ВРИСЦИ " - Божидар Соколовић
" ИЛИЈА ДЕСНИЦА " - Божидар Соколовић

ЦЕНА КЊИГАМА ЈЕ 5.75 долара по комаду